

Opinnäytetyö AMK

Sosionomi

2023

Outi Talvitie & Susanna Koski

3–5-VUOTIAIDEN LASTEN VÄLINEN KIUSAAMINEN VARHAISKASVATUK- SESSA

–Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttumisen
työkalupakki varhaiskasvattajille

Opinnäytetyö (AMK) | Tiivistelmä

Turun ammattikorkeakoulu

Sosionomi

2023 | 62 sivua, 63 liitesivua

Outi Talvitie & Susanna Koski

3–5-vuotiaiden lasten välinen kiusaaminen varhaiskasvatuksessa

- Kiusaamisen ehkäisyn ja siihen puuttumisen työkalupakki varhaiskasvattajille

Tämän kehittämistyön tavoitteena oli tuottaa varhaiskasvattajille entistä syvempi ymmärrys lasten välisen kiusaamisen lisäksi varhaiskasvattajan sensitiivisen läsnäolon, ymmärryksen ja ohjaamisen merkityksestä lasten vertaissuhteille, ryhmän ilmapiirille sekä näin ollen kiusaamisen ehkäisylle. Kehittämistyön tehtävänä ja toimeksiantona oli kehittää konkreettinen materiaali, työkalupakki, Ruskon kunnan varhaiskasvattajien työn tueksi 3–5-vuotiaiden lasten välisestä kiusaamisesta varhaiskasvatuksessa. Kiusaamiseen puuttumisen keinojen lisäksi kokosimme työkalupakkiin kaikenlaista hyödyllistä materiaalia kiusaamisen ehkäisyyn sekä lasten tunne-, vuorovaikutus- ja sosiaalisten taitojen tukemiseen liittyen.

Haastattelimme kahden varhaiskasvatusyksikön lapsia saadaksemme kuuluviin heidän kokemuksensa ja näkemyksensä kiusaamisesta, sekä siitä, kuinka varhaiskasvattajat siihen puuttuvat. Myös toimeksiantajan näkemyksen mukaan oli tärkeä osa kehittämistyötä saada lasten ääni kuuluviin. Varhaiskasvattajien näkemyksiä ja kokemuksia kiusaamisesta selvitimme kyselylomakkeiden, palaverien ja aivoriihen välityksellä. Kehittämistyön loppuvaiheessa käynnistyi kokeileva toiminta, jolloin tuotos lähetettiin yhteistyöpäiväkoteihin koekäyttöön.

Asiasanat: Varhaiskasvatus, kiusaaminen, ryhmäilmiö, vertaissuhteet, sosiaaliset taidot, tunnetaidot, vuorovaikutustaidot

Bachelor's Thesis | Abstract

Turku University of Applied Sciences

Bachelor of Social Sciences

2023 | 62 pages, 63 pages of appendices

Outi Talvitie & Susanna Koski

Bullying in early childhood education and care among 3-5-year-old children

- Guide for early childhood educators: How to prevent and intervene bullying

The objective of this thesis and development was to produce a more comprehensive outlook for early childhood educators about the importance of their sensitive presence, understanding and guidance for children's peer relationships, the atmosphere of the group and therefore preventing bullying. The aim and assignment of this thesis and development was to develop a concrete guide about bullying among 3-5-year-old children in early childhood education and care to support the Rusko municipality's early childhood educators' work. We researched scientific studies and other reliable materials about bullying in early childhood education and care and about preventing bullying. The guide contains various useful materials about preventing bullying in addition to concrete instructions how to intervene bullying.

We interviewed children from two co-operating Rusko kindergartens to hear about their experiences and opinions about bullying and how adults intervene it. Early childhood educators' thoughts and opinions about the topic we gathered via surveys and discussions. At the end of this development process, we asked the two co-operative Rusko kindergartens' early childhood educators to try out our guide in their actual practical work.

Keywords: Early childhood education and care, bullying, group phenomenon, peer relationships, social skills, emotional skills, social interaction skills

Sisältö

Johdanto	7
Kehittämistyön lähtökohdat	9
2.1 Kehittämistyön tausta ja tarve	9
2.2 Toimintaympäristö ja toimijat	10
2.3 Kehittämistyön tavoite ja tehtävä	10
Pienet lapset ja kiusaaminen	13
3.1 Kiusaaminen varhaiskasvatuksessa	13
3.2 Kiusaamisen vaikutukset	17
3.3 Kiusaaminen ryhmäilmionä	19
Kiusaamisen ennaltaehkäisy ja siihen puuttuminen	22
4.1 Varhaiskasvattajan vastuu turvallisesta toimintaympäristöstä	22
4.2 Kiusaamiseen puuttuminen	25
4.3 Toimintatapoja kiusaamistilanteisiin	28
Kehittämistyön toteutus	33
5.1 Kehittämistyön prosessi	33
5.2 Kehittämisen- ja tiedonhankintamenetelmät	35
5.3 Tiedonkeruun dokumentointi ja tarkastelu	41
5.3.1 Tiedonkeruun prosessi	41
5.3.2 Tiedonkeruun dokumentointi	45
5.4 Kehittämistyön tuotos	59
Kehittämistyön arviointi	63
6.1 Tuotoksen arviointi	63
6.2 Toteutuksen ja prosessin arviointi	64
6.3 Ammatillinen kasvu	66
Lähteet	69

Liitteet

Liite 1. Kirjallisuuskatsaus.

Liite 2. Kutsu aivoriiehen.

Liite 3. Kyselylomake varhaiskasvattajille.

Liite 4. Infokirje haastattelusta lasten huoltajille.

Liite 5. Lasten haastatteluissa käytetyt kuvat.

Liite 6. Tuotoksen kokeilukäyttäjien palautekysely.

Liite 7. Työkalupakki.

Kuvat

Kuva 1. Surullinen. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera, muokattu versio alkuperäisestä. 78

Kuva 2. Iloinen. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Toisto / Tuija Helkiö. 78

Kuva 3. Vihainen. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera. 78

Kuva 4. Itkeä. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera. 78

Kuva 5. Kiusaaminen. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera. 79

Kuva 6. Pelokas. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera. 79

Kuva 7. Älä kisko toista vaatteista. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera. 79

Kuva 8. Jättää ulkopuolelle. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera. 79

Kuva 9. Ei saa heittää hiekkaa. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera. 80

Kuva 10. Pahastua. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sergio Palao / ARASAAC. 80

Kuva 11. Älä raavi toista. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera. 80

Kuva 12. Kiusaaminen. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera. 80

Kuviot

Kuvio 1. Kiusaamisen yleisyys 3–6-vuotiaiden lasten keskuudessa. 14

Kuvio 2. Kiusaamisen muodot.	15
Kuvio 3. Eri kiusaamismuotojen yleisyys 3–6-vuotiaiden lasten keskuudessa.	17
Kuvio 4. Positiivisen vuorovaikutuksen kehä.	23
Kuvio 5. Lineaarinen prosessimalli.	33

Taulukot

Taulukko 1. 3-vuotiaiden lasten näkemys kiusaamisesta, Karhukallio.	55
Taulukko 2. 4-vuotiaiden lasten näkemys kiusaamisesta, Karhukallio.	57
Taulukko 3. 5-vuotiaiden lasten näkemys kiusaamisesta, Karhukallio.	58
Taulukko 4. 4–5-vuotiaiden lasten näkemys kiusaamisesta, Jokikumpu.	59

Johdanto

Kaikilla lapsilla on oikeus niin fyysisesti, psyykkisesti kuin sosiaalisestikin turvalliseen kasvuun ja kasvuympäristöön (Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991, 19 artikla; Lastensuojelulaki 417/2007, 1 §). Lasta on varhaiskasvatusympäristössä suojeltava kiusaamiselta, väkivallalta ja muulta häirinnältä (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 10 §; Opetushallitus 2022, 17). Välitön puuttuminen kaikenlaiseen kiusaamiseen ja häirintään sekä sen suunnitelmallinen ennaltaehkäiseminen ovat keskeisimmät keinot suojella lasta (Opetushallitus 2022, 17). On näin ollen erittäin tärkeää, että varhaiskasvattajat toteuttavat varhaiskasvatusympäristössä kiusaamista ehkäiseviä toimintamalleja ja puuttuvat kiusaamiseen välittömästi.

Tämä opinnäytetyö toteutettiin kehittämistyönä, jonka tavoite on tarjota varhaiskasvattajille entistä syvempää ymmärrystä kiusaamisen ehkäisylle keskeisistä aiheista, kuten lasten vertaissuhteiden sekä sosiaalisten-, vuorovaikutus- ja tunnetaitojen tukemisesta. Tavoitteena on myös vahvistaa varhaiskasvattajien keskeistä roolia kiusaamisen ehkäisyssä lasten tukijana heidän edellä mainituissa taidoissaan sekä vertaissuhteissaan, mutta myös turvallisen, myönteisen ja myötätuntoisen ilmapiirin luomisessa lapsiryhmään. Tämän kehittämistyön tavoitteena on myös lisätä varhaiskasvattajien tietoa kiusaamisen ehkäisyn ja siihen puuttumisen toimintatavoista.

Tämän kehittämistyön kehittämistehtävä pohjautuu työn tavoitteeseen ja toimeksiantajan, Ruskon kunnan, tarpeisiin. Ruskon kunnassa on kehitetty kiusaamisen ennaltaehkäisyn suunnitelma, joka ei kuitenkaan vastaa varhaiskasvattajien konkreettisiin tarpeisiin. Kehittämistehtävämme on luoda Ruskon kunnan varhaiskasvattajien käyttöön sähköinen materiaali, työkalupakki, joka sisältää kiusaamisen ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen liittyvää konkreettista tietoa, materiaalia ja toimintamalleja, jotka tukevat varhaiskasvattajien käytännön työtä.

Varhaiskasvattajan on erityisen tärkeää puuttua kiusaamiseen ja pysäyttää se, sillä kiusaaminen on lapselle vahingollista, oli hän sitten kiusaajan tai kiusatun

roolissa. Kiusaamiseen vaikuttaminen itse ei ole pienelle lapselle vielä mahdollista, joten varhaiskasvattajan rooli kiusaamistilanteisiin puuttujana on keskeinen. (Viinikka & Viljanen 2023, 22.) Kiusaava lapsi todennäköisesti jatkaa kiusaamista tulevaisuudessakin, ellei toimintaan puututa ja häntä pysäytetä kasvattajan toimesta (Hurme & Kyllönen 2014, 128; Viinikka & Viljanen 2023, 22). Kiusaamisen ehkäisyn ja siihen puuttumisen toimintamallien tunteminen on siis varhaiskasvattajalle keskeistä lasten turvallisuuden ja hyvinvoinnin turvaamiseksi.

Tämän kehittämistyön aihe on ajankohtainen ja tärkeä, sillä kiusaaminen on varhaiskasvatuksessa yleistä. Se on myös sangen pysyvä ilmiö. Laura Revon (2015) tutkimuksen mukaan tutkimukseen osallistuneista 3–6-vuotiaista lapsista 12,6 % olivat jollain tapaa kosketuksissa kiusaamisilmiön kanssa. Tämä voidaan tulkita niin, että jokaisessa päiväkodin lapsiryhmässä on noin 1,3 kiusaajaa. (Repo 2015a, 76.)

Tässä kehittämistyössä tarkastelemme 3–5-vuotiaiden lasten keskuudessa ilmenevää kiusaamista varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä. Tarkastelemme kehittämistyömme toisessa luvussa lähemmin kehittämistyön tehtävää, tavoitetta, toimintaympäristöä, taustaa ja tarvetta. Luvussa 3 syvennymme tarkastelemaan 3–5-vuotiaiden lasten välistä kiusaamista ilmiönä: kiusaamisen määrittelyä, miten se ilmenee lasten keskuudessa, sen yleisyyttä sekä kiusaamista ryhmäilmiönä. Kiusaamista varhaiskasvatuksessa tulisi tarkastella yksilön lisäksi myös lapsiryhmän kannalta, sillä se on ilmiö, joka koskettaa koko ryhmää (Laaksonen 2022, 67). Luvussa 4 tarkastelemme varhaiskasvattajan roolia turvallisen toimintaympäristön luojana, sekä miten varhaiskasvattajat voisivat kiusaamista parhaiten ehkäistä ja siihen puuttua. Luvussa 5 syvennymme kehittämistyön prosessiin, kehittämis- ja tiedonkeruun menetelmiin sekä tiedonkeruun dokumentointiin. Esittelemme prosessin, sen aikana kerätyn materiaalin ja käsittelemme kehittämistyötä teorian tiedon valossa. Viimeisessä luvussa 6 arvioimme kehittämistyön prosessia ja tuotosta sekä tämän kehittämistyön myötä tapahtunutta omaa ammatillista kasvuamme. Esittelemme luvussa 6.1 myös työkalupakista saadun käyttäjäpalautteen.

Kehittämistyön lähtökohdat

2.1 Kehittämistyön tausta ja tarve

Toimeksianto tälle kehittämistyölle saatiin Ruskon kunnalta, jonka varhaiskasvattajilla on tarve konkreettiselle kiusaamisen ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen liittyvälle materiaalille, joka toimisi heidän työnsä tukena. Ruskon kunnan varhaiskasvatuksessa on laadittu jo kattava kunnan oma sekä varhaiskasvatusta että esiopetusta koskeva Kiusaamisen ennaltaehkäisyn suunnitelma, joka on kaikkien päiväkotien yhteinen toimintaa ohjaava ja velvoittava asiakirja. Ruskon varhaiskasvatuksen kentällä on kuitenkin tarve konkreettisemmalle materiaalille, jota varhaiskasvattajat voisivat hyödyntää käytännön työssään.

Kehittämistyön tuotoksena kehitetään varhaiskasvattajien työn tueksi sähköinen työkalupakki, joka sisältää konkreettisia käytännön toimintamalleja kiusaamisen ehkäisyyn, kiusaamistilanteissa toimimiseen ja kiusaamiseen puuttumiseen liittyen. Työkalupakki sisältää toimeksiantajan tarpeiden mukaisesti 3–5-vuotiaiden lasten väliseen kiusaamiseen liittyviä hyödyllisiä ohjeita, kuvia, linkkejä, lastenkirjoja, ammattikirjallisuutta, pelejä, leikkejä ja harjoituksia. Lisäksi työkalupakkiin tulee vinkkejä lasten huoltajille muun muassa lastenkirjoista tai peleistä, joita voidaan lasten kanssa yhdessä lukea ja pelata kotona.

Kiusaaminen on varhaiskasvatusikäisten lasten keskuudessa sangen yleistä, sillä sitä ilmenee jokaisessa päiväkotiryhmässä (Repo 2015a, 76). Tästäkin syystä tarve kehittämistyöllemme on keskeinen. Kiusaamisen ehkäisyssä ja siihen puuttumisessa varhaiskasvattajilla on keskeinen rooli, mutta kiusaamisen tunnistaminen voi olla varhaiskasvattajille toisinaan haastavaa (Viinikka & Viljanen 2023, 22). Varhaiskasvattajilla on näin ollen keskeinen tarve saada lisää tietoa ja keinoja kiusaamisen ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen liittyen.

2.2 Toimintaympäristö ja toimijat

Kehittämistyö toteutetaan Ruskon kunnan varhaiskasvatuksessa ja tuotos tulee käyttöön laajasti koko kunnan varhaiskasvatusyksiköissä. Kahdesta kunnan päiväkodista kerätään 3–5-vuotiaiden lasten kokemuksia ja näkemyksiä lasten välisestä kiusaamisesta haastattelun avulla. Varhaiskasvattajien näkemyksiä ja kokemuksia 3–5-vuotiaiden lasten välillä esiintyvistä kiusaamisesta ja siihen puuttumisesta kerätään aivoriihen ja kyselylomakkeiden keinoin. Kehittämistyön ulkopuolelle rajattiin varhaiskasvatuksen esikouluikäiset sekä alle kolmevuotiaat lapset. Kehittämistyön aikana Ruskon kunnan yhteyshenkilönä toimii Ruskon kunnan varhaiskasvatusjohtaja. Käytännön asioista, kuten haastatteluajankohdista, sovitaan kahden kehittämistyökumppaniksi nimetyn päiväkodin, Jokikummun ja Karhukallion johtajien kanssa.

Karhukallion päiväkotijoukko sijaitsee Ruskon keskustassa. Karhukallion päiväkodissa on viisi lapsiryhmää; Mörrit, Nallet, Kontiot, Kotakarhut ja Menninkäiset, joista kontioiden ryhmä (1–4-vuotiaat) sijaitsee toisessa rakennuksessa. Kotakarhut on esiopetusryhmä.

Jokikummun päiväkotijoukko sijaitsee Vahdon keskusta-alueella. Päiväkodissa on kaksi ryhmää, Heinähatut (3–5-vuotiaat) ja Vilttitossut (1–3-vuotiaat). Esiopetusryhmää Jokikummissa ei ole. Jokikummun päiväkotijoukko tekee yhteistyötä viereisen palvelukeskuksen kanssa, ja he järjestävät ikäihmisten ja varhaiskasvatuksen lasten kanssa yhteisiä laulu- ja jumppahetkiä.

Jokikummun päiväkodin johtaja vaihtui tämän kehittämistyön aikana ja uutena yhteyshenkilönä kehittämistyössä toimi Jokikummun varhaiskasvatuksen opettaja, joka toimii myös päiväkodin varajohtajana.

2.3 Kehittämistyön tavoite ja tehtävä

Tämän kehittämistyön tavoitteena on tarjota varhaiskasvattajille lisää tietoa, materiaalia ja toimintamalleja, joiden kautta heidän ymmärryksensä kiusaamisen ehkäisylle keskeisistä aiheista, kuten lasten vertaissuhteiden sekä sosiaalisten-,

vuorovaikutus- ja tunnetaitojen tukemisesta syvenisi. Tavoitteena on myös vahvistaa varhaiskasvattajien näkemystä omasta keskeisestä roolistaan kiusaamisen ehkäisyssä lasten tukijana heidän taidoissaan sekä vertaissuhteissaan, mutta myös turvallisen, myönteisen ja myötätuntoisen ilmapiirin luomisessa lapsiryhmään. Pitkällä tähtäimellä tämä kehittämistyö tavoittelee kiusaamisen vähentymistä varhaiskasvatuksessa.

Kehittämistyömme kehittämistehtävä on:

1. Sähköinen työkalupakki varhaiskasvatuksen henkilökunnalle kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ja kiusaamiseen puuttumiseen

Ruskon varhaiskasvatuksen kentällä on tarve Kiusaamisen ennaltaehkäisyn suunnitelmaa konkreettisemmalle materiaalille, jota voi hyödyntää käytännön työssä, ja johon on kerätty yhteen selkeästi sekä tiiviisti materiaalia kiusaamisen ehkäisyyn, kiusaamiseen puuttumiseen ja kiusaamistilanteissa toimimiseen liittyen. Lisätarkennusta toimeksiantoon saatiin johtoryhmän palaverista ja toisessa yhteistyöpäiväkodissa pidetystä aivoriihestä, johon osallistuivat tämän kehittämistyön kirjoittajien lisäksi päiväkodin johtaja, varhaiskasvatuksen erityisopettaja sekä varhaiskasvattajia jokaisesta lapsiryhmästä. Tämä kehittämistyö perustuu johtoryhmän palaverissa sekä aivoriihessä esiin nostettuihin varhaiskasvatushenkilöstön konkreettisiin toiveisiin ja tarpeisiin.

Kehittämistyössä tulee näkyä toimeksiantajan toiveiden mukaisesti myös Ruskon kunnan varhaiskasvatuksen lasten kokemukset ja näkemykset kiusaamisesta. Nämä kahdesta yhteistyöpäiväkodista haastatellen kerätyt lasten näkemykset ovat kiinteä osa tätä kehittämistyötä ja tulevat näkyviin myös tuotoksessa.

Kehittämistyön tuloksena luodaan varhaiskasvattajien työn tueksi sähköinen työkalupakki, joka sisältää konkreettisia käytännön toimintamalleja, miten ennaltaehkäistä kiusaamista, miten toimia lasten kanssa kiusaamistilanteissa, ja miten puuttua niihin. Työkalupakki tulee sisältämään toimeksiantajan tarpeiden mukaisesti kiusaamiseen puuttumiselle hyödyllisiä ohjeita, lasten kokemuksia kiusaamisesta, varhaiskasvattajien näkemyksiä kiusaamisesta, vinkkejä vanhemmille sekä kaikenlaista muuta kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ja siihen

puuttumiseen liittyvää materiaalia. Tuotos tulee vain Ruskon varhaiskasvattajien käyttöön, mutta heidän tarpeestaan käsin tuotokseen otetaan mukaan vanhemmille hyödyllisiä asioita, kuten esimerkiksi kirjoja, joista varhaiskasvattajat voivat vinkata vanhemmille. Lasten vanhemmat eivät osallistu kehittämistyöhön.

Pienet lapset ja kiusaaminen

3.1 Kiusaaminen varhaiskasvatuksessa

Kiusaamisen voidaan määritellä olevan vahingollinen ja satuttava ryhmässä tapahtuva vuorovaikutusprosessi, jonka seurauksen ennen pitkää yksi tai useampi henkilö suljetaan yhteisön ulkopuolelle (Laaksonen 2022, 66). Kiusaaminen ilmiönä varhaiskasvatusikäisten lasten keskuudessa voidaan määritellä myös systemaattiseksi vallan tai voiman väärinkäytöksi, jota yksi tai useampi kiusaaja kohdistaa toistuvasti yhteen lapseen (Hurme & Kyllönen 2014, 127). Kiusaamisen kohde voi myös vaihdella; sama lapsi voi kiusata useita eri lapsia. Kiusaamistilanteissa kiusatulla on heikentyneet puolustautumismahdollisuudet, valtaa tai voimaa käytetään niissä väärin ja tilanteessa osallisina olijoiden roolit sekä voimasuhteet jakautuvat epätasaisesti. (Viinikka & Viljanen 2023, 22.)

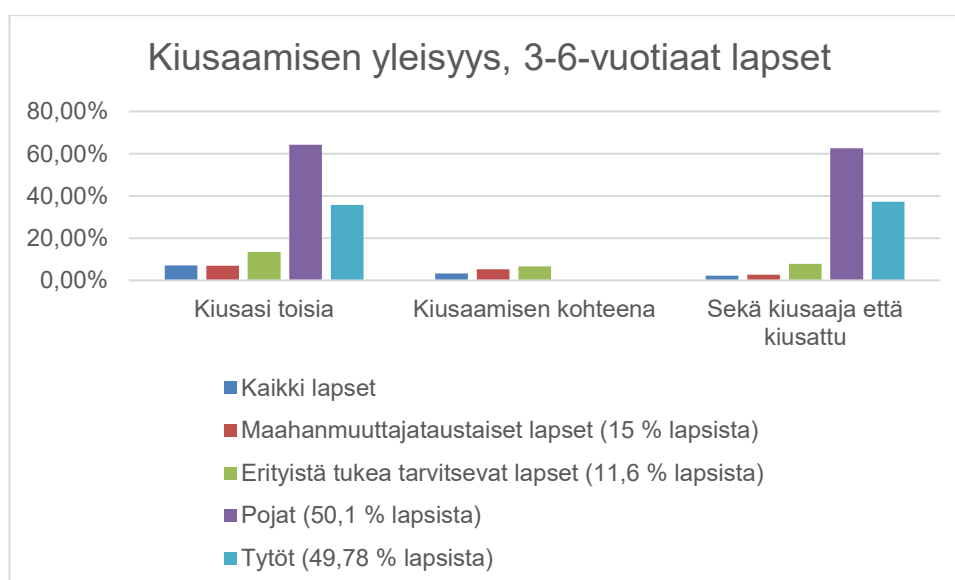
Yleisesti kiusaamiseksi määritellään kielteinen käytös, joka on toistuvaa ja pitkäkestoista. Yksittäiset ja silloin tällöin tapahtuvat kielteiset teot eivät ole kiusaamista. Lasten välillä ilmenee riitoja ja erimielisyyksiä, jotka eivät ole kiusaamista, vaan kuuluvat ihmissuhteisiin. Kiusaamisella on tiettyjä yleispiirteitä, joiden avulla se voidaan erottaa tavallisista konflikteista: tietoisuus, toistuvuus, ryhmäilmiö ja vallankäyttö. (Repo 2015a, 39–42; Haapsalo ym. 2020, 11.)

Lapsi ei aina ymmärrä omien sanojensa ja tekojensa vaikutusta toiseen, sillä hänen itsesäätelytaitonsa ovat vasta kehittymässä ja tunteiden sekä käyttäytymisen säätelynsä vasta harjoitteluasteella. Näin ollen kiusaaminen ei ole aina tietoista ja tarkoituksenmukaista, vaikka se voikin toisinaan olla opittua käyttäytymistä. (Viinikka & Viljanen 2023, 22.)

Kiusaamisen määritelmien käyttö aiheuttaa vaaran lapsen leimaamisesta. Kiusaamisen määrittely tekojen kautta on myös pulmallista, sillä se, mikä yhdelle lapselle on kiusaamista, voi toiselle olla vain leikkiä. Kiusaamista tulisi tarkastella tekojen sijaan lapsen kokemuksesta käsin. Toisaalta taas kiusaamisen

määrittelyn pohjautuessa lapsen yksilölliseen kokemukseen, on tämäkin ongelmallista, sillä lapsi ei välttämättä osaa sanoittaa kokemustaan. Lisäksi lapsi voi mieltää monenlaiset eri asiat kiusaamiseksi. (Repo 2015a, 39–42.)

Laura Revon (2015b, 36) tutkimuksen mukaan 3–6-vuotiaiden lasten keskuudessa 7,1 % lapsista kiusasi muita lapsia, 3,3 % joutui kiusatuiksi toisten lasten toimesta ja 2,2 % olivat sekä kiusattuja että kiusaavia. Tutkimukseen osallistuneista lapsista maahanmuuttajataustaisia oli 15 %, joista 6,9 % oli kiusaavia, 5,2 % joutui kiusatuiksi ja 2,7 % olivat sekä kiusattuja että kiusaavia. Maahanmuuttajataustaiset lapset joutuivat kiusaamisen kohteiksi suomalaisia lapsia useammin, vaikkakaan eivät toimineet kiusaajina sen useammin, kuin tutkimuksen suomalaisetkaan lapset. Tutkimukseen osallistuneista erityistä tukea tarvitsevista lapsista, joita oli kaikkiaan 11,6 %, 13,5 % kiusasi itse, 6,7 % oli ollut kiusaamisen kohteena ja 7,8 % oli sekä kiusattu että kiusaava. Erityistä tukea tarvitsevien lasten kiusaamisprosentit olivat tavallisia lapsia korkeammat. Tutkimukseen osallistuneista lapsista pojat kiusasivat toisia tyttöjä enemmän: pojat 64,3 % ja tytöt 35,7 %. Pojat olivat tyttöjä useammin sekä kiusaamisen uhreja että tekijöitä: pojat 62,5 % ja tytöt 37,3 %. (Repo 2015b, 36.) Revon (2015b) tutkimuksen tulokset näkyvät tiivistetysti alla olevassa kuviossa 1.

Kuvio 1. Kiusaamisen yleisyys 3–6-vuotiaiden lasten keskuudessa.

Varhaiskasvatuksessa lasten välistä kiusaamista ilmenee fyysisissä, sanallisissa ja psyykkisissä muodoissa. Fyysistä kiusaamista on esimerkiksi lyöminen, potkiminen ja töniminen. Sanallista kiusaamista on esimerkiksi toisen haukkuminen ja tahallinen ärsyttäminen. Psyykkistä kiusaamista on esimerkiksi manipulointi, kiristäminen, leikistä pois jättäminen ja leikin sääntöjen muuttaminen. (Repo 2015a, 80; Viinikka & Viljanen 2023, 23.) Kuviossa 2 on esitelty kiusaamisen muotoja pienten lasten keskuudessa tiivistetysti Repoa (2015a, 80) mukailleen.

Sanallinen kiusaaminen	Fyysinen kiusaaminen	Psyykinen kiusaaminen
<ul style="list-style-type: none"> • Nimittely • Parjaaminen • Härnääminen • Lällättely • Ulkonäön, vaatteiden ym. kommentointi 	<ul style="list-style-type: none"> • Lyöminen • Nipistäminen • Potkiminen • Kamppaaminen • Leikkien sotkeminen • Hiekan ja kivien heittäminen • Vaatteiden repiminen • Esteenä oleminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Ilveily ja ilmeily • Poissulkeminen • Uhkailu • Kiristäminen • Puhumatta jättäminen • Selän takana puhuminen • Manipulointi • Leikin sääntöjen muuttaminen

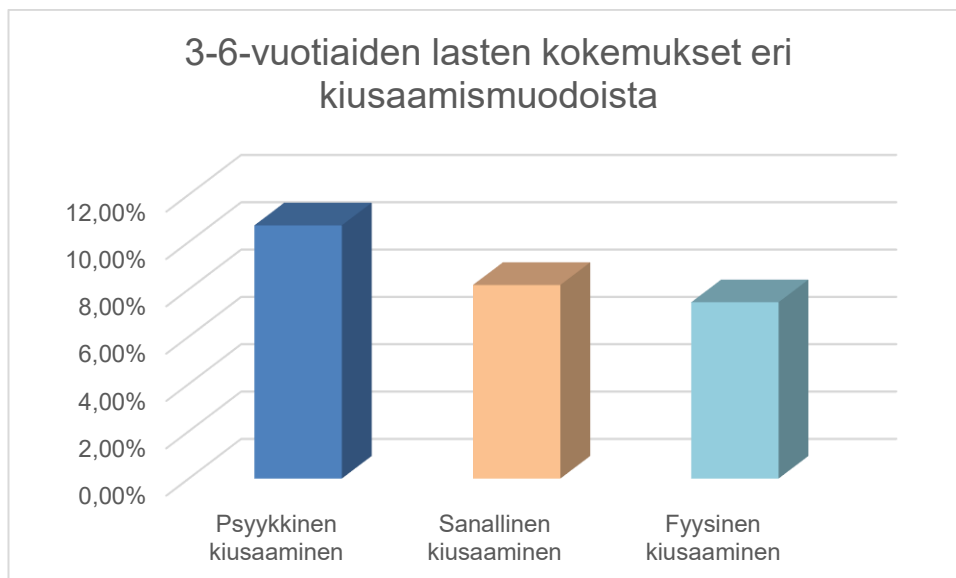
Kuvio 2. Kiusaamisen muodot.

Kiusaamistavat voidaan jakaa suoraan ja epäsuoraan kiusaamiseen. Kiusaavan lapsen kohdistaessa tekonsa suoraan kiusattuun sanallisesti esimerkiksi nimittelemällä tai fyysisesti esimerkiksi lyömällä, on kyseessä suora kiusaaminen. Epäsuora kiusaaminen tähtää kiusatun ihmissuhteiden haittaamiseen, ja sitä on esimerkiksi toisen panettelu sekä juoruilu selän takana tai ryhmän ulkopuolelle jättäminen. (Repo 2015a, 80; Viinikka & Viljanen 2023, 22.) Varhaiskasvatusikäisten lasten keskuudessa sanallinen ja psyykinen kiusaaminen muistuttaa vanhempien lasten ja aikuisten kiusaamisen tapoja, mutta varhaiskasvatusikäisten lasten fyysisessä kiusamisessa yleistä on nipistely, leikkien sotkeminen sekä kivien ja hiekan heittäminen (Repo 2015a, 82).

Eri kiusaamisen tavat voivat kuulua useampiin kategorioihin ja niitä voi esiintyä myös samanaikaisesti. Päiväkodissa esimerkiksi ryhmän ulkopuolelle jättämistä, uhkailua ja kiristämistä voi esiintyä tilanteessa, jossa lasta ei päästetä mukaan toisten lasten leikkiin ilman, että hän tekee, mitä muut lapset käskevät. Poissulkemista, kiristämistä ja manipulointia tapahtuu varhaiskasvatuksessa myös syntymäpäiväkutsujen äärellä; lapsi saa kutsun vain toimimalla määrättyllä tavalla. (Repo 2015a, 81.)

Vallankäyttöä ilmenee myös lasten omaehtoisessa leikissä leikin sääntöjen muunteluna, jolloin vallankäytön kohteena oleva lapsi otetaan leikkiin mukaan vain näennäisesti. Lapsi voidaan sulkea ulkopuolelle esimerkiksi määräämällä hänelle leikissä aina jokin rooli, jossa ei pääse kuitenkaan osallistumaan leikkiin. Leikin roolit, jotka voivat olla hyvinkin rajoitettuja eivät jakaudu tasaisesti ja niiden vaihtaminen voidaan tehdä mahdottomaksi. (Repo 2015a, 81.)

Varhaiskasvatuksessa kiusaamista tapahtuu useimmiten lasten omaehtoisessa leikissä sisällä sekä ulkona ja yleisintä on ulkopuolelle jättäminen sekä tämän jälkeen fyysinen ja sanallinen kiusaaminen (Repo 2015a, 81; Viinikka & Viljanen 2023, 23). Revon, Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja Folkhälsanin hankkeeseen Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa osallistunut varhaiskasvatushenkilöstö arvioi, että kaikista kyselyyn osallistuneista lapsista arviolta 11 prosenttia oli ollut psyykkisen kiusaamisen kohteena tai tekijänä, 8 prosenttia oli ollut sanallisen kiusaamisen kohteena tai tekijänä ja 7,5 prosenttia fyysisen kiusaamisen kohteena tai tekijänä. Psyykkinen kiusaaminen oli näin ollen yleisintä ja fyysinen kiusaaminen harvinaisinta. Ulkopuolelle jättäminen oli yksittäisistä kiusaamisen tavoista yleisin, töniminen toiseksi yleisin ja kolmanneksi yleisintä oli muu psyykkinen kiusaaminen, kuten uhkailu. (Repo 2015a, 81.) Eri kiusaamismuotojen yleisyys 3–6-vuotiaiden lasten keskuudessa on esitetty Repoa (2015a, 81) mukaillen alla olevassa kuviossa 3.

Kuvio 3. Eri kiusaamismuotojen yleisyys 3–6-vuotiaiden lasten keskuudessa.

3.2 Kiusaamisen vaikutukset

Kiusaamisen seuraukset ovat yksilöllisiä ja sen kokemukset subjektiivisia; samanlaiset tilanteet vaikuttavat eri yksilöihin eri tavoin (Hurme & Kyllönen 2014, 129; Repo 2015, 41; Haapsalo ym. 2020, 11). Varmaa on kuitenkin, että kiusaaminen vaarantaa lapsen terveen kasvun ja kehityksen (Repo 2015, 14). Kiusaamisella on heikentävä vaikutus kiusatun terveyteen, se heikentää lapsen henkistä ja fyysistä turvallisuutta ja lisää lasten pahoinvointia. Kiusaamisen pelko ja sen kohteena oleminen aiheuttaa turvattomuutta sekä heikentää viihtyvyyttä. Kiusaamistilanteet johtavat kiusatun heikentyneeseen mielialaan, jaksamiseen ja suorituskyykyyn. (Hurme & Kyllönen 2014, 128–129.) Jännitys ja huoli kiusaamisen jatkumisesta vaikeuttavat lapsen keskittymistä meneillään olevaan toimintaan eikä lapsi välttämättä halua mennä päiväkotiin, harrastuksiin tai mukaan leikkeihin toisten lasten kanssa (Haapsalo ym. 2020, 11). Toistuvasti kiusaamisen kohteeksi joutuminen aiheuttaa lapselle tunteen avuttomuudesta ja arvottomuudesta (Viinikka & Viljanen 2023, 22). Se aiheuttaa lapsessa pelon lisäksi yksinäisyyden, surun sekä nolostumisen tunteita ja voi saada lapsen tuntemaan itsensä kipeäksi (Haapsalo ym. 2020, 11).

Pienessä lapsessa kiusaaminen voi näkyä vain määrittämättömänä pahan olon tunteena: lapsi ei välttämättä osaa sanoittaa kiusaamiskokemusta tai ymmärrä, milloin kyseessä on kiusaaminen. Kiusaaminen voi aiheuttaa häpeää sekä kiusaajassa että kiusatussa. Häpeän tunteella on vahingollinen vaikutus lapsen itsetuntoon sen kasvaessa liian voimakkaaksi. (Viinikka & Viljanen 2023, 22–24.) Kiusatuiksi joutuneet lapset kärsivät muita herkemmin myöhemmässä elämässään heikosta itsetunnosta, ahdistuneisuudesta, masennuksesta ja itsetuhoisista ajatuksista. Muita kiusaavilla lapsilla taas on lisääntynyt riski myöhemmässä elämässään epäsosiaaliseen käyttäytymiseen, syrjäytymiseen ja antisosiaaliseen persoonallisuushäiriöön. Kiusaaminen vaikuttaa vakavimmin ihmisiin, jotka ovat olleet lapsuudessaan sekä kiusattuja että kiusaajia. (Repo 2015,14.)

Kiusatuksi tuleminen vaikuttaa myös lapsen identiteetin muotoutumiseen: varhaisessa elämänvaiheessa alkanut kiusaaminen antaa lapselle käsityksen kiusaamisesta osana normaalia elämää ja osana häntä itseään. Tämä vaikeuttaa huomattavasti lapsen mahdollisuuksia yrittää päästä itse vapaaksi kiusaamiskierteestä myöhemminkään. (Repo 2015, 14–15.) Kiusaaminen luo lapselle riskin joutua kiusatuksi ja ryhmän ulkopuolelle myös koulussa (Repo 2015, 15; Viinikka & Viljanen 2023, 22). Kiusaajalla on riski jatkaa kiusaamiskäyttäytymistä tulevaisuudessa jopa vielä työelämässäkin, ellei kiusaamiseen puututa (Hurme & Kyllönen 2014, 128; Repo 2015,14).

Kiusaaminen eskaloituu ajan kuluessa: vuorovaikutus muuttuu yhä vihamielisemmäksi ja epätasavertaisemmaksi, kiusatun toimintamahdollisuudet vähenevät vähenemistään, kiusattu menettää ihmisarvoaan, häntä saatetaan alkaa syyllistää kiusaamisen kohteeksi joutumisesta ja lopulta hänet eristetään kokonaan yhteisön ulkopuolelle. Edellä kuvattu tilanne on kiusatulle erittäin traumaattinen, etenkin kun kiusaaminen usein jatkuu vuodesta toiseen. (Repo 2015,14.) Aggressiivinen kiusaaminen voi aiheuttaa kiusatussa myös vasta-aggressiota ja kiusatun paha olo saattaa purkautua ulos häiritsevänä käyttäytymisenä. Edellä mainittuun häiriökäyttäytymiseen puuttuminen vain

pahentaa kiusatun ongelmia entisestään, ellei kiusattu kykene kertomaan häiritsevän käytöksensä syytä. (Hurme & Kyllönen 2014, 135.)

Kiusatuiksi joutuvat usein lapsiryhmän sosiaalisesti arat ja epävarmat lapset (Hurme & Kyllönen 2014, 134). Siitä huolimatta kuka tahansa tavallinen lapsi voi joutua kiusatuksi ja kiusata itse muita (Laaksonen 2022, 67). Kiusaaminen voi jäädä varhaiskasvattajilta huomaamatta etenkin, jos kiusattu lapsi reagoi kiusaamiseen rauhallisesti. Kiusattu voi kuitenkin näennäisestä rauhallisuudestaan huolimatta kantaa sisällään valtavaa pahoinvointia; pahoinvoinnin kääntyessä entistä enemmän sisäänpäin vaikuttaa se negatiivisesti kiusatun terveyteen myös pitkällä tähtäimellä. Toistuvan, selvittämättä jääneen kiusaamisen kiusatussa aiheuttamat patoutuneet, negatiiviset tunteet voivat lopulta purkautua erittäin voimakkaasti. Kiusatuksi joutuminen voi ennen pitkää johtaa kiusaajiin tai muihin ihmisiin kohdistuviin äärimmäisiin väkivaltatekoihin. (Hurme & Kyllönen 2014, 129–134.)

3.3 Kiusaaminen ryhmäilmiönä

Varhaiskasvatuksessa kiusaaminen on monimutkainen ryhmäilmiö: se ei vaikuta vain kiusaajaan ja kiusattuun, vaan koko ryhmään, myös sivustakatsojiin (Haapsalo ym. 2020, 11; Laaksonen 2022, 66). Kiusaaminen vaikuttaa koko ryhmään negatiivisesti muodostamalla turvattoman ilmapiirin, jossa kaikilla ryhmän jäsenillä on paha olla (Haapsalo ym. 2016, 56). Varhaiskasvatuksen vertaiskulttuurissa tärkeintä lapselle on hyväksytyksi tuleminen ja ryhmään sen tasaveroisena osana kuulumisen kokemukset (Repo 2015, 128; Köngäs 2019, 142; Viinikka & Viljanen 2023, 17). Vertaisryhmän torjunta ja sen ulkopuolelle jääminen aiheuttaa lapselle riskin joutua kiusatuksi tai alkaa kiusaamaan muita (Laaksonen 2022, 65).

Varhaiskasvatusikäisten lasten kiusaaminen tapahtuu poikkeuksetta vertaisryhmässä; kiusaaminen johtuu usein lapsen pärjäämisyrityksistä vertaisryhmässään (Haapsalo ym. 2020, 11). Voidaan nähdä, että kiusaaja ja kiusattu ovat usein hyvin samankaltaisia: kummallakin on puutteita tunteiden

ilmaisemisessa ja ymmärtämisessä (Köngäs 2019, 143). Tunnetaitojen lisäksi sekä kiusaavilla että kiusatuilla lapsilla on usein kehityksellisiä haasteita myös vuorovaikutus- ja itsesäätelytaidoissa, minkä vuoksi tällaiset lapset kokevat herkemmin ryhmässä sosiaalisen selviytymisen painetta. Lapsilla, jotka ovat osallisina kiusaamisessa, on lisäksi monesti huomattavia puutteita vertaissuhteissa ja muista poikkeava tapa tulkita sosiaalisia tilanteita. (Haapsalo ym. 2020, 11–12.) Toisinaan lapset kiusaavat yrittäessään saada yhteyden toisiin lapsiin (Viinikka & Viljanen 2023, 23).

Ryhmän jäseniltä saatu palaute joko vahvistaa tai heikentää kiusaamista; kiusaaminen on näin ollen ryhmädynaaminen ilmiö. Kiusaamistilannetta sivustakatsovien lasten nauraessa kiusaamiselle heidän vahvistava palautteensa antaa kiusaajalle sosiaalisen palkitsevuuden tunteen, joka puolestaan vahvistaa kiusaamista ryhmässä. Koko lapsiryhmän suhteiden tarkastelu on tärkeää; toisinaan ryhmädynamiikka, sivustakatsojien toiminta, edesauttaa kiusaamisen jatkumista, vaikka kiusaamisen päätekijä haluaisikin sen jo lopettaa. Jos kiusaaja ei saa sivustakatsojilta hyväksyntää toiminnalleen, ei-toivottu käytös loppuu todennäköisemmin. Varhaiskasvattajan tärkeä tehtävä on toimia lasten ohjaajana toivotun, positiivisen käyttäytymisen edistäjänä lasten välisissä sosiaalisissa suhteissa. (Viinikka & Viljanen 2017, 22–23.) Positiivisen toimintakulttuurin luominen muun muassa lasten vertaissuhdetaitoja vahvistamalla voi osaltaan auttaa kiusaamisen vastustamisessa (Laaksonen 2022, 67).

Hyväksynnän ja ryhmään kuulumisen lisäksi lapselle tärkeitä ovat myös positiivisen vuorovaikutuksen kokemukset, jotka opettavat lapselle, että ihmisiin voi luottaa ja heidän kanssaan on hyvä olla. Edellä mainittujen positiivisen vuorovaikutuksen kokemusten edellytyksenä on emotionaalisesti turvallinen ilmapiiri. Lapsiryhmässä, jossa on turvallinen ilmapiiri, esiintyy vähemmän kiusaamista; turvallisuus on keskeistä kiusaamisen vastustamisessa. Lisäksi turvallinen ilmapiiri on keskeisen tärkeää lasten osallisuuden toteutumiseksi, jonka vahvistaminen myös auttaa vastustamaan kiusaamista. Osallisuuden voidaan nähdä olevan yhteisöön, lapsiryhmään, kuulumista. Positiivista

yhteistoimintaa voi olla lapsiryhmässä vain, jos sen ilmapiiri on turvallinen. (Repo 2015, 128–130.)

Turvallista ilmapiiriä voidaan luoda lapsiryhmään vahvistamalla sen me-henkeä (Repo 2015, 128). Me-henkeä voidaan päiväkodin lapsiryhmässä vahvistaa muun muassa huumorin ja yhteisen hassuttelun, uusien lasten tervetulleeksi toivottamisen ja tuttujen asioiden tekemisen, kuten syntymäpäivien vieton avulla (Repo 2015, 129; Viinikka & Viljanen 2023, 18). Ryhmän me-hengen vahvistaminen on osa ryhmäytymistä lasten tutustumisen ja ryhmään kuulumisen tunteen luomisen sekä ylläpitämisen ohella. Ryhmän yhteiset leikit, säännöt ja kokoontumiset, varhaiskasvattajien yhteistyö sekä osallistumisen mahdollistaminen yhteiseen tekemiseen toimivat ryhmäytymisen perustana. Lasten välisten positiivisten suhteiden tukemisella vahvistetaan lasten ryhmähenkeä ja ryhmään kuulumisen tunnetta lapsiryhmässä. (Viinikka & Viljanen 2023, 18.)

Kiusaamisen ennaltaehkäisy ja siihen puuttuminen

4.1 Varhaiskasvattajan vastuu turvallisesta toimintaympäristöstä

Varhaiskasvatuslain mukaan varhaiskasvatusympäristön tulee olla turvallinen, terveellinen, kehittävä sekä oppimista edistävä ja lasta on suojeltava kiusaamiselta, väkivallalta ja muulta häirinnältä (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 10 §). Myös YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen 19 artikla velvoittaa sopimusvaltioita suojelemaan lasta ”kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä” (Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991, 19 artikla).

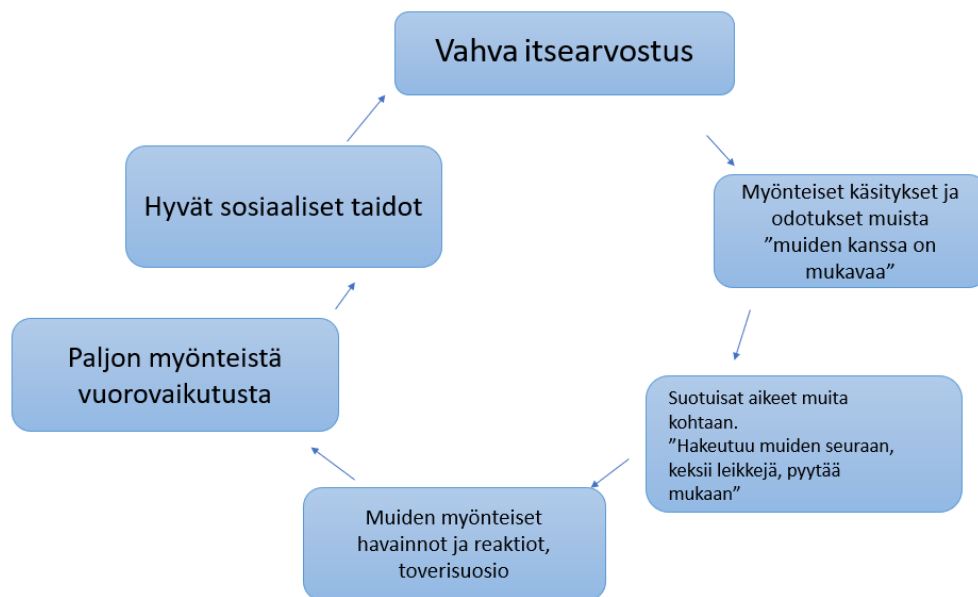
Kiusaaminen huomioidaan myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2022): kiusaaminen, rasismi, häirintä tai väkivalta eivät ole hyväksyttäviä varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisen tunnistaminen ja välitön puuttuminen kiusaamiseen kuuluvat varhaiskasvatuksen turvallisen toimintakulttuurin kehittämiseen, kuten myös kiusaamisen ennaltaehkäisy, jossa lasten vertaissuhteiden tukemisella on keskeinen osa. (Opetushallitus 2022, 20–90.)

Varhaiskasvattaja on vastuussa ryhmän turvallisuudesta ja hän vaikuttaa toiminnallaan ryhmän sekä yksittäisen lapsen kokemaan turvallisuuden tunteeseen. Kun varhaiskasvattaja on johdonmukainen sekä oikeudenmukainen ja tuntee hallitsevansa ryhmän fyysisen ja henkisen turvallisuuden, lasten turvallisuuden tunne kasvaa. Joskus lapset haastavat aikuisia ja kokeilevat rajojaan. Tällöin aikuisen on pysyttävä turvallisena kivijalkana ja oltava johdonmukainen sääntöjen kanssa. Jos kasvattaja on epävarma toiminnastaan, hän viestittää lapsille tunnetta turvattomuudesta, jolloin turvallinen kivijalka jää puuttumaan. (Hurme & Kyllönen 2014, 35–37.)

Ryhmään liittyminen voi olla joillekin lapsille todella pelottavaa, eivätkä he halua millään kohdata uusia ihmisiä ja tilanteita. He seuraavat mielellään ensin sivusta, millaiseksi ryhmä muodostuu ja etsivät sitten oman paikkansa ryhmässä.

(Juusola 2017, 50.) Ryhmäytyminen on tärkeä vaihe ja sillä vahvistetaan ryhmän sosiaalisia suhteita. Ryhmäytymisen on syytä olla aikuisjohtoista ja sitä kannattaa jatkaa myös alkuvaiheen jälkeen. (Juusola 2017, 105.)

Päiväkotiryhmässä varhaiskasvattajan on syytä varmistaa, että kaikki lapset pääsevät positiivisen vuorovaikutuksen kehälle. Kun lapsi oppii vertaisryhmässään positiivista vuorovaikutusta, hänen sosiaaliset taitonsa karttavat, hän suhtautuu toisiin lapsiin positiivisemmin ja kohtaa muut lapset helpommin. Tällaiseen positiiviseen lapseen suhtaudutaan usein myönteisesti ja hän saa vertaisiltaan positiivista palautetta, esimerkiksi hänen kanssaan halutaan leikkiä, mikä taas vahvistaa lapsen sosiaalisia taitoja entisestään. (Repo 2015a, 152–153.) Positiivisen vuorovaikutuksen kehä on esitetty alla olevassa kuviossa 4 Repoa (2015a, 153) mukailleen.

Kuvio 4. Positiivisen vuorovaikutuksen kehä.

Sensitiivinen aikuinen luo lapselle myönteisen ja kunnioittavan ilmapiirin. Kun aikuiset tukevat ja kannattelevat lapsia ja toisiaan, he näyttävät lapsille hyvää esimerkkiä hyvästä ja kunnioittavasta vuorovaikutuksesta. Lapsen kasvaessa tällaisessa ympäristössä myös hänestä kasvaa sensitiivinen, toisia kannatteleva aikuinen ja hyvä ilmapiiri leviää. (Repo 2015a, 105–106.) Turvattomassa

ryhmässä esiintyy paljon loukkaavaa käytöstä sekä kiusaamista, ryhmän toiminta on karannut aikuisten käsistä ja sitä ohjaavat lapset. Lapselle tällainen sosiaalisilla suhteilla pelaaminen on liiallista valtaa ja se käy lapselle itselleenkin raskaaksi sekä tuhoisaksi ajan mittaan. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 23.)

Ryhmän ilmapiiri ja toimintakulttuuri vaikuttavat vahvasti kiusaamisen esiintymiseen. Toimintakulttuurin olisi hyvä olla sellainen, jossa kiusaamisella ja huonolla käytöksellä ei saavuta mitään positiivista ja muut lapset asettuvat mieluummin kiusatun puolelle. Tällaista toimintakulttuuria voi edistää leikeillä, peleillä ja keskustelutuokioilla, joissa opitaan toimimaan ryhmän jäsenten kanssa, vaikka kaikista ei välttämättä pitäisikään. (Hurme & Kyllönen 2014, 136–137.) Yhteisöllisyyden syntyyn vaikuttavat ryhmän yhteiset tekemiset ja onnistumiset ja niistä riemuitsemiset. Varhaiskasvattajan vastuulla on rakentaa ryhmä, jossa kaikki toimivat samojen sääntöjen mukaan ja päämäärät sekä tavoitteet ovat yhteisiä. (Haapasalo ym. 2016, 27.)

Lapset tarvitsevat tukea aikuisilta sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen vahvistamiseen. Näitä taitoja ovat muun muassa empatiakyky sekä itsehillintä. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 24.) Empatiakykyä pidetään luontaisena ominaisuutena, mutta sen kehittyminen ja säilyminen vaatii empaattisen aikuisen tukea ja vahvistusta. Positiivinen palaute lapsen toiminnasta vahvistaa lapsen motivaatiota empaattiselle käytökselle. Joskus lapset saattavat tehdä asioita väärin, vaikka toiminnan tarkoitus olisi ollut hyvä. Aikuisen on osattava erottaa lapsen toiminta ja tarkoitus toisistaan ja ohjattava lasta toimimaan oikein. Tarkoituksena on säilyttää lapsen halu auttaa muita. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 25.) Itsehillintä auttaa lasta ohjaamaan aggressiotaan ja suuttumustaan siten, ettei hän vahingoita itseään tai muita. Lasten kanssa on hyvä harjoitella erilaisia tapoja kiukunpuuskien kanavointiin ja purkamiseen. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 25.)

Ihminen on jo lapsesta asti sosiaalinen. Ryhmään kuulumisen ja hyväksytyksi tuleminen on hyvin tärkeää myös jo ennen kouluikää. Positiivinen ilmapiiri edellyttää lapsen kokemuksia turvallisista ihmisistä, niin aikuisista kuin

lapsistakin. Lasten ryhmän me-henkeä on hyvä pitää yllä ja se luo lapsille lisää yhteenkuuluvuuden tunnetta. (Repo 2015a 128–129.) Lapsen tuleminen torjutuksi vertaisryhmässä vaikeuttaa hänen asemaansa ja saattaa johtaa kiusaamistilanteisiin. Torjutuilla lapsilla on todella vähän kommunikointia vertaisryhmän kanssa ja sekin vähä saattaa olla sävyiltään negatiivista. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 26.)

Lapsen asemaan vertaisryhmässä vaikuttavat mm. lapsen sosiaaliset taidot, keskusteluväky ja leikkitaidot. Varhaiskasvattajan on tärkeää tietää ja tiedostaa, miten erilaiset kasvatukselliset ja arjen muut toimet tuovat esiin lapsen aseman ryhmässä. (Määttä & Rantala 2016, 119.) Varhaiskasvattaja on suuressa roolissa ryhmädynamiikan muodostumisessa. Hän tiedostaa lasten roolit ryhmässä ja puuttuu ryhmän kielteiseen toimintaan ja ilmiöihin. (Koivunen 2009, 54.)

Päiväkotien lapsiryhmissä torjutaan aggressiivisesti käyttäytyviä sekä syrjäänvetäytyviä ja ujoja lapsia. Aggressiivisesti käyttäytyvälle lapselle tulee opettaa usein ja toistuvasti vaihtoehtoista toimintaa aggression purkuun ja ohjaajan on hyvä olla jämäkkä ja empaattinen. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 29–30.) Syrjäänvetäytyvien lasten kanssa aikuisen tulee osoittaa luotettavuutta ja huolenpitoa. Lapsen tulee tuntea itsensä pidetyksi ja aikuisen on toiminnallaan kasvatettava lapsen itseluottamusta ja uskoa itseensä. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 31.) Torjuntaa kohtaavat lapsiryhmissä myös lapset, joilla on kielenkehityksen haasteita, ja jotka eivät osaa toimia ryhmässä tai ottaa muita huomioon (Laaksonen 2022, 65–67).

4.2 Kiusaamiseen puuttuminen

Keskusteltaessa kiusaamisesta, olisi syytä muistaa, että sanat kiusaaja ja uhri ovat lasta leimaavia termejä, jotka herättävät tunteita kuulijassa. On parempi puhua siitä, mitä toimintoja ja tekoja lapsi on kohdistanut toiseen lapseen. (Repo 2015a, 55.) Aikuinen toimii aina lasten riitatilanteiden selvittäjänä. Lapsilla ei ole vielä valmiuksia ja taitoja ratkoa riitoja keskenään. Aikuisen tulee opastaa lapsia

löytämään kompromisseja ja kannustaa lapsia kertomaan oman näkemyksensä. Tärkeää on myös opetella yhdessä kuuntelemaan toisen lapsen näkemys samasta tilanteesta. (Repo 2015a, 137.) Sanojen puuttuessa lapselta varhaiskasvattajan on tärkeää toimia lapsen tulkkina ja auttaa häntä kokemuksensa sekä tunteidensa sanoittamisessa. Tulkkina toimiminen vaatii varhaiskasvattajalta sensitiivisyyttä lapsen kuuntelemisessa. On keskeistä, että kasvattaja tuntee ja tunnistaa kiusaamisen. (Repo 2015a, 40–41.) Kiusaamisen tunnistaminen on tärkeää, jotta siihen voidaan puuttua ja tilanteissa toimia oikealla tavalla (Viinikka & Viljanen 2023, 22).

Varhaiskasvattajan täytyy osata arvioida, onko lasten konfliktitilanne kahden tasavertaisen riitatilanne, vai onko toinen lapsi alisteisessa asemassa toiseen nähden, jolloin tilanne voidaan nähdä kiusaamisena. Kiusaamistilanteessa aikuisen on selvitettävä tilanne perin pohjin ja järjestettävä johdonmukainen seuranta. Seuranta tehdään kirjallisesti, jotta siitä jää dokumentti esimerkiksi vanhempia varten. Seurannan aikana keskustellaan kiusatun ja kiusaajan kanssa, onko kiusaaminen jatkunut. Myös vanhempia ja ryhmän muita lapsia voidaan kuulla seurannassa. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 20–21.)

Kiusaamiseen on välttämätöntä puuttua sekä kiusatun suojelemisen että yhteisen turvallisuuden vuoksi. Jatkuva realistinen tietoisuus lasten kesken tapahtuvista asioista auttaa varhaiskasvattajaa keskeisesti havaitsemaan ja lopettamaan kiusaamista. Puuttumalla lasten keskuudessa tapahtuvaan kiusaamiseen varhaiskasvattajat näyttävät toiminnallaan lapsille esimerkkiä toisten kunnioittamisesta ja välittämisestä. On keskeistä, että kasvattaja voi omalla toiminnallaan osoittaa lapsille millainen käytös on hyväksyttävää. Varhaiskasvattajan tulee kyetä objektiivisesti arvioimaan, milloin tilanteisiin on puututtava, joskus myös hyvin ennakoivasti. (Hurme & Kyllönen 2014, 127–129.) Kiusaamistilanteissa aikuinen ei saa väistellä vastuutaan, vaan hänen on puututtava siihen jämäkästi. Puuttumisen perustana ovat yhteiset säännöt, joita myös lapset ovat sitoutuneet noudattamaan ja tarvittaessa aikuinen muistuttaa kiusaajaa säännöistä. (Hurme & Kyllönen 2014, 140.)

Vaikka kiusaaja herättää varhaiskasvattajissa paljon negatiivisiakin tunteita, hän tarvitsee silti yhtä lailla aikuisen apua, turvaa ja empaattista kohtelua. Kasvattajan on syytä nähdä lapsen käytöksen taakse ja yrittää ymmärtää lapsen huonoa käytöstä sekä samalla pyrkiä muuttamaan sitä. Kun kasvattaja suhtautuu lapseen positiivisemmin ymmärtäessään lasta paremmin, hän pystyy luomaan lapselle positiivisen vuorovaikutuksen kokemuksia. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 22.) Kiusaajan sosioemotionaalinen kehitys on usein jälkeenyttä, eikä hän välttämättä osaa tuntea empatiaa toisia kohtaan, eikä tunnista toisten tunteita (Pulkkinen 2022, 184). Kun kiusaa tekevä lapsi muuttaa käytöstään edes vähän positiivisempaan suuntaan, hänelle on syytä antaa positiivista palautetta. Tämä kannustaa lasta toimimaan jatkossa oikein. (Haapsalo ym. 2016.)

Varhaiskasvattajan olisi hyvä käyttää kiusaamisesta myös muita termejä, kuten esimerkiksi ikävä kohtelu tai toisten loukkaaminen. Ketään lasta ei myöskään tulisi leimata kiusaajaksi. Lisäksi lapsen reaktio kiusaamistilanteessa tulisi hyväksyä mielekkäänä, vaikka se kasvattajan mielestä olisikin sopimaton. Varhaiskasvattajan tukiessa lasta sanoittamaan kiusaamistilannetta ja -kokemustaan kehittyvät lapsen itsesäätelytaidot. Varhaiskasvattaja voi esimerkiksi kertoa lapselle oman näkemyksensä tilanteesta ja kysyä hänen mielipidettään näkemyksistään. (Viinikka & Viljanen 2023, 22.)

Varhaiskasvattajan tulee osoittaa ottavansa kiusaamisen vakavasti ja suojella kiusatuksi joutunutta lasta estämällä hänen enempi loukatuksi tulemisensa välttämällä kiusaamistilanteen selvittämistä muiden lasten kuullen. Kasvattajan vastuulla on tilanteen selvittäminen keskustellen kiusaamisen tekijän ja uhrin kanssa joko kaksin tai kolmistaan. Varhaiskasvattajan tulisi näyttää, että kiusaaminen on väärin, ja että siitä kertominen aikuiselle on oikein. Hänen tulisi luoda lapsille toivoa vaikeidenkin tilanteiden olevan aina selvitettävissä. Kasvattajan omalla käyttäytymisellä kiusaamistilanteen selvittelyn aikana on suuri merkitys, sillä oman sekä toisen käyttäytymisen ja tunteiden ajattelu sekä reflektointi on lapselle mahdotonta hänen mieltäessään aikuisen jollain tapaa pelottavaksi, esimerkiksi vihaiseksi. Tästä syystä onkin tärkeää, että kasvattaja pysyy rauhallisena ja pidättäytyy paasaamasta, kuulustelemasta sekä

rankaisemasta tai nolaamasta lasta. Kasvattajan on hyvä vetäytyä hetkeksi pohtimaan, miten kiusaamistilanteeseen olisi rakentavinta puuttua. (Viinikka & Viljanen 2023, 23.)

Varhaiskasvatuksessa rankaiseminen ei tutkitusti vähennä kiusaamista, vaan voi jopa lisätä sitä. Rankaiseminen, kuten jäähyllä joutuminen tuottaa lapsessa häpeää, joka on suurissa määrin haitallista lapsen itsetunnonle. Aiheellinen, siedettävä häpeän kokemus voi olla lapsen kehitykselle hyväksi, mutta lapsi tarvitsee kasvattajaa tueksi kokemukstaan helpottamaan. (Viinikka & Viljanen 2023, 24.) On huomattu, että rangaistuksen sijaan pehmeä tapa puuttua kiusaamiseen on tuonut parempia tuloksia. Lapsen voi vaikka ottaa syliin ja keskustella käytöksestä ja käyttää esimerkiksi tunnekortteja lapsen tunteiden käsittelyyn. (Repo 2015a, 91–92.)

Varhaiskasvattaja voi ohjata lapsia ja käsitellä heidän kanssaan kiusaamistilannetta vasta lasten tunnekuohun mentyä ohi. Tilanteen oikeudenmukainen selvittely voi olla haastavaa, jos kasvattaja ei ole nähnyt tilannetta ja lapsilla on asiasta toisistaan poikkeavat näkemykset. Tärkeintä on kuunnella kummankin osapuolen näkemys ilman liiallista sanoittamista ja tarjota heille yhteisen pohdinnan tuloksena toisenlainen toimintamalli tulevia tilanteita varten. Kasvattajan eläytyminen lasten tunteisiin ja niiden oikeutus on tärkeää, kuten myös yhteinen tapahtuneen pohdinta. Varhaiskasvattajan on tärkeää pohtia tapahtunutta, lapsen kokemusta näkyvän käyttäytymisen takana ja mahdollisia syitä, miksi lapsi kiusasi. (Viinikka & Viljanen 2023, 24–25.)

4.3 Toimintatapoja kiusaamistilanteisiin

Ensimmäisenä lapsiryhmässä on luotava yhteiset säännöt. Varhaiskasvattajan johdolla pohditaan yhdessä lasten kanssa, miten toisia tulee kohdella ja millainen käytös ei ole hyväksyttävää. Sääntöjen on oltava selkeitä ja helposti ymmärrettäviä. Sääntöjen ei tarvitse olla pelkästään kieltäviä, vaan myös kiusaamisen vastaisesta, positiivisesta huomioimisesta voidaan tehdä sääntöjä. (Hurme & Kyllönen 2014, 130.)

Myös tapakasvatus on todella tärkeä jo pienten lasten kohdalla. Lapset oppivat aikuisen johdolla ja esimerkeillä toisten ihmisten kunnioitusta ja kuinka käyttäytyään toisia kohtaan, sekä miten kohdata ja kohdella toisia ihmisiä. Tässä korostuu erityisesti aikuisten keskinäinen vuorovaikutus, jonka olisi syytä olla toista arvostavaa. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 35.)

Lasten sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen vahvistamisen tukeminen on tärkeää kiusaamisen ennaltaehkäisyssä. Näitä taitoja voidaan harjoitella esimerkiksi antamisen ja jakamisen harjoittelulla, sekä harjoittelemalla huomaavaisuutta, esimerkiksi havaitsemalla, jos toisella on paha mieli ja kuinka häntä voidaan lohduttaa. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 25.) Myös muiden kuuntelu ja oman näkemyksen esiin tuominen sekä kompromissien tekeminen on tärkeää. Lisäksi tunteiden nimeäminen ja niistä keskustelu vahvistaa lapsen emotionaalisia taitoja. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 26.)

Yksi suosituimmista ja maailmalla tunnetuimmista menetelmistä kiusaamistapauksiin puuttumiseen on ruotsalaisen Anatol Pikasin esittelemä keskustelumalli. Pikasin malli koostuu yksilötason keskusteluista kiusaajan tai kiusaajaporukan kanssa. Keskustelutyylejä on kaksi; suggestiivisen käskyn menetelmä sekä yhteisen huolen menetelmä. (Salmivalli 2003, 76–77.) Pikasin keskustelumalleja suositellaan käyttämään ensin kiusaajien kanssa ja lopulta vasta kiusatuksi tulleen kanssa. Näin kiusaajat eivät ajattele, että kiusattu olisi kannellut heistä. (Salmivalli 2003, 79–80.)

Suggestiivisen käskyn menetelmä perustuu aikuisen auktoriteettiin ja sen keskeisenä asiana on, että kiusaamisesta on tultava loppu. Keskustelun ensimmäisessä vaiheessa aikuinen esittelee asian esimerkiksi kertomalla kuullensa ja huomanneensa, että jotain lasta on kohdeltu huonosti, esimerkiksi hänen tavaroitaan on viety ja häntä on nimitelty. Seuraavassa vaiheessa kiusaaja saa kertoa oman näkemyksensä asiasta. Häntä ei saa painostaa tunnustamaan tekojaan, vaan häntä tulee kuunnella rauhallisesti. Lopulta voidaan lapsen kanssa yhdessä todeta, että asiat ei ole hyvin ja näin ei voi jatkaa. Kolmanteen vaiheeseen pyritään siirtymään nopeasti. Tilanteeseen haetaan käännekohtaa kysymällä kiusaajalta, miten tilanteen saisi muuttumaan. Kiusaaja voi itse

ehdotella ratkaisuja, esimerkiksi sanomalla olevansa vastedes ystävällisempi kiusatulle. Kiusaajan kaikki hiukankin rakentavat ehdotukset hyväksytään ja niitä vahvistetaan. Jos kiusaajalta ei tule mitään ratkaisuehdotuksia, voi aikuinen ehdottaa ratkaisuja. Lopuksi kun on saatu ratkaisuehdotus aikaan, keskustelu päätetään sopimalla seurantakeskustelusta, jossa katsotaan tilanteen kehittymistä. Seurantakeskustelun voi pitää jo seuraavana päivänä tai viikon päästä. (Salmivalli 2003, 77–78.)

Yhteisen huolen menetelmä on sävyiltään pehmeämpi ja siinä pyritään yhteiseen huoleen kiusatun kestävämmästä tilanteesta. Keskustelujen vaiheet ovat hyvin samankaltaiset. Asian esittelyssä aikuinen kertoo huomanneensa kiusaamista ja pyytää kiusaajaa kertomaan oman näkemyksensä asiasta. Kiusaaja voi kieltää tehneensä mitään väärää, mutta aikuinen voi silti kysellä, mitä hän tietää asiasta. Keskustelu ei saa tuntua kiusaajalle kuulustelulta, vaan nimenomaan keskustelulta huolta herättävästä aiheesta. Tavoitteena on pyrkiä kiusaajan kanssa yksimielisyyteen siitä, että ikäviä asioita on tapahtunut. Toisessa vaiheessa todetaan yhteinen huoli kiusatun tilanteesta ja todetaan myös, että hänellä ei varmasti ole hyvä olla. Kolmannessa vaiheessa tilanteeseen haetaan käännekohtaa ratkaisuja keksimällä, kuten suggestiivisen käskyn mallissakin. Myös seurantakeskustelusta sovitaan. (Salmivalli 2003, 78–79.)

Kiusatun kanssa käytävän keskustelun tavoitteena on luoda kiusatulle turvallisuuden tunnetta ja tieto siitä, että hänen tilanteensa on huomattu ja siihen on jo puututtu. Jos kiusattu on luonteeltaan hieman provosoiva ja ärsyttää tahallaan muita, voidaan keskustelussa auttaa kiusattua huomaamaan, että hänen omallakin käytöksellään on osuutta vallitsevaan kiusaamistilanteeseen ja hänenkin toimintansa kaipaa muutosta. (Salmivalli 2003, 80.)

Ensimmäinen seurantakeskustelu käydään yksilöiden kesken ja tutkitaan, onko tilanne muuttunut. Jos tilanne on muuttunut paremmaksi, voidaan viikon tai kahden kuluttua pitää ensimmäinen ryhmäkeskustelu, mikäli kiusaajia on ollut enemmän. Keskustelussa käydään yhteinen ongelma vielä läpi ja vahvistetaan yhdessä kiusaamisen lopettamispäätökset. Viimeisessä vaiheessa entiset kiusaajat ja kiusattu osallistuvat kaikki yhteiseen ryhmäkeskusteluun, jossa

voidaan todeta, että kiusaaminen on loppunut ja näin on myös tulevaisuudessa. Jos kiusattu on ollut provosoiva, muut lapset saavat tässä myös esittää omat toiveensa hänen käytökselleen ja kiusattu kertoo, millaisiin muutoksiin hän on valmis sitoutumaan. (Salmivalli 2003, 80.)

No Blame Approach on hyvin paljon Pikasin mallia muistuttava keskustelumenetelmä kiusaamiseen puuttumiseen, vaikka sitä ei ole kuvattu yhtä tarkasti ja järjestys on hieman erilainen. Sen kehittivät Barbara Maines ja George Robinson Iso-Britanniassa. Menetelmän perusidea on olla syyttelemättä kiusattuja ja osoittaa yhteinen vastuu kiusaamistilanteessa. Ensimmäinen vaihe on ottaa selvää, ketkä ovat mukana kiusaamisessa haastatteleamalla kiusattua. Seuraavaksi pidetään ryhmäkeskustelu kaikkien kiusaajien kesken. Keskustelussa käydään läpi kiusatun tunteet sekä kiusaamisen traumaattisuus. Ohjaaja osoittaa, että jokaisella on vastuu kiusaamisesta ja sen on loputtava. Kiusaajat saavat yhdessä pohtia ratkaisuja kiusaamistilanteen selvittämiseksi. Keskustelun lopussa sovitaan seurantakeskustelu noin viikon päähän. Seurantakeskustelut käydään yksilökeskusteluina ja niissä on tarkoitus varmistua, että kiusaaminen on loppunut. (Salmivalli 2003, 83.)

Pisarapuuttumisen on kehittänyt lastenpsykiatri Raisa Cacciatore ja akatemiatutkija Tuija Huuki. Pisarapuuttumisessa pyritään puuttumaan pienten lasten valtasuhteisiin niin sanotussa pisaravaiheessa eli jo ennen kuin se etenee määrätietoiseksi ja tarkoitukselliseksi kiusaamiseksi. Pienten lasten kiusaaminen ja ei-toivottu toiminta on usein satunnaista ja suunnittelematonta, vaikka voikin olla hyvin loukkaavaa ja häiritsevää. (Cacciatore & Huuki 2020.)

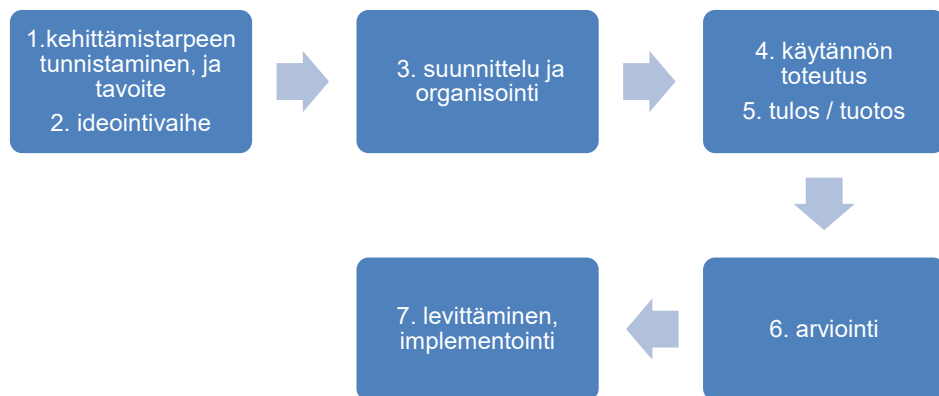
Pisarapuuttumisen ensimmäinen vaihe on pysäyttää toiminta heti, kun tilanne on tapahtunut. Lapsilta kysytään, huomasivatko he, mitä juuri tapahtui. On tärkeää olla syyllistämättä ja tuomitsematta ja antaa lasten puhua. Aikuinen voi myös sanoittaa tilannetta, jos lapset ovat vastahakoisia, tai he eivät osaa sanoa, mitä tapahtui. Seuraavaksi käydään läpi, miltä tilanne mahtoi tuntua. On hyvä käydä usean lapsen tunteet läpi. Kolmantena lasten kanssa arvioidaan, oliko tilanne hauska, oikein tai reilu. Lapset eivät vielä osaa välttämättä hahmottaa, mikä on oikein ja mikä väärin ja joskus myös väärä toiminta hyväksytään tai siihen ei

puututa. Aikuinen sanoo ääneen, jos tilanne ei ollut kaikkia kohtaan reilu. Seuraavaksi pohditaan, mitä siitä aiheutuu, jos tällaiset ikävät tilanteet hyväksytään ja niitä jatketaan. Pohditaan myös, onko se kiva, jos vapaasti saa tuottaa toiselle huonon olon, ja miten se vaikuttaa arjen sujumiseen sekä mielekkyyteen. Viimeisenä sovitaan, että näin ei enää tehdä. Lapset toki saattavat toistaa ikäviä tekojaan, mutta silloin ei muistuteta siitä, mitä viimeksi sovittiin, vaan käydään keskustelu uudelleen läpi, koska sosiaalisten tilanteiden hahmottaminen ja muistaminen on usein vielä hankalaa. Toistot auttavat lasta oppimaan. (Cacciatore & Huuki 2020.)

Kehittämistyön toteutus

5.1 Kehittämistyön prosessi

Tässä kehittämistyössä toteutetaan lineaarista mallia. Lineaarisen mallin mukaan ajatellaan, että kehittämistyö etenee loogisessa järjestyksessä eikä epävarmuustekijöitä juurikaan ole, tai ne ovat ennakoitavissa ja hallittavissa (Salonen ym. 2017, 52). Alla olevassa kuviossa 5 on esitetty kehittämistyön lineaarinen prosessimalli Salosta ym. (2017) mukailleen.

Kuvio 5. Lineaarinen prosessimalli.

Ensimmäisenä tunnistetaan kehittämistarve ja asetetaan tavoite. Kehittämisprosessi lähtee liikkeelle kehittämistarpeen tunnistamisesta. Aihe on tarpeellista rajata riittävästi, mutta ei vielä lopullisesti. (Salonen ym. 2017, 56.) Tavoitteen määrittäminen on myös ensiarvoisen tärkeää, sillä siihen perustuu koko kehittämistyön kulku (Toikko & Rantanen 2009, 64). Tämän kehittämistyön tarve ja tavoite tuli toimeksiantajalta, Ruskon kunnan varhaiskasvatuksesta, jonka varhaiskasvattajat tarvitsevat käytännön ohjeita ja tukea kiusaamisen ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen liittyen. Tarpeesta enemmän luvussa 2.1.

Seuraava vaihe on ideointivaihe, jossa pohditaan tarkemmin kehittämistyön etenemistä ja otetaan henkilöstö osallisiksi, jotta saadaan riittävästi eri näkökulmia kehittämistyön toteuttamiseen (Salonen 2017, 58). Ideointivaiheessa

osallistuimme Ruskon kunnan varhaiskasvatuksen johtoryhmän palaveriin, jossa olivat osallisina meidän lisäksi Ruskon kunnan varhaiskasvatusjohtaja, sekä kunnan päiväkotien johtajia.

Suunnitteluvaiheessa perehdytään kirjallisuuteen ja tutkimustietoon, sillä kehittämistyön tulee pohjautua näyttöön tai tutkittuun tietoon. Suunnitteluvaiheessa myös rajataan tarkemmin kehittämiskohde ja tehdään kirjallinen kehittämissuunnitelma, jossa on oltava kirjattuna tavoite tai tavoitteet, työn etenemisen vaiheet, toimijat ja toimeksiantajat, sidosryhmät, kehittämismenetelmät sekä miten tuotosta arvioidaan ja levitetään. Suunnitelmassa tulee myös näkyä eri toimijoiden roolit, vastuut ja tehtävät. (Salonen ym. 2017, 59–60.)

Laadimme keväällä 2022 opinnäytetyön suunnitelman, jonka hyväksymisen jälkeen teimme toimeksiantajan kanssa opinnäytetyösopimuksen, jossa sovittiin mm. vastuusta, tekijänoikeuksista, julkaisemisesta ja luottamuksellisuudesta. Tutkimuslupaa emme kehittämistyöhömmme tarvinneet, sillä emme käsitelleet henkilötietoja millään tapaa. Keräsimme myös kattavan tietoperustan 3–5-vuotiaiden lasten kiusaamisesta ja siihen puuttumisesta.

Kehittämistyön neljäs vaihe on käytännön toteutus, joka harvoin toteutuu täysin suunnitelmien mukaan ja suunnitelmia saattaa joutua hieman muuttamaan tai täydentämään (Toikko & Rantanen 2009, 65). Toteutusvaiheessa suunnitelma tuodaan käytäntöön ja edetään sen mukaisesti. Uusia toimintatapoja ja käytänteitä testataan ja kehitetään. Viestintä ja dokumentointi on tärkeässä roolissa kehitystyön toteutuksen aikana. (Salonen ym. 2017, 62.)

Toteutusvaiheessa pidimme henkilökunnalle aivoriihen molemmissa päiväkodeissa. Saimme lisää toiveita ja jouduimmekin lopulta rajaamaan aiheitamme 3–5-vuotiaisiin lapsiin, sillä muuten työstämme olisi tullut aivan liian laaja. Alun perin aihe oli 1–5-vuotiaiden lasten kiusaaminen. Lisää aivoriihestä luvussa 5.2.1.

Tulokset ja tuotokset kertovat kehittämistoiminnan hyödyistä ja tavoitelluista muutoksista. ”Innovaatiomääritelmän mukaisesti tuloksen tulee tuottaa aina

lisäarvoa työyhteisölle”. Kehittämistoiminnan tuotos voi olla joko materiaallinen, esimerkiksi opas, toimintapäivä tai perehdytyskansio, tai immateriaallinen, esimerkiksi työntekijöiden osaamistason nostaminen tai työhyvinvoinnin parantaminen. (Salonen ym. 2017, 63.)

Arviointivaiheessa pohditaan kriittisesti kehittämistoiminnan tuloksen/tuotoksen suhdetta asetettuihin tavoitteisiin sekä itse reflektoiden omaa toimintaansa, missä onnistuttiin ja missä epäonnistuttiin. Kehittämistoiminnassa harvoin kaikki onnistuu ja menee suunnitelmien mukaisesti. Lopuksi kirjoitetaan kehittämistoiminnan loppuraportti peilaten kehittämissuunnitelmaan ja esitellen kaikki kehittämisprosessin vaiheet. (Salonen ym. 2017, 64–65.)

Viimeinen vaihe on kehittämistyön päättämisvaihe, tuotoksen levittäminen ja implementointi. Päättämisvaiheessa suunnitellaan, miten tuotosta jatkossa hyödynnetään ja miten laajalle se levitetään sekä miten implementoidaan, eli juurrutetaan. Kehittämissuunnitelma on onnistunut, kun tavoitteet ja tulokset on saavutettu ja loppuraportti on kirjoitettu. (Salonen ym. 2017, 66.)

5.2 Kehittämisen- ja tiedonhankintamenetelmät

Kehittämissuunnitelman menetelmillä voidaan katsoa olevan kolme erilaista tehtävää: toimijoiden moninainen osallistaminen, kehittämissuunnitelmaan osallistuvien kokemuksiin perustuvan tiedon tuottaminen, kumulointi ja seulonta sekä osallistujien sitouttaminen yhteistyöhön (Salonen ym. 2017, 56).

Käytimme kehittämissuunnitelman menetelminä osallistavia ja keskustelua edistäviä menetelmiä: dialogista keskustelua, arvostavaa haastattelua, palavereita ja kokeilevaa, pilotoivaa toimintaa (Salonen ym. 2017, 55). Päiväkotien varhaiskasvattajilta keräsimme tietoa ja näkemyksiä lapsiryhmissä ilmenevästä kiusaamisesta ja siihen puuttumisesta aivoriihen ja kyselylomakkeiden kautta. Lasten näkemyksiä ja kokemuksia kiusaamisesta sekä varhaiskasvattajien puuttumisesta siihen keräsimme haastattelujen avulla. Haastatteluissa käytimme apuna luovia menetelmiä: aiheeseen liittyviä kuvia ja kuvakirjaa. Kaikissa kehittämissuunnitelman- ja tiedonkeruumenetelmissä kulki rinnalla osapuolten välinen avoin

vuorovaikutus ja dialoginen keskustelu, jotka mahdollistavat osallistujien aktiivisen osallistumisen (Toikko & Rantanen 2009, 93).

Aito, erilaiset näkemykset hyväksyvä dialoginen keskustelu, jonka tavoitteena on yhteinen ymmärrys, saattaa käyttöön kaikkien asianomaisten luovuuden, osaamisen ja motivaation. Dialogisuus on merkityksellistä uusien toimintatapojen löytämisessä kehittämistyössä ja keskeistä dialogisuudessa on avoin, suora keskustelu sekä tilanteen tutkiminen yhdessä. (Salonen ym. 2017, 61.) Päädyimme valitsemaan aiemmin esitellyt menetelmät kehittämistyöhömme, sillä uskoimme niiden kautta syntyvän parhaiten avointa, dialogista keskustelua kehittämistyön eri toimijoiden välillä sekä niiden tukevan parhaiten kehittämistyöhön osallistujien osallisuutta.

Osallisuus on keskeistä kehittämistoiminnassa. Sidosryhmien, asiakkaiden ja työntekijöiden osallistuminen kehittämistyöhön jo alusta alkaen on merkittävää, sillä näin voidaan parhaiten varmistaa eri toimijoiden tarpeiden ja tavoitteiden huomioiduksi tuleminen. Kehittämistyöhön osallistuminen myös lisää eri toimijoiden sitoutumista kehittämiseen. Osallistaminen kohdistetaan osallistujiin, mutta osallistavan toiminnan tulisi kuitenkin edetä osallistujien ehdoilla heidän toiveidensa mukaisesti. (Toikko & Rantanen 2009, 89–90.)

Aivoriihen, jonka pidimme Karhukallion päiväkodin varhaiskasvattajille ja johtajalle, tavoitteena oli selkeyttää toimeksiantoa ja tuoda esiin päiväkodin henkilöstön tarpeita kehittämistyölle. Aivorihtä voidaan luonnehtia luovan ongelmanratkaisun menetelmäksi, jonka tavoitteena on kehittää yhdessä mahdollisimman paljon uusia ideoita, joiden kautta voidaan oppia myös uusia näkökulmia käsillä olevaan asiaan. Menetelmän periaatteet tulee selittää osallistujille, käsillä oleva ongelma määritellään yhdessä ja asiaa ideoidaan ensin kukin itsekseen, minkä jälkeen ideat jaetaan sekä mahdollisesti kirjataan ylös. Yhdessä ideoita jalostetaan ja arvioidaan sekä lopuksi valitaan, mitkä ideat otetaan käyttöön. (Salonen ym. 2017, 83.)

Jokikummun ja Karhukallion päiväkodin varhaiskasvattajilta keräsimme näkemyksiä 3–5-vuotiaiden lasten välisestä kiusaamisesta, kiusaamistilanteissa

toimimisesta sekä niihin puuttumisesta **kyselylomakkeiden** avulla. Kyselylomaketta laadittaessa on tärkeää aluksi määritellä se, mitä kysymyksillä halutaan saada tietää ja millainen tieto on olennaista. Kyselylomakkeessa tulee olla sopiva määrä kysymyksiä; ei liikaa kysymyksiä, mutta kuitenkin niin monta, että saadaan kerättyä riittävästi tietoa. On myös tärkeää, että kysymykset ovat johdonmukaisia, ymmärrettäviä, tarkasti rajattuja ja yhdessä kysymyksessä kysytään vain yhtä asiaa. Kysymykset eivät saisi olla liian yleisiä, vaan vastaajan on ymmärrettävä, missä roolissa ja mistä tilanteesta hänen tulee kysymyksiin vastata. Kysymykset tulisi muotoilla kohderyhmälle tutulla ja yksiselitteisellä kielellä. Vastauksiin vaikuttavia, johdattelevia, aihetta selittäviä sekä kuvailevia ja arvottavia sanoja tulisi välttää. Kyselyn tulee kerätä kehittämistyölle asetetuille tavoitteille ja sen tehtävälle oleellista tietoa, jota siihen vastaajilla tulisi myös olla. (Vilkkä 2021, 107–108.)

Kyselylomakkeessa voidaan käyttää joko monivalinta-, avoimia- tai sekamuotoisia kysymyksiä. Avoimia kysymyksiä käyttämällä kysymyksiin vastaamista ei juuri rajata ja kyselyyn vastaajilta voidaan saada spontaaneja mielipiteitä. Monivalintakysymyksissä vastaajille tarjotaan valmiit vastausvaihtoehdot ja sekamuotoisissa kysymyksissä on mukana sekä valmiita vastausvaihtoehtoja että vähintään yksi avoin kysymys. (Vilkkä 2021, 106.)

Kyselylomake on standardoitu eli vakioitu silloin, kun kysely on kaikille vastaajille täysin sama. Kyselylomakkeen hyviä puolia ovat se, että vastaaja jää anonymiksi, joten kyselylomakkeella voidaan kysyä myös arkaluontoisista aiheista. Lisäksi se soveltuu käytettäväksi myös suuren vastaajajoukon kanssa. Kyselylomakkeen käytön haittapuolia on se, että vastausprosentti voi jäädä toivottua alhaisemmaksi. Lisäksi kyselyt saattavat palautua vastaajilta viiveellä. Lähetettäessä kyselylomaketta vastaajille sähköpostitse on tärkeää huomioida, että tällöin vastaajien henkilöllisyys on vaarassa paljastua sähköpostiosoitteiden kautta. Sähköpostitse kyselyä lähetettäessä on huomioitava, että kaikilla siihen vastaavilla on pääsy internetiin ja mahdollisuus käyttää sähköpostia. (Vilkkä 2021, 94–95.)

Lasten haastattelun kautta lapsille annetaan ääni. Keskeisintä tietoa lapsen kokemusmaailmasta saadaan häneltä itseltään. Kuulemalla lapsia saadaan tärkeää tietoa paitsi lapsista, myös varhaiskasvatuksen kehittämiseen. (Kallinen & Pirskanen 2022, 20–24.) Lapsia haastateltaessa on syytä välttää johdattelevia kysymyksiä ja suosia avoimia kysymyksiä, joihin lapsi voi vastata laajemmin, kuin vain sanomalla kyllä tai ei. Aikuisen johdatellessa lapsen kertomusta lapsen oma näkemys ei pääse kuuluviin. Aikuinen saattaa johdatella lasta ja vaikuttaa tämän kertomukseen myös ei-kielellisesti kehon kielen, ilmeiden ja eleiden kautta. (Juusola 2021, 91–161.)

Haastattelu tulee suorittaa lapsen ikä- ja kehitystaso huomioiden. Ryhmähaastattelu sopii 4–5-vuotiaille lapsille haastattelukysymysten soveltuessa heidän ikä- ja kehitystasoonsa. Ryhmähaastattelun vahvuus on ryhmän tarjoama tuki, joka edesauttaa osallistujien rohkeampaa vastaamista kysymyksiin. Haastateltavat saattavat myös toisia vastaamaan motivoivilla omilla vastauksillaan edesauttaa keskustelun syntymistä. Lisäksi haastateltavilta saadaan tietoa osana ryhmää ja he tuottavat haastatteluaineistoa yhdessä, mikä auttaa ryhmän toiminnan ymmärtämisessä. (Kallinen & Pirskanen 2022, 21, 150–154.)

Ryhmähaastattelussa on riskinä se, että joku haastateltavista vastaa toisen haastateltavan jälkeen samalla tavalla hakiessaan muiden osallistujien hyväksyntää. Vaarana on myös, ettei kaikkien lasten ääni tule kuuluviin. Ryhmähaastatteluun osallistujien välinen vuorovaikutus ei aina ole myöskään toimivaa. Ryhmähaastattelussa voi syntyä lisäksi ristiriitatilanteita, jos haastatteluun osallistuvat ovat esimerkiksi ystäviä ja osoittavat eriävät mielipiteensä turhan vahvasti. (Kallinen & Pirskanen 2022, 150–154.)

Ryhmähaastattelun olisi hyvä tapahtua lapsille tutussa paikassa ja osallistujien olisi hyvä nähdä toisensa. Haastateltavien ja haastattelijoiden olisi hyvä istua samalla tasolla tasavertaisuuden edistämiseksi. Haastattelijan on hyvä huomioida etukäteen haastateltavien yksityisyys- ja luottamusasiat; lapsi saattaa pelätä joutuvansa vastaustensa vuoksi kiusatuksi, eikä välttämättä muutenkaan halua kaikesta puhua toisten kuullen. Toki turvallisuutta haastateltaville luo ja

vastaamiskynnystä madaltaa se, jos he tuntevat toisensa jo etukäteen. (Kallinen & Pirskanen 2022, 151–152.)

Päiväkodin lapset tuntevat varhaiskasvattajat osaavat parhaiten arvioida, keiden lapsiryhmän lapsista on järkevää haastatteluun osallistua. Haastattelulle vaaditaan aina lapsen vapaaehtoinen suostumus. Kun ei käsitellä alaikäisten lasten henkilötietoja, vanhemmilta ei tarvita lupaa haastattelulle, vain huoltajien tiedottaminen asiasta riittää. Tutkimuslupa haetaan tyypillisesti kunnalta, jos haastateltavia rekrytoidaan kunnan julkisten palvelujen organisaatiolta. (Kallinen & Pirskanen 2022, 187–188.)

Ryhmähaastattelun tukena voidaan käyttää myös **luovia menetelmiä**, joita ovat muun muassa osallistavat ja visuaaliset menetelmät. Haastattelun tukena olisi suotavaa käyttää useampaa kuin yhtä luovaa menetelmää, ettei menetelmien käyttö jäisi liian yksipuoliseksi. Useampaa eri menetelmää käyttämällä saadaan myös kokonaisvaltaisempi kuva haastateltavien ajatuksista ja kokemuksista. Puheentuottaminen, johon haastattelu perustuu, ei ole kaikille lapsille ominaisin itsensä ilmaisun keino. Tällöin visuaaliset menetelmät voivat mahdollistaa vapaamman itseilmaisun. Kommunikaatiota tukevien menetelmien käyttö on perusteltua etenkin silloin, kun haastateltavalla on puheen tuottamisen ja ymmärtämisen haasteita. Lapsille voi tarjota mahdollisuutta haastattelun aikana ilmaista itseään monipuolisesti esimerkiksi puhuen, ilmein, elein, äänenpainoin, leikkien, piirtäen tai näytellen. (Kallinen & Pirskanen 2022, 155–158.) Lapsille saattaa olla helpompaa käsitellä käsillä olevaa aihetta satujen kautta, joten haastattelussa voi käyttää hyödyksi myös lasten kirjoja (Juusola 2021, 161).

Kokeileva toiminta on osallistava kehittämistyön menetelmä (Salonen ym. 2017, 55). Kokeileva toiminta auttaa selvittämään, millä tavalla kehittämistyön tuotos toimii käytännössä. Kehitettyä tuotosta testataan käytännössä, minkä jälkeen sen käyttäjiltä pyydetään palautetta käyttökokemuksista esimerkiksi haastatteluiden tai työpajojen välityksellä. Kokeilutoiminnan vieminen käyttäjien aitoihin toimintaympäristöihin tukee ja helpottaa heidän osallistumistaan kehittämistoimintaan. Käyttäjät voivat osallistua kehittämistoimintaan, mutta

kuitenkin toimia omalla tavallaan tutussa ympäristössä. (Toikko & Rantanen 2009, 99–100.)

Kokeileva toiminta etenee usein samoin, kuin vaiheittainen kehittäminen. Kokeileva toiminta aloitetaan, kokeilua havainnoidaan ja havaintojen perusteella toimintaa tarvittaessa muutetaan. Tämän jälkeen kokeilevaa toimintaa jatketaan välillä edelleen arvioiden sen tuloksia. Kokeilevassa toiminnassa kehittämistyön tuotoksena syntyvän menetelmän käyttökelpoisuutta voidaan mitata ja tietoa kehittämistyöstä kerätä käyttäjien subjektiivisesta näkökulmasta. Käyttäjien kokemustieto saattaa hyvinkin toimia tietyn menetelmän käyttökelpoisuutta tukevana seikkana. (Toikko & Rantanen 2009, 100–101.)

Kokeileva toiminta on **pilotoivaa**, kun toimintaa kokeillaan aluksi ennen laajempiin ympäristöihin siirtymistä rajatussa pienemmässä toimintaympäristössä. Palautetta kokeilussa olevasta kehittämistyön tuotoksesta kerätään pienemmän toimintaympäristön käyttäjiltä. Saadun palautteen perusteella tuotosta kehitetään edelleen ennen sen ottamista käyttöön myös laajemmassa toimintaympäristössä. (Toikko & Rantanen 2009, 101.) Kehittämistyömme noudattaa Toikon & Rantasen (2009, 101) esittelemää yleisempää kehittämisen suuntausta: kehittämistoiminta käynnistetään kunnan päiväkodeista muutamassa. Kehittämiskumppaneiksi valikoituneet päiväkodit ovat vapaita valitsemaan kehittämisen kohteen ja menetelmät. Tutkija eli tässä tapauksessa kehittämistyön tekijät ja kirjoittajat ovat vastuussa siitä, että kehittämisprosessin myötä syntyy analysoitava aineisto kehittämisprosessin ohjaamisen tueksi. (Toikko & Rantanen 2009, 101.)

5.3 Tiedonkeruun dokumentointi ja tarkastelu

5.3.1 Tiedonkeruun prosessi

Kevät 2022	Johtoryhmän palaveri	Susanna, Outi, Ruskon kunnan varhaiskasvatusjohtaja, päiväkotien johtajat	Toimeksiannon tarkennus
Kevät 2022	Palaveri	Susanna, Outi, Karhukallion johtaja	Aiheen uudelleenrajaus, yhteistyöpäiväkotien selvitys. Varhaiskasvatusjohtajan ja yhteyshenkilön muutos
10/2022	Aivoriihi	Karhukallion pk henkilökunta, Susanna ja Outi	Kasvattajien toiveet ja näkemykset työkalupakista
11–12/2022	Kyselylomakke	Yhteistyöpäiväkotien varhaiskasvattajat	Kasvattajien näkemykset, kokemukset ja toimintatavat lasten kiusaamisesta
11/2022 ja 2/2023	Lasten haastattelu	Susanna, Outi ja päiväkodin lapset (5 pienryhmää)	Lasten näkemykset ja kokemukset kiusaamisesta
1–3/2023	Kehitystyö	Susanna ja Outi	Työkalupakin kokoaminen ja viimeistely
3/2023	Kokeileva toiminta	Yhteistyöpäiväkotien henkilökunta	Työkalupakin koekäyttö
3–4/2023	Arviointi	Susanna, Outi ja yhteistyöpäiväkotien henkilökunta	Työkalupakin arviointi

Kuvio 6. Tiedonkeruun prosessi.

Kehittämistyön alussa keväällä 2022 pidettiin johtoryhmän palaveri, johon osallistui Ruskon kunnan varhaiskasvatusjohtajan ja tämän kehittämistyön kirjoittajien lisäksi muutaman Ruskon kunnallisen päiväkodin johtaja. Johtoryhmän palaverissa kehittämistyön toimeksianto tarkentui. Saimme kuulla johtoryhmän palaveriin osallistuneiden johtajien konkreettiset tarpeet kehittämistyölle.

Myöhemmin keväällä 2022 sovimme Ruskon varhaiskasvatusjohtajan kanssa, että jätämme kehittämistyömme ulkopuolelle esikouluikäiset lapset

rajataksemme aiheen kehittämistyöllemme sopivan laajuiseksi. Sovimme myös, että varhaiskasvatusjohtaja toimisi itse meidän yhteyshenkilönämme kehittämistyön aikana, ja että yhteistyöpäiväkoteinamme toimisivat Ruskon kunnan Karhukallion sekä Jokikummun päiväkodit. Kummassakaan edellä mainitussa päiväkodissa ei ollut syksyllä 2022 esiopetusryhmää, joten ne sopivat siinäkin mielessä kehittämistyöllemme. Sovimme varhaiskasvatusjohtajan kanssa myös, että käytännön asioissa olisimme suoraan yhteydessä edellä mainittujen päiväkotien johtajiin. Kesällä 2022 Ruskon kunnan varhaiskasvatusjohtaja ja täten myös yhteyshenkilömme vaihtui.

Syksyllä 2022 tutkimme erilaisia kehittämismenetelmiä ja päädyimme keräämään Karhukallion ja Jokikummun päiväkodin varhaiskasvatushenkilöstön ja johdon näkemyksiä, toiveita sekä tarpeita aivoriihen kautta. Selvitimme Karhukallion päiväkodin henkilökunnalle ja johtajalle aivoriihen tarkoituksen lähettämällä etukäteen kirjallisen, menetelmää selittävän kutsun aivoriiehen. Kutsukirje löytyy tämän työn liitteestä 2. Toistimme menetelmän tavoitteet myös kasvotusten paikan päällä Karhukalliossa. Yhteisen ideoinnin aihe eli toimeksianto oli jo valmiiksi määritelty, joten sitä ei ollut tarpeen enää yhdessä määritellä lisää. Toimeksiannosta ja päiväkodin henkilöstön toiveista sekä tarpeista lähdettiin keskustelemaan yhdessä. Tarjolla oli lehtiöitä, post-it-lappuja ja kyniä, jos joku osallistujista olisi halunnut kirjoittaa ylös ideoitaan. Kukaan ei halunnut näin tehdä. Kirjasimme itse kaikki ideat ylös ja lopuksi kävimme ne vielä läpi yhdessä varmistaaksemme, että saimme oikeanlaisen kuvan osallistujien näkemyksistä.

Jokikummun päiväkodin yhteyshenkilön kanssa sovittiin ajankohta Karhukalliossa pidettyä aivoriihä vastaavasta tapaamisesta lokakuun 2022 loppuun. Sovittu tapaaminen kuitenkin peruuntui Jokikummun taholta, sillä päiväkodin henkilöstöstä niin moni oli sairaana, ettei osallistujia aivoriiehen olisi riittänyt. Ehdotimme Jokikummun yhteyshenkilölle menetelmän vaihtamista kyselylomakkeeseen aivoriihen sijaan. Tämä oli Jokikummun yhteyshenkilön mielestä hyvä idea, jota lähdimmekin toteuttamaan. Koimme, että kyselylomakkeella ei ollut tarkoituksenmukaista enää Karhukalliossa pidetyn aivoriihen tavoin kerätä lisää varhaiskasvattajien toiveita kehittämistehtävään

liittyen, sillä se oli jo niin hyvin määritelty ja rajattu. Sen sijaan päädyimme valitsemaan kyselylomakkeiden teemaksi varhaiskasvattajien kokemukset ja näkemykset 3–5-vuotiaiden lasten välisestä kiusaamisesta sekä kiusaamistilanteisiin puuttumisesta.

Karhukallion päiväkodin aivoriihessä emme saaneet tietoa varhaiskasvattajien kokemuksista ja näkemyksistä kiusaamiseen sekä kiusaamistilanteisiin puuttumiseen liittyen. Sovimmekin Karhukallion päiväkodin johtajan kanssa lähettävämme heidänkin varhaiskasvatushenkilöstölleen saman kyselylomakkeen, jonka lähetimme Jokikummun varhaiskasvattajille. Kyselylomake, jonka lähetimme kummankin päiväkodin johtajille talojen varhaiskasvattajille jaettaviksi, löytyy tästä työstä liitteestä 3.

Laadimme Karhukallion ja Jokikummun päiväkotien varhaiskasvattajille vakioidun kyselylomakkeen, joka sisälsi 10 sekamuotoista kysymystä kiusaamiseen, siihen puuttumiseen ja kiusaamistilanteissa toimimiseen liittyen. Päädyimme käyttämään runsaasti avoimia kysymyksiä saadaksemme mahdollisimman kattavasti varhaiskasvattajien spontaaneja mielipiteitä ja näkemyksiä. Aluksi määrittelimme, mitä haluamme kyselyn avulla saada tietää. Muotoilimme kysymykset selkeiksi, neutraaleiksi ja sellaisiksi, että jokaisessa niistä kysytään vain yhtä asiaa. Kysely muotoiltiin erityisesti varhaiskasvattajille, joilla tiesimme olevan jo tietoa ja kokemuksia aiheesta. Oli myös etukäteen tiedossa, että vastaajilla oli sähköposti, internet ja tietokoneet käytössään. Kyselyyn vastattiin sähköpostitse. Annoimme vaihtoehdoksi vastata kyselyyn käsin siltä varalta, jos joku vastaajista olisi halunnut vastauksensa jäävän anonymiksi. Kaikki vastaajat vastasivat kyselyyn kuitenkin sähköpostitse.

Marraskuussa 2022 vietimme kaksi aamupäivää Karhukallion päiväkodilla lapsia haastattelemassa koskien heidän näkemyksiään ja kokemuksiaan kiusaamisesta sekä varhaiskasvattajien puuttumisesta siihen. Haastattelimme kolmen eri päiväkotiryhmän 3-, 4- ja 5-vuotiaita lapsia pienryhmissä, joissa kaikissa oli 4–5 lasta. Ennen haastattelua lähetimme kummankin päiväkodin johtajille infokirjeet jaettaviksi lasten vanhemmille. Infokirje löytyy tämän työn liitteestä 4. Kaikki pienryhmähaastattelut noudattivat samaa kaavaa. Aluksi kysyimme lapsilta,

tietävätkö he, mitä kiusaaminen tarkoittaa. Pienen keskustelun jälkeen luimme lapsille Katri Kirkkopellon (2016) kirjan Piki. Ensimmäiselle 3-vuotiaiden lasten pienryhmälle luimme tarinan kokonaan, mutta seuraaville pienryhmille päätimme lukea tarinan vain osittain, sillä 3-vuotiaat lapset kertoivat kirjan tuntuneen liian pitkältä.

Piki-kirjan lukemisen jälkeen kysyimme lapsilta, esiintyikö heidän mielestään kirjan tarinassa kiusaamista, ja jos esiintyi, niin minkälaista kiusaamista. Suosimme haastattelujen aikana avoimia kysymyksiä saadaksemme mahdollisimman hyvin lasten äänet kuuluviin ja vältimme johdattelua. Keskustelimme lasten kanssa siitä, millaisissa eri muodoissa kiusaamista ilmenee ja ovatko he kokeneet käsiteltyjä kiusaamisen muotoja. Keskustelimme myös siitä, miltä kiusaaminen tuntuu ja mitä kiusaamistilanteissa lapsi voi tehdä. Kysyimme myös, mitä varhaiskasvattajat tilanteissa tekevät. Käytimme haastattelun ja keskustelun tukena kuvakortteja erilaisista tunteista ja kiusaamistilanteista. Käytetyt kuvakortit löytyvät tämän työn liitteestä 5. Annoimme lapsille tilaa kertoa vapaasti omista ajatuksistaan.

Keskustelun jälkeen teimme Piki-kirjaan perustuvat supersankarihyppyt ja salamajuoksut lasten kanssa. Halusimme palkita lapsia yhteistyöstä kiittämisen ja kehumisen lisäksi hausalla toiminnallisella tekemisellä. Haastattelujen aikana istuimme lasten kanssa piirissä samalla tasolla joko pöydän ääressä tai lattialla tasavertaisuuden kokemusta edistääksemme, ja siksi, että kaikki osallistujat näkisivät hyvin toisensa.

Tammi- ja helmikuussa 2023 kokosimme työkalupakkiin materiaalia ja suunnittelimme ulkoasua helppolukuiseksi- ja käyttöiseksi.

Helmikuussa 2023 haastattelimme lapsia Jokikummun päiväkodissa samoin, kuin aiemmin Karhukallion päiväkodissakin. Esittelimme itsemme lapsille ja kiitimme heitä heti alkuun siitä, että he auttavat meitä osallistumalla tähän tuokioon. Luimme osan Piki-kirjasta ja keskustelimme kiusaamisesta kuva- ja tunnekortteja tukena käyttäen. Haastattelun loppuksi teimme näkymättömät supersankariviitat harteille kiinnitettyinä supersankarihyppyjä, joita lapset

jatkoivat vielä pihalla lähdettyään ulkoilemaan. Haastateltavanamme oli neljä 4–5-vuotiasta lasta.

Maaliskuussa 2023 viimeistelimme työkalupakin ja aloitimme pilotoivan kokeilevan toiminnan. Jaoimme tuotoksen pdf-muodossa Jokikummun ja Karhukallion päiväkodeille koekäyttöön kahden viikon ajaksi. Kokeilujakson päätteeksi keräsimme päiväkotien henkilöstöltä palautetta työkalupakista sähköisen Forms-kyselyn muodossa. Kysely löytyy tämän työn liitteestä 6.

5.3.2 Tiedonkeruun dokumentointi

Kevään 2022 johtoryhmän palaverissa Ruskon päiväkotien johtajat toivat esiin varhaiskasvattajien tarpeen käytännölliselle kiusaamisen ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen liittyvälle materiaalille työnsä tueksi. Palaveriin osallistuneiden kehittämiskumppaneiden toiveena oli kerätä yhteen konkreettisia toimintatapoja varhaiskasvattajille: miten toimia kiusaamistilanteissa, miten kiusaamista ja kiusaamistilanteita voitaisi käsitellä varhaiskasvatuksessa 1–6-vuotiaiden lasten kanssa sekä miten kasvattajien tulisi keskustella niistä lasten kanssa. Toiveena oli myös, että kehittämistyössä tulisi näkyviin Ruskon kunnan varhaiskasvatuksen lasten kokemukset ja näkemykset kiusaamisesta. Eräs johtoryhmän palaveriin osallistuneista henkilöistä toivoi toimeksiannoksi varhaiskasvatukseen omaa koulujen Kiva koulua vastaavaa toimintaa. Kerroimme tämän olevan kuitenkin liian laaja kehittämistehtävä tämänkaltaiselle yhdelle kehittämistyölle.

Tunne-, turva- ja vuorovaikutustaitojen tukeminen olivat johtoryhmän palaveriin osallistuneiden henkilöiden mukaan jo hyvin käytössä vakituisena osana Ruskon kunnan varhaiskasvatusta. Tässä kohtaa toimeksianto jäi vielä tämän kehittämistyön kirjoittajille hieman epäselväksi, sillä liittyväthän tunne-, turva- ja vuorovaikutustaidot kiinteästi kiusaamisilmiöön. Tästä syystä päätimme valita ensimmäisen, Karhukallion päiväkodin aivoriihen teemaksi pyrkimyksen toimeksiannon tarkentumiseen keräämällä varhaiskasvattajien toiveita ja tarpeita kehittämistyölle.

Ensimmäisessä aivoriihessä Karhukallion päiväkodilla syksyllä 2022 toimeksiantomme tarkentui entisestään. Paikalla aivoriihessä oli meidän lisäksi päiväkodinjohtaja, varhaiskasvatuksen erityisopettaja ja varhaiskasvattajia päiväkodin jokaisesta lapsiryhmästä. Päiväkodin henkilöstö ilmaisi aiemmin johtoryhmän palaverissa saatujen toiveiden ja tarpeiden kanssa hyvin samankaltaisia ideoita: he toivoivat konkreettista työtä tukevaa sähköistä työkalupakkia kiusaamiseen, kiusaamistilanteissa toimimiseen sekä niihin puuttumiseen liittyen. Varhaiskasvattajat ja päiväkodinjohtaja toivoivat työkalupakkiin tulevan kaikenlaista kiusaamisen ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen liittyvää materiaalia: hyödyllisiä ohjeita, lasten näkemyksiä kiusaamisesta, vinkkejä vanhemmille sekä linkkejä, kirjoja, pelejä, tehtäviä ja kuvia. Karhukallion varhaiskasvattajat toivoivat kiusaamistilanteisiin ja niihin puuttumiseen liittyviä ohjeita työkalupakkiin selkeässä ja tiiviissä muodossa, kuten huoneen taulun tyyliä.

Varhaiskasvatuksen erityisopettaja toi aivoriihessä esiin vanhempien tukemisen näkökulman ja ehdotti, että jokaiseen työkalupakin osa-alueeseen lisättäisiin vinkkejä vanhemmille kiusaamiseen liittyen, kuten esimerkiksi millaisia kuvakirjoja lasten kanssa voisi kotona lukea. Karhukallion varhaiskasvattajat toivoivat myös työkalupakin jäsentyvän Ruskon kunnan Kiusaamisen ennaltaehkäisyn suunnitelman teemojen pohjalta. Jokaisessa työkalupakin osiossa tulisi olla kaikki kyseiseen teemaan liittyvät materiaalit. Lisäksi työkalupakin materiaalien toivottiin jäsentyvän ikäkausittain, jotta kasvattajien olisi mahdollisimman helppoa ja nopeaa löytää tarvitsemansa tieto tai materiaali.

Karhukallion päiväkodin varhaiskasvatushenkilöstön toiveet työkalupakin jäsentämisestä ikäryhmittäin aiheutti riskin kehittämistyön aiheen kasvamisesta liian laajaksi. Saman riskin tuotti myös toive kaikkien Kiusaamisen ennaltaehkäisyn suunnitelman teemojen sisällyttämisestä kehittämistyöhön. Sovimme päiväkodin johtajan kanssa, että keskitymme kehittämistyössämme vain 3–5-vuotiaisiin lapsiin, sillä alle 3-vuotiaiden keskuudessa kiusaaminen ei ilmenny samanlaisena ilmiönä, kuin vanhempien lasten parissa. Sovimme lisäksi

keskittyvämmä alkuperäisen toimeksiannon mukaisesti Kiusaamisen ennaltaehkäisyyn suunnitelman teemaan puuttuminen kiusaamistilanteisiin.

Kyselyyn 3–5-vuotiaiden lasten välisestä kiusaamisesta vastasi Karhukallion päiväkodista kolme varhaiskasvattajaa, joista yksi työskentelee pienten ryhmässä. Kyselyyn vastasi Karhukalliosta myös varhaiskasvatuksen erityisopettaja, joka ei työskentele vain yhdessä lapsiryhmässä. Varhaiskasvatuksen erityisopettajan vastaukset on esitelty erikseen tämän osion lopussa. Jokikummun päiväkodin varhaiskasvajat täyttivät yhden yhteisen kyselylomakkeen.

Karhukallion päiväkodin varhaiskasvattajat näkivät 3–5-vuotiaiden lasten välillä esiintyvän kiusaamisen olevan suoraa tai epäsuoraa fyysistä, sanallista ja sosiaalista kiusaamista. Fyysisen kiusaamisen ilmenemismuodoiksi Karhukallion varhaiskasvattajat luettelivat lyömisen, tönimisen, kamppaamisen ja lelun ottamisen toisen lapsen kädestä. Karhukallion varhaiskasvattajien mainitsemia sanallisen kiusaamisen muotoja olivat nimittely, haukkuminen ja selän takana puhuminen. Sosiaalista kiusaamista olivat Karhukallion varhaiskasvattajien mukaan ulkopuolelle jättäminen, tahallinen ärsyttäminen, epäreilu roolien jakaminen ja huomiotta jättäminen. Kiusaamista esiintyi Karhukallion varhaiskasvattajien mukaan myös lapsen sanoessa toiselle lapselle, ettei ole tämän kaveri sekä lelujen omimisena ja niiden jakamisesta kieltäytymisenä.

Jokikummun päiväkodin varhaiskasvattajat kuvailivat 3–5-vuotiaiden lasten välisen kiusaamisen ilmenevän leikin ulkopuolelle jättämisenä, tavaroiden omimisena ja varastamisena, nimittelynä, haukkumisena ja tönimisenä. Jokikummun varhaiskasvattajat kertoivat myös lasten kokevan usein eriävätkin mielipiteet kiusaamisena, minkä vuoksi aikuisella on tärkeä rooli puhua asioista oikeilla nimillä ja opettaa lapsia hyväksymään muidenkin mielipiteitä; lapsen tarkoitusperät voivat olla hyvät, vaikka toinen ei sitä heti ymmärrä.

Karhukallion päiväkodin varhaiskasvattajat kuvailivat puuttuvansa lasten väliseen fyysiseen, henkiseen ja sosiaaliseen kiusaamiseen hyvin samankaltaisesti. Kaiken muotoiseen kiusaamiseen puututaan Karhukallion

varhaiskasvattajien mukaan välittömästi ja ensisijaisesti pysäyttämällä toiminta heti. Varhaiskasvattajat myös keskustelevat tilanteessa olevien lasten kanssa kysymällä, mitä tapahtui ja onko kyseinen toiminta sallittua odottaen lapsen vastausta. Varhaiskasvattajat kuvailevat lapsen yleensä vastaavan kyseisen toiminnan olevan kiellettyä, minkä jälkeen varhaiskasvattaja ja lapsi toistavat yhdessä ääneen, ettei niin saa tehdä. Tämän jälkeen varhaiskasvattajat pyytävät lasta esittämään toiselle lapselle anteeksipyynnön, jonka lapsi yleensä myös tekee.

Karhukallion varhaiskasvattajat kuvailivat myös sanoittavansa lapsille, että kyseessä oleva toiminta on kiusaamista, minkä jälkeen tilanne käydään läpi kummankin osapuolen kanssa ketään syyttämättä ja lasten tuntemuksia vähättelemättä. Karhukallion varhaiskasvattajat kertoivat käyttävänsä kiusaamistilanteiden selvittelyssä avoimia kysymyksiä, jotta lapsi saa mahdollisuuden kertoa tilanteesta ja tunteistaan itse. Karhukallion varhaiskasvattajien mukaan lasten kanssa puhutaan tilanteen herättämistä tunteista; miltä kiusaajasta ja kiusattavasta tuntuu. Kiusaamistilanteiden käsittelemisen jälkeen tapahtuma kirjataan ylös, tilanteen seurannasta sovitaan, asiaan palataan myöhemmin ja tapahtuneesta keskustellaan myös huoltajien kanssa, kuvailevat Karhukallion varhaiskasvattajat.

Karhukallion varhaiskasvattajat mainitsivat vielä erikseen puuttuvansa lasten väliseen kiusaamiseen, jossa lapsi jätetään ryhmän ulkopuolelle kysymällä lapselta tilanteeseen puuttuessaan, saako ketään jättää ulkopuolelle. He kuvailivat näissä tilanteissa keskustelevansa lasten kanssa kaverina olemisesta, tehostavansa koko ryhmän kaverisuhdetaitoja ja menevänsä itse mukaan leikkeihin, ettei kukaan lapsi jäisi yksin. Fyysiseen kiusaamiseen Karhukallion varhaiskasvattajat mainitsivat vielä puuttuvansa sanoittamisen lisäksi vanhempien lasten kanssa kuvittamalla tai näyttelemällä esimerkiksi legoilla, miltä tuntuu tulla kiusatuksi.

Jokikummun päiväkodin varhaiskasvattajat kuvailivat puuttuvansa 3–5-vuotiaiden lasten väliseen fyysiseen kiusaamiseen ”viheltämällä pelin poikki heti”: siirtämällä lapsen tarvittaessa pois tilanteesta, jos normaali puhe ei toimi tilanteen

rauhottamiseksi. Jokikummun varhaiskasvattajat kertoivat myös keskustelewansa lasten kanssa hyvistä tavoista ja siitä, miten kaveria kuuluu kohdella. Jokikummun varhaiskasvattajat kirjoittivat lisäksi harjoittelevansa lasten kanssa anteeksipyytämistä. Jokikummun päiväkodin varhaiskasvattajat kertoivat puuttuvansa lasten väliseen kiusaamiseen, jossa lapsi jätetään ryhmän ulkopuolelle keskustelemalla välittömästi niiden kanssa, jotka jättivät lapsen ulkopuolelle. Keskustelussa lasten kanssa varhaiskasvattajat kuvailivat kertaavansa jälleen, miltä toisesta tuntuu ja miltä lapsesta itsestään tuntuisi, jos hänet jätettäisiin ulkopuolelle.

Karhukallion päiväkodin varhaiskasvattajat kertoivat käsittelevänsä kiusaamistilannetta sen jälkeen kiusanneen lapsen kanssa ottamalla kyseisen lapsen sivuun toiminnasta ja kysymällä häneltä, mikä nyt on ja mikä harmittaa. Yleensä lapsen harmituksen syynä on varhaiskasvattajien mukaan esimerkiksi lapsen kova äiti-ikävä, jolloin varhaiskasvattaja sanoittaa lapsen kertoman: ”Sinulla on ikävä äitiä.” Tämän jälkeen varhaiskasvattaja kysyy lapselta, saako toista kiusata ja ottaa puheeksi sen, että anteeksi täytyy pyytää, varhaiskasvattajat kuvailevat. He kirjoittavat myös varhaiskasvattajan kertovan lapselle, että aikuiselle voi tulla kertomaan huolestaan, jos on paha mieli sen sijaan, että purkaa pahan mielen kavereihin. Lisäksi varhaiskasvattaja tarjoaa lapselle mahdollisuuden pyytää anteeksi silittämällä, jos hän ei halua anteeksipyyntöä tehdä sanallisesti, Karhukallion varhaiskasvattajat kuvailevat. He tuottivat myös kehuwansa kiusannutta lasta heti, kun hänen käytöksensä on hyvää, eikä kiusaamista enää tapahdu.

Jokikummun päiväkodin varhaiskasvattajat vastasivat käsittelevänsä kiusaamistilannetta sen jälkeen kiusanneen lapsen kanssa puhumalla asiasta lapsen kehitystasoisesti hyvin yksinkertaisesti ja ymmärrettävästi sekä pohtimalla lapsen kanssa, miten hänen kannattaisi toimia ensi kerralla; miten hän voisi toimia paremmin.

Karhukallion päiväkodin varhaiskasvattajat kuvailivat käsittelevänsä kiusaamistilannetta sen jälkeen kiusatun lapsen kanssa kehumalla häntä siitä, että hän on kertonut kiusaamisesta varhaiskasvattajalle. He myös kertoivat

muistuttavansa lapselle kiusaamisen olevan kiellettyä, mutta jos niin käy siitä huolimatta, on aina tultava kertomaan asiasta varhaiskasvattajalle. Tarvittaessa varhaiskasvattajat pyytävät lapsen tulemaan syliinsä hetkeksi rauhoittumaan ja juttelemaan, varhaiskasvattajat kuvailevat. Heidän mukaansa tilanteen jatko riippuu lapsen temperamentista: saattaa monesti olla, että kiusattu lapsi haluaa vain jatkaa leikkiä kaverinsa kanssa.

Jokikummun päiväkodin varhaiskasvattajat vastasivat kysymykseen, joka koski kiusaamistilanteen käsittelyä sen jälkeen kiusatun lapsen kanssa siten, että kaikki lapset harjoittelevat kaveritaitoja ja toisinaan jollain lapsella voi olla huono päivä tai hän voi tarvita enemmän harjoittelua. Jokikummun varhaiskasvattajat kuvailivat myös, että lapset voivat olla asioista myös eri mieltä ja se, ettei lapsi suostu kaikkeen, ei automaattisesti tarkoita kiusaamista.

Karhukallion varhaiskasvattajien mukaan kiusaavan lapsen toiminta kohdistuu yleensä vain yhteen lapseen sen sijaan, että se kohdistuisi useaan eri lapseen. Useampi lapsi ei kiusaa samaa lasta yhdessä ja lapsiryhmissä ylipäättään useampi kuin yksi lapsi kiusaa toisia lapsia, kuvailivat varhaiskasvattajat. Erään kyselyvastauksen mukaan Karhukallion yhdessä päiväkotiryhmässä ei esiintynyt vastaamishetkellä kiusaamista lainkaan.

Jokikummun varhaiskasvattajat vastasivat kysymykseen ” Kohdistuuko kiusaavan lapsen toiminta vain yhteen lapseen vai useampaan eri lapseen?” asian riippuvan täysin tilanteesta. Useampi lapsi kiusaa samaa lasta Jokikummun varhaiskasvattajien mukaan harvoin. Jokikummun varhaiskasvattajat kuvailivat päiväkodissa tapahtuvan lasten välisen kiusaamisen olevan hyvin usein juuri erimielisyyttä leikeissä; jotkut vahvatahtoiset sekä päättäväiset lapset saattavat pysytellä tiukasti omissa mielipiteissään ja haluaisivat päättää asioista. Näissä tilanteissa Jokikummun varhaiskasvattajat kertovat aikuisen toimivan sovittelijana ja vaihtoehtoisten ratkaisumallien antajana. He myös kuvailevat lasten tarvitsevan kyseisissä asioissa satoja harjoituskertoja ennen kuin ratkaisumallit alkavat siirtyä lapsilla käytäntöön ja neuvottelutaidot kehittyvät.

Karhukallion päiväkodissa varhaiskasvattajat puhuvat lasten kanssa kiusaamisesta avoimesti koko ryhmän kesken kyselyn vastausten mukaan. Toiminnan tueksi on saatavilla paljon hyviä materiaaleja, kuten erilaisia tunnemateriaaleja, Karhukallion varhaiskasvattajat kuvailevat. Heidän mukaansa kiusaamisen käsittelyssä käytetään apuna muun muassa Kaveritaidot-tehtävää, jossa käydään lasten kanssa pienryhmissä läpi tärkeitä kaveritaitoja. Karhukallion varhaiskasvattajien mukaan usein moni lapsi tietää, mitä kiva kaveri tekee, ja mitä kiva kaveri ei tee. Kiusaamista otetaan lapsiryhmän kanssa puheeksi leikin, laulujen ja draaman keinoin ikätason mukaisesti, Karhukallion varhaiskasvattajat kuvailevat.

Karhukallion varhaiskasvattajat vastasivat keskustelewansa lasten kanssa siitä, mitä kiusaaminen on ja ohjeistavansa lapsia, miten tulee toimia, jos tuntee tulleen kiusatuksi. Lapsiryhmissä korostetaan me-henkeä ja turvallista ilmapiiriä, Karhukallion varhaiskasvattajat kuvailivat. He myös kertoivat huomioivansa arjen toiminnassa myötätunteet ja kiittävänsä niistä. Kyselyn vastauksissa Karhukallion varhaiskasvattajat painottivat myös ryhmässä yhdessä sovittujen sääntöjen sekä varhaiskasvattajan jatkuvan havainnoinnin, ohjauksen ja osallistumisen tärkeää merkitystä. He myös korostivat ennaltaehkäisyä; tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden, osallisuuden, tunnekasvatuksen, yhteisöllisen leikin, ryhmän vertaissuhteiden havainnoinnin sekä fyysisesti ja emotionaalisesti läsnä olevan varhaiskasvattajan merkitystä.

Jokikummun päiväkodissa varhaiskasvattajat ottavat kyselyn vastausten mukaan kiusaamisen lapsiryhmässä lasten kanssa puheeksi keskustelemalla yhdessä lasten kanssa usein siitä, millainen on hyvä kaveri. He kuvailivat lasten osaavan hienosti kertoa aiheesta. Vaikeampaa lapsille onkin Jokikummun varhaiskasvattajien mukaan usein huomata oma käytöksensä eri leikki-tilanteissa; lapset helposti syyttävät aina jotakuta muuta, kuin itseään. Jokikummun varhaiskasvattajat pohtivat kyselylomakkeen vastauksessaan, että kiusaamistilanteissa on aina kaksi osapuolta, mistä lapsia on hyvä muistuttaa. Heidän mukaansa asiaa on hyvä kerrata lasten kanssa tilanne kerrallaan.

Karhukallion päiväkodin varhaiskasvatuksen erityisopettaja vastasi kyselyyn yleisesti, sillä hän ei työskentele vain yhdessä lapsiryhmässä. Hänen näkemyksensä mukaan 3–5-vuotiaiden lasten kiusaaminen ilmenee ulkopuolelle jättämisenä, kontrollointina, nimittelynä, vähättelynä, arvosteluna sekä fyysisenä negatiivisena kontaktinottona etenkin kiusaamisen kohdistuessa aina samaan lapseen. Varhaiskasvatuksen erityisopettaja pohti fyysisen kontaktin tai sanallisen vuorovaikutuksen olevan kiusaamista silloin, kun se ei tunnu toisen osapuolen mielestä mukavalta.

Fyysiseen kiusaamiseen puuttumisen hyviksi keinoiksi varhaiskasvatuksen erityisopettaja mainitsi pyrkimyksen kiusaamisen syyn selvittämiseen; miksi lapsi voi niin huonosti, että kiusaa. Varhaiskasvatuksen erityisopettajan mukaan edellä mainittuun syyn selvittelyyn tulisi ehdottomasti ottaa lapsen perhe mukaan. Varhaiskasvatuksen erityisopettaja mainitsi vastauksessaan myös liikennevalomenetelmän, jolla fyysiseen kiusaamiseen pyritään puuttumaan ennaltaehkäisevästi. Hän kuvaili liikennevalomenetelmää niin, että punainen valo kertoo, että on ylitetty ensimmäinen sääntö ja satutettu toista lasta. Tästä on tultava ennalta sovittu seuraamus, esimerkiksi rauhoittuminen varhaiskasvattajan kädestä pitäen, varhaiskasvatuksen erityisopettaja kuvailee. Hänen mukaansa rauhoittumisen jälkeen tilanne on selvitettävä ja selvennettävä lapselle esimerkiksi piirtämällä. Lisäksi hyviksi fyysiseen kiusaamiseen puuttumisen keinoiksi varhaiskasvatuksen erityisopettaja mainitsi itsensä rauhoittamisen keinojen opettamisen lapsille, ryhmän tilojen ja rutiinien muodostamisen sellaisiksi, ettei kiusaamistilanteita pääsisi syntymään sekä valvonnan lisäämisen; varhaiskasvattajien olisi hyvä mennä mukaan lasten leikkeihin.

Psyykkiseen kiusaamiseen puuttumisen keinoiksi varhaiskasvatuksen erityisopettaja mainitsi keskustelun lapsen kanssa sekä tunne- ja kaveritaitojen harjoittelun ryhmätasolla. Hänen mukaansa on olennaista kysyä lapsilta kiusaamistilanteen jälkeen, tuntuiko äskeinen kaikkien mielestä mukavalta.

Kiusaamiseen, jossa lapsi jätetään ulkopuolelle, varhaiskasvatuksen erityisopettaja kuvaili puuttumiskeinoiksi tunne- ja kaveritaitojen harjoittelun

ryhmässä, varhaiskasvattajien muodostamat leikki-parit sekä osallisuuden ja ulkopuolelle jäämisen syiden laajemman pohtimisen; esimerkiksi osaako lapsi itse liittyä leikkeihin ja onko ryhmäytymiseen kiinnitetty huomiota.

Varhaiskasvatuksen erityisopettaja vastasi kiusaamistilanteiden käsittelyn keinoiksi niiden jälkeen kiusaavan lapsen kanssa keskustelun, piirtämisen, aiheeseen liittyvät videot ja kirjat, tunnetaitojen opettelu ja sen pohtimisen lapsen kanssa, mitä ensi kerralla voisi tehdä toisin. Kiusaamistilanteiden käsittelyn keinoiksi niiden jälkeen kiusatun lapsen kanssa varhaiskasvatuksen erityisopettaja mainitsi tilanteen läpikäymisen draaman keinoin koko ryhmän kesken niin, ettei asia kohdistu tiettyyn lapseen. Hänen mukaansa olisi myös hyvä keskustella ja pohtia kiusatun lapsen kanssa, miltä tilanne tuntui, mitä lapsi itse olisi voinut tehdä toisin ja mitä kannattaa tehdä, jos kokee tai näkee kiusaamista.

Kiusaamisen kohdistumisesta varhaiskasvatuksen erityisopettaja kirjoitti kiusaavan lapsen toiminnan kohdistuvan sekä yhteen että useampaan eri lapseen. Hänen mukaansa kiusaaminen on tahallisempaa ja selvemmin kiusaamista sen kohdistuessa vain yhteen lapseen. Kiusaamisen kohdistuessa useampaan eri lapseen kyse on usein siitä, ettei kiusaava lapsi osaa tai pysty toimimaan tilanteiden edellyttämällä tavalla, varhaiskasvatuksen erityisopettaja kuvailee. Hän pohti myös, että useampi lapsi kiusaa samaa lasta joko suoraan tai epäsuorasti esimerkiksi silloin, kun joku jätetään ulkopuolelle.

Varhaiskasvatuksen erityisopettajan näkemys kiusaamisen käsittelystä lasten kanssa on, että 3–5-vuotiaiden lasten kanssa asia on parasta ottaa puheeksi ryhmätasolla ja käydä asiaa läpi muun muassa draaman, kirjojen, videoiden ja laulujen avulla. Hänen mukaansa tunne- ja turvataitokasvatuksen tulisi olla säännöllinen osa ryhmän toimintaa; ei vain silloin, jos kiusaamista esiintyy. Varhaiskasvatuksen erityisopettaja kirjoitti myös, että kiusaamistilanteisiin pitää puuttua heti ja tehdä selväksi, että kiusaaminen ei ole koskaan sallittua. Lapsilta tulee hyviä ja konkreettisia ratkaisuehdotuksia tilanteisiin, varhaiskasvatuksen erityisopettaja kuvailee.

Karhukallion päiväkodissa teimme ensimmäiset 3–5-vuotiaiden lasten haastattelut pienryhmissä. Kolmevuotiaiden ryhmästä saimme haastatella viittä lasta. Lapset osasivat nimetä kiusaamiseksi nimittelyn, tönimisen, puremisen, lyömisen ja lelun ottamisen kädestä. Luettuamme Piki-kirjan löysimme lasten kanssa muitakin kiusaamistapoja. Ensimmäisenä keskustelimme tönimisestä ja haastateltavistamme lapsista neljää oli tönitty. Kuvakorteilla kävimme läpi, mitä tunteita töniminen on aiheuttanut. Kolmea lasta oli alkanut itkettää, mutta he mainitsivat myös vihan ja pelon tunteet. Myös iloinen mainittiin yhden lapsen toimesta, mutta hän myönsi vähän huijaavansa.

Seuraava kiusaamisen muoto oli tavaran ottaminen toisen kädestä ja taas kaikilta viideltä oli otettu tavara kädestä. Kolme lasta kertoi tulleen surulliseksi ja yksi väitti taas olleensa asiasta iloinen. Hiekan heittäminen toisen päälle oli myös yksi kiusaamisen muoto, jonka keksimme lasten kanssa ja kaikkia viittä oli heitetty hiekalla. Yksi lapsista sanoi heti, että siitä tulee paha mieli, mutta nopeasti väitti taas tulevansa asiasta iloiseksi. Kaksi lasta kertoi tulevansa hiekan heittämisestä surulliseksi ja yksi sanoi suuttuvansa siitä. Seuraava kiusaamisen muoto oli lyöminen ja neljää viidestä oli lyöty. Tällä kertaa kukaan ei vastannut tulevansa iloiseksi, vaan lyömisen herättämät tunteet olivat surullinen, vihainen ja pelokas. Lapset tiesivät myös hienosti, että lyöminen sattuu ja niin ei saa tehdä. Leikin ulkopuolelle jättämisestä oli kokemusta kolmella lapsella ja yksi sanoi taas heti, että siitä tulee paha mieli. Muita heränneitä tunteita olivat suru, kiukku ja pelko.

Keksimme myös nipistämisen kiusaamisen muodoksi, mutta yksikään haastateltavistamme ei ollut kokenut nipistämistä. Nimittelyä lapset olivat kokeneet jonkin verran ja yksi lapsista osasi kertoa, ettei ketään saa sanoa tyhmäksi. Nimittelyn esiin nostamat tunteet olivat pelko, suru, viha ja surun ja vihan yhdistelmä. Myös iloinen mainittiin, mutta lapsi myönsi taas huijaavansa. 3-vuotiaiden lasten näkemykset ja kokemukset kiusaamisesta on esitetty tiivistetysti alla olevassa taulukossa 1.

Taulukko 1. 3-vuotiaiden lasten näkemys kiusaamisesta, Karhukallio.

3-vuotiaat lapset, päiväkoti 1		
Mitä kiusaaminen on	Kuinka monta lasta on kokenut	Miltä tuntui
Nimittelyä		pelko, suru, viha ja pelon sekä vihan yhdistelmä
Tönimistä	4/5	viha, pelko, itkettä
Puremista		
Lyömistä	4/5	surullinen, vihainen, pelokas
Lelun ottamista toisen kädestä	5/5	suru
Hiekan heittämistä toisen päälle	5/5	paha mieli, suru, suututtaa
Leikin ulkopuolelle jättämistä	3/5	paha mieli, suru, kiukku, pelko

4-vuotiaiden ryhmä oli jaettu kahteen pienempään ryhmään, jossa molemmissa oli neljä lasta. Haastattelimme ryhmät erikseen. Ensimmäinen ryhmä oli todella puhelias ja he osasivatkin nimetä monia eri kiusaamistilanteita, kuten lyömisen, leikkien häiritsemisen, puremisen sekä ampumisleikit silloin, kun se häiritsee toisia. He myös tiesivät, ettei saa puristaa toisen päätä, eikä käsiä, hiuksista ei saa repiä ja pipoa ei saa varastaa, toisen kodin kattoa ei saa rikkoa ja kepeillä ei saa lyödä ja raapiminenkin on kielletty. Piki-kirjan luettuamme syvennyimme kiusaamisen eri muotoihin ja kyselimme niiden herättämistä tunteista. Ensimmäisenä pohdittiin leikistä ulos jättämistä ja kaksi lasta muisti tilanteen, kun heitä ei ollut otettu mukaan leikkiin. He nimesivät tilanteen aiheuttaneiksi tunteiksi suru, pelko ja kiukku. Yksi lapsista osasi sanoa, että siitä tulee taas hyvä mieli, kun pääsee leikkeihin mukaan. Nimittely ja haukkuminen herätti lapsissa kiukun ja surun tunteita, mutta he eivät osanneet sanoa, onko heitä nimitelty tai haukuttu. Kirjasta he kuitenkin muistivat, että siinä oli sanottu ”pahvipääpelle” ja ”tyhmä”.

Lapset eivät osanneet tai halunneet vastata, onko heitä joskus lyöty. Lyömisen herättämiä tunteita kuitenkin oli suru ja itku. Kaikkia neljää lasta oli revitty hiuksista ja siitä tuli surulliseksi tai vihaiseksi, välillä molempia yhtä aikaa. Kahta lasta oli nipistetty ja he kertoivat sen sattuneen ja he tulivat siitä surulliseksi. Kolmen lapsen piirustuksia oli joku sotkenut ja se oli heitä suututtanut. Vain yksi

lapsi muisti, että häneltä olisi otettu lelu pois kädestä ja se oli tehnyt hänet surulliseksi. Hiekan heittäminen toisen päälle tekee surulliseksi, mutta lapset eivät muistaneet tilannetta, että heidän päälleen olisi heitetty hiekkaa. Kun kysyimme lapsilta, että mitä pitää tehdä, jos kaveri alkaa kiusaamaan, he osasivat hienosti vastata, että pitää mennä kertomaan aikuiselle, aikuinen tulee katsomaan tilanteen ja sitten pyydetään anteeksi. Lopuksi vielä yksi lapsi sanoi, ettei saa kiusata toisten leikkejä.

Toisen 4-vuotiaiden ryhmän lapset eivät olleet niin kovin puheliaita. He kuitenkin osasivat ilman johdattelua sanoa, että kiusaaminen on huonoa tekemistä. Piki-kirjasta he nimesivät kiusaamiseksi kivien heittelyn ja kepillä huitomisen. Kahdella lapsella oli kokemusta siitä, kun heidät oli jätetty ulos leikistä ja siitä oli tullut heille paha mieli. Tarkempia tunteita he eivät osanneet nimetä. Lelun ottamisesta toisen kädestä oli kokemuksia kahdella lapsella. Toiselle oli tullut itku ja toiselle kiukku. Tönimistä oli kokenut kolme lasta ja siitä oli tullut kiukku ja paha mieli. Nimittelyä oli kokenut kaksi lasta ja se oli tehnyt surulliseksi. Kaksi lasta kertoi, että heitä on joskus lyöty ja siitä on tullut surulliseksi, jopa itkettänyt.

Hiusten repimisestä oli kokemusta kahdella lapsella ja se oli itkettänyt. Yhden lapsen piirustus oli sotkettu, mutta hän ei muistanut, mikä tunne hänellä silloin oli. Vaatteiden repimistä oli kokenut kaksi lasta, ja heille oli tullut siitä surullinen mieli, jopa itku. Kahta lasta oli nipistetty ja toinen lapsi kertoi tullessaan siitä iloiseksi ja hän naurahti perään. Hän ei myöntänyt huijaavansa. Kolmen lapsen päälle oli heitetty hiekkaa ja yksi kertoi taas tullessaan asiasta iloiseksi. Yksi lapsi totesi, että siitä tulee surulliseksi, jos se hiekka osuu silmään. Seuraavaksi kysyimme, mitä tehdään, jos kokee kiusaamista. Lapset vastasivat, että pitää pyytää anteeksi ja mennään sanomaan aikuiselle. He kertoivat, että aikuiset käskivät pyytämään anteeksi.

Kysyimme vielä, että mikä lohduttaa, kun on kokenut kiusaamista, ja lapset vastasivat, että anteeksi pyytäminen. 4-vuotiaiden lasten näkemykset ja kokemukset kiusaamisesta on esitetty tiivistetysti alla olevassa taulukossa 2.

Taulukko 2. 4-vuotiaiden lasten näkemys kiusaamisesta, Karhukallio.

4-vuotiaat lapset, päiväkotiki 1		
Mitä kiusaaminen on	Kuinka monta lasta on kokenut	Miltä tuntui
Lyömistä	2/8	suru, itku
Leikkien häiritsemistä		
Puremista		
Häiritseviä ampumisleikkejä		
Leikin ulkopuolelle jättämistä	4/8	suru, pelko, kiukku, paha mieli
Nimittelyä, haukkumista	2/8	kiukku, suru
Hiuksista repimistä	6/8	suru, viha ja molemmat yhtä aikaa, itku
Nipistämistä	4/8	suru, sattuu
Toisten piirustusten sotkemista	4/8	suuttumus
Lelun ottamista toisen kädestä	3/8	suru, itku, kiukku
Hiekan heittämistä toisen päälle	3/8	suru
Tönimistä	3/8	kiukku, paha mieli
Vaatteiden repimistä	2/8	suru, itku

5-vuotiaiden ryhmässä oli viisi lasta. He olivat hyvin puheliaita ja heillä oli jonkin verran enemmän kokemusta kiusaamisesta. Keskustelu heidän kanssaan harhautui välillä aiheesta. Piki-kirjan perusteella he osasivat nimetä kiusaamiseksi sen, ettei oteta leikkiin mukaan sekä kivien heittelyn ja nimittelyn. Kaikki viisi oli joskus jätetty leikin ulkopuolelle ja se tuntuu pahalta ja siitä tuli surulliseksi. Tönimistä ja haukkumista olivat myös kokeneet kaikki viisi lasta. Näistä tuli lapsille paha tunne, harmitti ja itketti ja joskus saattoi vähän pelottaakin. Jokaisen päälle oli myös heitetty hiekkaa ja he totesivat, että se on inhottavaa. Heitä oli myös kaikkia revitty hiuksista. Yksi lapsista totesi, että jos kiusataan, niin silloin voi vähän alkaa huolestumaan.

Kaikilta viideltä oli otettu myös lelu kädestä ja se oli tehnyt heidät samaan aikaan surulliseksi ja vihaiseksi. Lyöminen oli myös asia, jonka kaikki lapset olivat kokeneet ja siitä oli tullut kaikille itku ja huono mieli. Yksi lapsi kertoi, että joskus hänelle tulee sellainen tunne, että tekisi mieli lyödä, mutta siihen täytyy keksiä

jokin muu keino. Neljän lapsen piirustus oli joskus sotkettu. Kun kysyimme, mitä pitäisi tehdä, kun kokee kiusaamista, niin lapset osasivat hienosti vastata, että kerrotaan kiusaajalle, että tuo on kiusaamista ja ei saa kiusata. Mennään myös kertomaan aikuiselle. Aikuinen selvittää riidan ja kysyy, mitä on tapahtunut. 5-vuotiaiden lasten näkemys kiusaamisesta on esitetty tiivistetysti alla olevassa taulukossa 3.

Taulukko 3. 5-vuotiaiden lasten näkemys kiusaamisesta, Karhukallio.

5-vuotiaat lapset, päiväkotit 1		
Mitä kiusaaminen on	Kuinka monta lasta on kokenut	Miltä se tuntui
Leikin ulkopuolelle jättämistä	5/5	suru, tuntuu pahalta
Nimittelyä, haukkumista	5/5	tuntuu pahalta, itkettää, harmitus, joskus pelko
Kivien heittelyä		
Tönimistä	5/5	tuntuu pahalta, itkettää, harmitus, joskus pelko
Hiekan heittämistä toisen päälle	5/5	on inhottavaa
Hiuksista repimistä	5/5	
Lelun ottamista toisen kädestä	5/5	samaan aikaan suru ja kiukku
Lyömistä	5/5	huono mieli, itku
Toisten piirustusten sotkemista	4/5	

Jokikummun päiväkodissa haastattelimme neljää 4–5-vuotiasta lasta. Leikin ulkopuolelle jättämistä lapsista oli kokenut kolme, ja tämä oli aiheuttanut lapsissa surua ja yksi heistä oli alkanut itkemään. Lapset kertoivat, ettei ketään saa jättää leikin ulkopuolelle, ja että siitä tulee harmistuminen. Eräs lapsista totesi myös, että tulee parempi mieli, kun lohdutetaan. Kahdelta lapsista oli otettu lelu kädestä ja kaksi lapsista ei muistanut, oliko niin tapahtunut heille. Lapset, joilta oli otettu lelu kädestä, kertoivat kokeneensa surun, pelon ja vihan tunteita.

Kahden lapsen piirustuksia oli sotkettu, mikä oli aiheuttanut heissä kiukkuja ja surua. Kaikkien neljän lapsen päälle oli heitetty hiekkaa ja kaksi lapsista ilmaisi tämän aiheuttaneen heissä surullisuutta. Yksi lapsista totesi menneensä

kertomaan asiasta aikuiselle. Toinen lapsi kertoi, että hänelle oli laitettu lunta huppuun. Kolmas lapsi kuvaili, että hänen kaverinsa huppuun oli laitettu kiviä.

Yhtä lapsista oli revitty hiuksista ja kolmea oli lyöty. Lapset kuvailivat lyömisen tuntuneen heistä pelottavalta ja aiheuttaneen surullisuutta sekä vihaisuutta. Olipa heistä jokunen alkanut itkemäänkin. Lapset sanoittivat, että takaisin ei saa lyödä, pyydetään anteeksi, ja että kerrotaan aikuiselle, jota ei saa unohtaa. Eräs lapsista sanoi kaikesta ikävästä tulevan kurja mieli. Kolmea lasta oli haukuttu, mikä oli aiheuttanut heissä surun ja vihan tunteita. Kaksi heistä oli itkennyt. Lapset sanoivat, että jonkun kiusatessa mennään heti kertomaan aikuiselle. Aikuinen sitten puhuttelee, että ei saa tehdä kiusaa. Sen jälkeen molemmat osapuolet kertovat, mitä on tapahtunut. Taulukossa 4 on esitetty tiivistetysti lasten haastattelun aikana esiin tulleet näkemykset.

Taulukko 4. 4–5-vuotiaiden lasten näkemys kiusaamisesta, Jokikumpu.

4–5-vuotiaat lapset, päiväkoti 2		
Mitä kiusaaminen on	Kuinka monta lasta on kokenut	Miltä se tuntui
Leikin ulkopuolelle jättämistä	3/4	itku, surullinen olo, harmistuminen, "niin ei saa tehdä"
Lelun ottamista toisen kädestä	2/4 (2 ei muista)	surullinen, pelokas, vihainen
Toisten piirustusten sotkemista	2/4	kiukku, suru
Hiekan heittämistä toisten päälle	4/4	suru
Hiuksista repimistä	1/4	
Lyömistä	3/4	pelokas, itku, surullinen, vihainen
Haukkumista	3/4	itku, suru ja viha

5.4 Kehittämistyön tuotos

Kehittämistyön tuotos on työkalupakki varhaiskasvattajille heidän työnsä tueksi: sähköinen pdf-tiedosto, jonne on koottu teoretiedon pohjalta erilaisia keinoja kiusaamiseen puuttumiseen, sen ennaltaehkäisyyn ja kiusaamistilanteissa

toimimiseen. Työkalupakki sisältää myös muuta aiheeseen liittyvää varhaiskasvattajille hyödyllistä materiaalia.

Ensimmäisenä teimme linkkikokoelman erilaisiin kiusaamiseen liittyviin materiaaleihin, kuten tutkimuksiin, toimintamalleihin ja raportteihin. Kirjoitimme vinkkejä myös lasten vanhemmille. Linkkejä on yhteensä 14 kappaletta.

Toinen osio sisältää kirjavinkkauksia. Varhaiskasvattajien työn tueksi valitsimme 16 kirjaa ja osassa kirjoissa on myös lasten kanssa tehtäviä harjoitteita muun muassa tunne- ja kaveritaitoihin liittyen. Lasten kanssa luettavaan ja käsiteltäviin kirjoihin keräsimme 14 kirjaa. Vinkkasimme myös, mitkä kirjat soveltuvat erityisen hyvin kotona luettaviksi.

Seuraavaksi kokosimme työkalupakkiin pelejä, tehtäviä ja toimintakortteja. Ilmaisia, tulostettavia materiaaleja on olemassa hyvin vähän, joten kaikki vinkkaamamme tuotteet ovat maksullisia. Keräsimme työkalupakin tähän osioon 12 erilaista materiaalia.

Työkalupakissa tulee ilmi myös lasten ja varhaiskasvattajien näkemykset sekä kokemukset kiusaamistilanteista, niissä toimimisesta ja niihin puuttumisesta. Teimme myös huoneentaulutyypisesti lyhyet ja selkeät ohjeet vaihe vaiheelta kiusaamiseen puuttumisesta. Valitsimme osioon mukaan Pikasin menetelmän, No Blame Approach'n, pisarapuuttumisen ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton yleiset ohjeet.

Seuraavaksi kokosimme työkalupakkiin leikkejä, jotka sopivat ryhmäytymiseen, tunteiden hallintaan, yhteishengen kasvattamiseen ja ylläpitämiseen sekä kaveritaitojen tukemiseen. Leikkejä löysimme yhteensä 24 kappaletta. Osa leikeistä ja toiminnoista ovat lyhyitä ja hauskoja, osa taas pidempikestoisia ja projektityylisiä. Keräsimme työkalupakkiin myös kuusi kaveritaito- ja ryhmässä toimimisen harjoitetta. Viimeiseksi liitimme työkalupakkiin Papunet.net-sivustolta kerättyjä kiusaamiseen ja tunteisiin liittyviä kuvia, jotka varhaiskasvattajien on tarvittaessa helppo tulostaa suoraan työkalupakista.

Lisäsimme työkalupakin alkuun myös lyhyen materiaalia esittelevän ja siihen johdattavan johdannon. Työkalupakin loppuun teimme lähdeluettelon, johon merkitsimme kaikki työkalupakin tekemisessä käyttämämme lähteet.

Työkalupakin raakaversiota kokeiltiin yhteistyöpäiväkodeissa kaksi viikkoa maaliskuussa 2023. Lähetimme työkalupakin pdf-tiedostona Jokikummun ja Karhukallion päiväkoteihin koekäyttöön kahdeksi viikoksi. Toivoimme, että vähintään yksi varhaiskasvattaja kummastakin talosta perehtyisi kunnolla työkalupakkiin. Toivoimme palautetta erityisesti leikeistä. Saatteenä oli lisäksi Forms-kyselylomake, jonka avulla keräsimme palautetta ja kehitysehdotuksia työkalupakista. Forms-kyselyn lomake löytyy tämän työn liitteestä 6.

Forms-kyselystä kokeilevan toiminnan jälkeen saatu palaute työkalupakista oli pääosin myönteistä. Kahdesta yhteistyöpäiväkodista saatiin yhteensä kolme vastausta Forms-kyselyyn työkalupakin toimivuudesta. Tiivistettynä heidän näkemyksensä työkalupakista oli, että siitä on hyötyä kiusaamiseen puuttumisessa ja kiusaamistilanteiden käsittelyssä käytännön varhaiskasvatustyössä etenkin pitkällä tähtäimellä jokaisen perehtyessä materiaaliin etukäteen. Toisaalta vain yksi vastanneista varhaiskasvattajista oli päässyt kokeilujakson aikana hyödyntämään työkalupakkia kiusaamistilanteessa. Kaikki kolme vastaajaa kokivat kuitenkin työkalupakista kaiken kaikkiaan olevan hyötyä heidän työssään. Kaikissa vastauksissa erityismaininnan saivat leikit, vuorovaikutteiset harjoitteet ja etenkin tunnekorttiharjoitus Yksinäiselle apua, joista lapset olivat pitäneet kovasti. Leikkien ja harjoitteiden koettiin olevan ajankohtaisia, sopivan hyvin erilaisiin tilanteisiin ja etenkin kauden alkuun ryhmäytymisen tueksi. Lasten koettiin kaikissa vastauksissa ymmärtävän leikit ja niiden ohjeistukset hyvin.

Eräs vastaaja kertoi toivovansa työkalupakkiin lisää enintään 3-vuotiaille lapsille paremmin sopivia pelkistettyjä ja lyhytkestoisia leikkejä. Tässä kehittämistyössä keskiössä olivat 3–5-vuotiaat lapset, joten luonnollisesti tästä syystä emme etsineetkään leikkejä, jotka soveltuvat alle 3-vuotialle lapsille. Työkalupakkiin kerätyt leikit eivät ole kiveen hakattuja, vaan varhaiskasvattajat saavat vapaasti muokata niitä tarpeen mukaan. Olisi ollut ehkä tarpeen työkalupakkia

koekäyttöön lähetettäessä vielä muistuttaa sen keskittyvän 3–5-vuotiaisiin lapsiin.

Kyselyyn vastanneiden varhaiskasvattajien mukaan työkalupakista ei olisi syytä jättää mitään pois. Kaikki vastaukset kertoivat työkalupakissa olleiden leikkien tukevan hyvin lasten tunne-, vuorovaikutus- ja sosiaalisia taitoja. Leikkien kerrottiin myös synnyttävän hyvää sekä sopivan haastavaa keskustelua ja pohdintaa lasten kanssa.

Työkalupakki otetaan käyttöön Ruskon kunnan jokaisessa varhaiskasvatusyksikössä ja se viedään kunnan intranettiin, jossa se on helposti kaikkien saatavilla. Valmis työkalupakki löytyy tämän työn liitteestä 7.

Kehittämistyön arviointi

6.1 Tuotoksen arviointi

Työkalupakkiin koottu materiaali pohjautuu vahvasti kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ja siihen puuttumisen keskeisiin teemoihin, kuten lasten tunne-, vuorovaikutus- ja sosiaalisten taitojen sekä vertaissuhteiden tukemiseen ja varhaiskasvattajan vastuuseen ryhmähengestä sekä ryhmän turvallisesta ja hyväksyvästä ilmapiiristä. Tämän kehittämistyön tietoperusta keskittyy myös edellä mainittuihin teemoihin; työkalupakki ja kehittämistyön teoriatieto ovat vahvasti liitoksissa keskenään. Tämän kehittämistyön tehtävä toteutui: sen tuloksena syntyi toimeksiantajan ja kehitystehtävän tarpeiden mukainen sähköinen työkalupakki, joka on sisällöltään monipuolinen, kattava ja hyvin varhaiskasvattajien käytännön työn konkreettisiin tarpeisiin vastaava.

Tämän kehittämistyön kehittämistehtävän lisäksi toteutuivat myös sen tavoitteet; varhaiskasvattajille onnistuttiin jakamaan työkalupakin sisällön kautta entistä syvempää ymmärrystä 3–5-vuotiaiden lasten kiusaamisesta ryhmäilmionä, sen ominaispiirteistä sekä varhaiskasvattajien tärkeästä tehtävästä kiusaamisen ennaltaehkäisyssä ja siihen puuttumisessa muun muassa turvallisen ja myönteisen toimintaympäristön sekä ryhmähengen luojina sekä lasten vertaissuhdetaitojen tukijoina.

Jatkokehittämisajatuksena voisi ajatella kohta kohdalta etenevää työkalupakkia. Ajatuksena se toimisi niin, että kun on saanut yhden osion valmiiksi, voi vasta siirtyä seuraavaan. Jokaisen kohdan jälkeen olisi myös kommenttikenttä, jonne voi laittaa omat ajatuksensa ja kokemuksensa esimerkiksi leikeistä ja siitä, kannattaako niitä käyttää uudestaan. Myös linkit kirjaston tai verkkokauppojen internetsivuille kirjojen, pelien ja muiden materiaalien kohdalla olisi mielenkiintoista saada laitettua mukaan, jotta materiaalit olisivat helposti hankittavissa.

Toinen jatkokehittämisajatus on, että työkalupakin käyttöä voitaisi arvioida pidemmällä aikavälillä, esimerkiksi puolen vuoden tai vuoden pituisen käyttöjakson jälkeen. Tällöin työkalupakkia käyttäneiden varhaiskasvattajien kanssa voitaisi pitää palaveri, jonka aikana saadun palautteen pohjalta työkalupakin sisältöä voisi kehittää entisestään vielä paremmin kentällä työskentelevien varhaiskasvattajien todellisiin, konkreettisiin tarpeisiin vastaavaksi.

6.2 Toteutuksen ja prosessin arviointi

Kehittämistyön prosessi alkoi toivottua hitaammin, vaikka toimeksiannon valinta ja siitä sopiminen sujuivat helposti. Suunnitteluvaihe olisi näin jälkikäteen ajateltuna voinut olla lyhyempi: aivoriihessä lokakuussa 2022 olisi voitu jo toimeksiannon tarkentamisen sijaan keskittyä varhaiskasvattajien näkemyksiin ja toimintatapoihin kiusaamistilanteissa. Toimeksiannosta oli nimittäin jo keskusteltu kattavasti johtoryhmän palaverissa maaliskuussa 2022. Aikataulullisten haasteiden vuoksi aivoriihi saatiin toteutettua vasta syksyllä 2022. Parasta olisi ollut, jos kevään 2022 aikana olisi hoidettu kaikki toimeksiannon tarkentamiseen ja rajaamiseen liittyvät asiat, jotta syksyllä 2023 olisi voitu keskittyä vain muuhun tiedonkeruuseen ja sen dokumentointiin. Aluksi Jokikummun päiväkodistakin oli tarkoitus vielä syksyllä 2022 kerätä lisätoiveita toimeksiantoon liittyen, mutta ymmärsimme sen olevan tarpeetonta ja sen sijaan keräsimmekin varhaiskasvattajilta tietoa kiusaamiseen liittyen.

Tämän kehittämistyön tietoperustan saimme koottua melko nopeasti lähes valmiiksi. Tietoperusta jäi kuitenkin kiireisen aikataulun vuoksi keväästä 2022 turhan pitkäksi aikaa keskeneräiseksi ja huomiotta, mutta siitä huolimatta teoriaosuudesta muodostui lopulta todella kattava ja informatiivinen. Siinä on käsitelty tiiviisti, mutta monipuolisesti keskeisintä kiusaamiseen ja varhaiskasvattajan vastuuseen kiusaamisen ehkäisyssä liittyvää tietoa.

Kehittämistyö eteni syksyllä 2022 ja keväällä 2023 hitaasti, mutta määrätietoisesti. Haasteita työn etenemiselle tuottivat sekä yhteistyöpäiväkotien

että tämän työn tekijöiden aikatauluongelmat. Omalta osaltaan työn etenemistä vaikeuttivat tämän työn kirjoittajien kehittämistyön prosessin kanssa päällekkäiset muiden opintojen, töiden, työharjoittelujen ja lukuisten sairastelujen luomat haasteet. Resurssit olivat kuitenkin riittävät ja pystyimme haasteista huolimatta perehtymään aiheeseen ja saamaan kehittämistyön etenemään todella hyvin.

Yhteistyö Ruskon kunnan kanssa toimi koko prosessin ajan hyvin aikatauluongelmista huolimatta ja yhteyshenkilöt suhtautuivat avoimesti ehdotuksiimme. Saimme hyvin sovittua yhteyshenkilöiden kanssa käytännön asioista, kuten esimerkiksi lasten haastatteluista. Aikatauluhaasteista huolimatta saimme toteutettua tämän kehittämistyöprosessin aikana kaikki sovitut asiat ajallaan, kuten esimerkiksi työkalupakin saattamisen sovitusti koekäyttöön. Toimimme toimeksiantajan ja kaikkien yhteistyökumppanien kanssa yhteistyössä luottamuksellisesti, vastuullisesti sekä kunnioittavassa ja dialogisessa vuorovaikutuksessa. Koko kehittämisprosessin aikana dialogi tämän työn tekijöiden ja yhteistyötahojen välillä oli reflektiivistä ja dialogista: vuorovaikutuksessa tavoiteltiin parempaa ymmärrystä kaikkien osallistujien näkemyksistä sekä pyrittiin kysymään ja oppimaan toisilta (Toikka & Rantanen 2009, 93).

Työkalupakin kokoaminen oli innostava, vaikkakin jokseenkin työläs prosessi; joitakin materiaaleja, kuten kiusaamisen ehkäisyyn liittyviä leikkejä ja pelejä tuntui olevan tarjolla melko rajallinen määrä. Olemme silti hyvin tyytyväisiä valmiiseen työkalupakkiin, josta muotoutui todella kattava ja konkreettinen apuväline varhaiskasvattajien käytännön työn tueksi. Olisimme kuitenkin toivoneet parannusehdotuksia Ruskon varhaiskasvattajilta, sillä tuntuu erikoiselta, että olisimme heti onnistuneet tekemään täysin toimeksiantajan toiveita vastaavan tuotoksen. Toisaalta kartoitimme todella tarkkaan toimeksiantajan toiveet ja tarpeet, joiden pohjalta työkalupakki koottiin.

Kehittämistyön alussa kysyimme Ruskon kunnalta tarvetta tutkimusluvalle, jota ei nähty tarpeelliseksi. Emme nimittäin käsitelleet kehittämistyön aikana henkilötietoja. Sähköiseen kyselyyn kiusaamiseen puuttumisesta ja sen

ilmenemisestä päiväkodeissa saimme varhaiskasvattajilta vastaukset sähköisesti heidän työsähköposteistaan. Annoimme varhaiskasvattajille mahdollisuuden vastata kyselyyn vaihtoehtoisesti käsin paperille kirjoittamalla siltä varalta, jos joku heistä olisi halunnut vastata kyselyyn täysin anonyymisti. Kaikki vastaajat vastasivat kuitenkin kyselyihin sähköpostitse. Vastaaminen kyselyihin ja ylipäätään osallistuminen kehittämistyöhön oli kaikille vapaaehtoista.

Lasten haastatteluista ilmoitimme päiväkoteihin toimitetun infokirjeen välityksellä lasten huoltajille ajoissa antaaksemme heille mahdollisuuden halutessaan kieltäytyä oman lapsensa haastattelusta. Lasten osallistuminen haastatteluun oli täysin vapaaehtoista eikä ketään lasta pakotettu haastattelun aikana puhumaan tai vastaamaan kysymyksiin. Haastattelut tallennettiin äänitallentimelle ja tallenteet tuhottiin heti, kun haastattelujen tulokset oli dokumentoitu.

Työkalupakin koekäyttöön liittyvä palaute kerättiin varhaiskasvattajilta Forms-kyselyn muodossa. Forms-kysely mahdollisti vastaajien pysymisen täysin anonyymeinä. Olisi ollut toivottavaa, että olisimme hoksanneet käyttää Forms-kyselyä myös ensimmäiseen sähköiseen kyselyyn. Erilaisiin kyselymuotoihin olisi ollutkin hyvä perehtyä paremmin ja aiemmassa vaiheessa.

6.3 Ammatillinen kasvu

Kehittämistyö ei ollut meistä kummallekaan ennestään tuttua sosionomiopintoja edeltävältä ajalta. Tämän kehittämistyön prosessin aikana opimme valtavasti kehittämistyöstä. Tämän kehittämistyön tekeminen on ollut muutoinkin suuri kasvun paikka: omaa toimintaansa varhaiskasvattajana on oppinut katsomaan aivan uudessa valossa kehittämistyön prosessin aikana omaksutun tiedon myötä. Varhaiskasvatustyöhön on saanut uusia, hyviä toimintatapoja. Erityisesti ammatti-identiteetti varhaiskasvatuksen sosionomina on vahvistunut. Varhaiskasvatuksen sosionomin tärkeä tehtävä lapsiryhmässä lasten osallisuuden, kasvun ja kehityksen, tunne-, vuorovaikutus- ja sosiaalisten taitojen sekä perheiden ja yhteisöllisyyden tukijana on selkiintynyt nykyisestä

varhaiskasvatuksen kentällä vallitsevasta epätietoisuudesta huolimatta. Tuleva työmme varhaiskasvatuksen sosionomeina on tämän työn tekemisen myötä noussut keskeiseen asemaan. Varhaiskasvatuksen sosionomin kompetensseihin ja ydinosamiseen kuuluvat nimenomaan lasten toimijuuden ja vertaissuhteiden tukeminen, lapsen ja perheen varhaisessa vaiheessa annettu oikea-aikainen tuki sekä lapsen ja perheiden osallisuuden ja yhteisöllisyyden vahvistaminen (Arene 2017, 5).

Leikin erityisen merkityksen tunnistaminen kuuluu varhaiskasvatuksen sosionomin asiakastyön ydinosamiseen (Arene 2017, 5). Varhaiskasvattajat puuhailevat usein lapsiryhmässä lasten omaehtoisen leikin aikana jotain muuta, kuten istuvat tietokoneella, keskustelevat keskenään tai valmistelevat tulevaa askartelua. Omaehtoisen leikin aikana varhaiskasvattajilla olisi kuitenkin loistava tilaisuus havainnoida lasten leikkiin liittymistä, vuorovaikutusta, vertaissuhteita ja sosiaalisia taitoja. Edellä mainittujen taitojen tukeminen on tärkeä osa varhaiskasvattajan ja erityisesti varhaiskasvatuksen sosionomin työtä, sillä varhaiskasvatusikäisten lasten kiusaaminen tapahtuu poikkeuksetta vertaisryhmässä ja omaehtoisessa leikissä (Haapsalo ym. 2020, 11; Viinikka & Viljanen 2023, 23). Kiusaamisen ehkäisyssä ja siihen puuttumisessa nousevat avainasemaan lasten leikin ja sosiaalisten suhteiden tukeminen heidän vertaisryhmässään sekä varhaiskasvattajan sensitiivinen läsnäolo. Lisäksi lasten vertaissuhteita vahvistamalla luodaan positiivista toimintakulttuuria, mikä on tärkeää kiusaamisen vastustamisessa (Laaksonen 2022, 67). Lasten välisten positiivisten suhteiden tukemisella vahvistetaan lasten ryhmähenkeä ja ryhmään kuulumisen tunnetta lapsiryhmässä (Viinikka & Viljanen 2023, 18).

Lasten osallisuuden tukemisessa varhaiskasvatuksen sosionomilla on keskeinen asema (Arene 2017, 5). Lasten osallisuuden tukeminen auttaa vastustamaan kiusaamista ja lasten osallisuuden toteutumiseksi keskeistä on turvallinen ilmapiiri. Positiivista yhteistoimintaa voi olla lapsiryhmässä vain, jos sen ilmapiiri on turvallinen. (Repo 2015, 128–130.) Varhaiskasvattajan sensitiivinen läsnäolo on keskeistä turvallisen ja tasa-arvoisen ilmapiirin luomisessa ja ylläpitämisessä.

Lasten suojelun ja hyvinvoinnin tukeminen kuuluvat myös varhaiskasvatuksen sosionomin kompetensseihin (Arene 2017, 5).

Yhteenvedona voidaan todeta, että varhaiskasvatuksen sosionomilla on jo ydinosaamisensakin myötä erittäin keskeinen merkitys kiusaamisen ehkäisyssä ja siihen puuttumisessa varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä. Varhaiskasvatuksen sosionomilla on vahva kompetenssi lasten osallisuuden ja vertaissuhteiden tukijana sekä turvallisuuden ja yhteisöllisyyden vahvistajana. Lasten tunne- ja sosiaalisten taitojen tukeminen on avain lasten myönteiseen yhteistoimintaan ja näin ollen keskeistä kiusaamisen ehkäisyssä. Tuleva työmme varhaiskasvatuksen sosionomeina on ensiarvoisen tärkeää kiusaamisen ehkäisyssä ja sen kitkemisessä. Tuemme ryhmän myönteistä, myötätuntoista ja turvallista ilmapiiriä, lapsen oikeutta kuulua ryhmään ja saada ystäviä, edistämme yhdenvertaisuutta sekä teemme työtä eriarvoisuuden ja syrjinnän ehkäisemiseksi. Tämän kehittämistyön lopussa osaamisemme varhaiskasvatuksen sosionomina toimimisesta ja kiusaamisen ehkäisemisestä lapsiryhmissä on moninkertaistunut siitä, mitä se oli prosessin alkaessa. Uskomme toimivamme varhaiskasvatuksen kentällä sosionomeina luoden siitä omalta osaltamme entistä paremman paikan lasten kasvaa, kehittyä ja oppia.

Lähteet

Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto ry 2017. Sosionomiselvitys. Lyhyt raportti. Viitattu 23.4.2023.

https://www.arene.fi/wp-content/uploads/Raportit/2018/arene_sosionomiselvitys_lyhyt_raportti_fin.pdf?t=1526901428

Cacciatore R. & Huuki, T. 2020. Pisarapuuttuminen esi- ja alkuopetuksessa - kiusaamisen ja häirinnän ehkäisyyn. Väestöliitto. Viitattu 15.4.2023.

<https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2020/11/3aac7e58-pisarapuuttuminen-esi-ja-alkuopetukseen.pdf>

Haapsalo, T., Kirkkopelto, K. & Repo, L. 2016. Mun ja sun juttu! Lasten sosiaalisten taitojen vahvistaminen kiusaamisen ehkäisyssä. Helsinki: Lasten Keskus & Kirjapaja Oy

Haapsalo, T.; Kauppila, E.; Kirkkopelto, K.; Nousiainen, K. & Repo, L. 2020. Meidän juttu! Kiusaamisen ehkäisy lasten vertaisryhmissä. Helsinki: Lasten Keskus

Hurme, K. & Kyllönen, T. 2014. Turvassa! Vahvista lapsen turvallisuuden tunnetta ja varaudu vaaratilanteisiin. Jyväskylä: PS-kustannus

Juusola, A. 2021. Jutellaanko? Miten käsitellä lapsen kanssa vaikeita asioita. Helsinki: Kirjapaja

Juusola, M. 2017. Sosiaalisten taitojen ohjaajan opas 1. Koulutuskeskus Artemia.

Kallinen, K. & Pirskanen, H. 2022. Lasten ja nuorten tutkimushaastattelu. Helsinki: Gaudeamus

Kehitysvammaliitto & Papunet 2023. Kuvapankki. Viitattu 21.4.2023.

<https://kuvapankki.papunet.net/>

Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2011. Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto & Folkhälsan

Koivunen, P-L. 2009. Hyvä päivähoito. Työkaluja sujuvaan arkeen. Jyväskylä: PS-kustannus

Köngäs, M. 2019. Tunneäly varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus

Laaksonen, V. 2022. Kaveritaidot varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus

Lastensuojelulaki 2007. L 13.4.2007/417 muutoksineen.

<https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Määttä, P. & Rantala, A. 2016. Tavallisen erityinen lapsi – Onnistuneen yhteistyön arvoituksia ratkomassa. Jyväskylä: PS-kustannus

Opetushallitus 2022. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022. Viitattu 31.3.2023.

https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2022_0.pdf

Pulkkinen, L. 2022. Lapsen hyvinvointi alkaa kodista. Jyväskylä: PS-Kustannus

Repo, L. 2015a. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Jyväskylä: PS-Kustannus

Repo, L. 2015b. Bullying and its prevention in early childhood education. Helsinki: Helsingin yliopisto. Viitattu 3.10.2022.

<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/154445/bullying.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Salmivalli, C. 2003. Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja. Jyväskylä: PS-kustannus

Salonen, K.; Eloranta, S.; Hautala, T. & Kinos, S. 2017. Kehittämistoiminta ja kehittämisen menetelmiä ammatillisessa korkeakoulutuksessa. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. Viitattu 10.10.22.

<https://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522166494.pdf>

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Näkökulmia kehittämisprosessiin, osallistamiseen ja tiedontuotantoon. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy & Juvenes Print. Viitattu 10.10.2022.

https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/100802/Toikko_Rantanen_Tutkimuksellinen_kehittamistoiminta.pdf

Varhaiskasvatuslaki 2018. L 13.7.2018/540 muutoksineen.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540#Pidm45237816249328>

Viinikka, A. & Viljanen, M. 2023. Mielenlukutaitoa! Opas turvallisen päiväkotiryhmän rakentamiseen. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Viitattu 31.3.2023.

https://cdn.mll.fi/prod/2017/08/09114900/mll_mielenlukutaitoa_www-2023.pdf

Vilka, H. 2021. Tutki ja kehitä. Jyväskylä: PS-kustannus

Yleissopimus lapsen oikeuksista 1991. L 21.8.1991/60 muutoksineen.

https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2

Kirjallisuuskatsaus

Valitsimme Mannerheimin Lastensuojeluliiton julkaiseman Viinikan & Viljasen (2023) oppaan *Mielenlukutaitoa! Opas turvallisen päiväkotiryhmän rakentamiseen* kehittämistyön lähteeksi, sillä siitä löytyy asiantuntevaa ja konkreettista tietoa aiheeseemme liittyen lasten kiusaamisesta ja siihen puuttumisen keinoista. Opas auttaa tuotoksen luomisessa tarjoamalla käytännön tietoa kiusaamistilanteissa toimimisesta varhaiskasvatusympäristössä.

Hyödynnämme kehittämistyössämme myös Opetus- ja kulttuuriministeriön (2018) julkaisua *Kiusaamisen ehkäisy sekä työrauhan edistäminen varhaiskasvatuksessa, esi- ja perusopetuksessa sekä toisella asteella. Loppuraportti*, sillä siinä on kehittämistyön toimeksiantoon soveltuvaa tietoa mm. kiusaamisesta ilmiönä ja siihen liittyvästä lainsäädännöstä.

Käytämme kehittämistyössämme lähteenä myös muuta kiusaamiseen liittyvää kirjallisuutta, kuten Laura Revon (2015) teosta *Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy*, Janna Satrin (2015) teosta *Herkkyyks ja kiusaaminen*, Kira Hurmeen (2014) teosta *Turvassa! -Vahvista lapsen turvallisuuden tunnetta ja varaudu vaaratilanteisiin*, Päivi Hamaruksen (2012) teosta *Haukku haavan tekee - Puututaan yhdessä kiusaamiseen* sekä Korhosen ym. (2010) teosta *Pienet oppimassa – kasvatuksellisia näkökulmia varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen*. Lähteenä käytämme myös vuorovaikutukseen liittyvää kirjallisuutta, kuten Liisa Ahosen (2017) teosta *Haastavat kasvatustilanteet - Lämpimän vuorovaikutuksen käsikirja* sekä lapsen itsesäätelytaitoihin liittyen Aron & Laakson (2011) teosta *Taaperosta taitavaksi toimijaksi, itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen*.

Valitsimme kehittämistyön tutkimus- ja tiedonkeruumenetelmistä tietoa tarjoavaksi lähteeksi Hanna Vilkan (2021) teoksen *Tutki ja kehitä*, sillä teos antaa kehittämistyöhömme soveltuvaa tietoa mm. tutkimuksellisesta kehittämistoiminnasta työelämässä. Käytämme lisäksi lähteenä Toikon & Rantasen (2009) teosta *Tutkimuksellinen kehittämistoiminta - Näkökulmia kehittämisprosessiin ja tiedonhakuun*. Hyödynnämme myös Salosen ym. (2017)

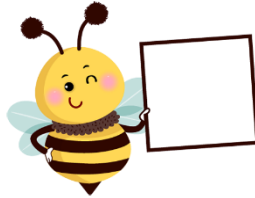
opasta Kehittämistoiminta ja kehittämisen menetelmiä ammatillisessa korkeakoulutuksessa kehittämistyötä koskevan tiedon osalta.

Käytämme kehittämistyössä lähteenä myös varhaiskasvatusta ohjaavaa lainsäädäntöä ja asiakirjoja, kuten *Varhaiskasvatustalake* (540/2018) ja *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteita* (2018). Lasten oikeuksista säädetään myös *Suomen Perustuslaissa* (731/1999) ja *YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksessa*, joita myös soveltuvin kohdin hyödynnämme työssämme.

Ruskon kunnan varhaiskasvatuksessa olevien lasten haastatteluun valmistautumisessa ja siihen liittyvää teoretietoa kuvatessamme hyödynnämme juuri siihen tarkoitukseen soveltuvaa Kallisen & Pirkasen (2022) teosta *Lasten ja nuorten tutkimushaastattelu*, joka sisältää tietoa lasten haastattelemisesta sekä lasten ja nuorten kokemusmaailman tavoittamisen menetelmistä. Kehittämistyömme aiheelle hyödyllinen saattaa olla myös Aino Juusolan (2021) teos *Jutellaanko? – Miten käsitellä lapsen kanssa vaikeita asioita*.

Kutsukirje aivoriiehen

TERVETULOA AIVORIIHEEN!

Olemme Turun ammattikorkeakoulun sosionomiopiskelijoita ja teemme opinnäytetyömme Ruskon kunnan varhaiskasvatukseen aiheena ”päiväkoti-ikäisten lasten kiusaaminen”. Saimme johtoryhmän palaverissa tarkennuksen tehtäväämme ja päämääränä on tehdä varhaiskasvattajille sähköinen työkalupakki, jossa on konkreettisia keinoja kiusaamiseen puuttumiseen. Nyt kaipaamme työntekijöiden toiveita ja näkemyksiä siitä, mitä työkalupakin tulee sisältää ja mihin haluatte ohjeita, neuvoja ja työvälineitä.

Tulemme **Jokikummun** päiväkotiin **perjantaina 28.10. klo 12–13** pitämään aivoriiehen, jossa keräämme kasvattajien näkemyksiä sekä toiveita yhdessä keskustellen ja ylös kirjaten. Tarjolla on kahvia ja pieni makeapala.

Toivomme mukaan mahdollisimman monta kasvattajaa. Ymmärrämme, että lapsiryhmät vaativat aikuisensa, mutta olisi mukavaa ja meille kullaan arvoista, jos pääsette edes hetkeksi kertomaan omia ajatuksianne.

Terveisin, Outi Talvitie ja Susanna Koski

Kyselylomake varhaiskasvattajille

Tämä kyselylomake on opinnäytetyötämme varten. Opinnäytetyönämme kehitämme Ruskon kunnan varhaiskasvatuksen henkilökunnalle konkreettisen työkalupakin kiusaamistilanteissa toimimiseen ja niihin puuttumiseen. Haluamme kerätä teiltä varhaiskasvattajilta näkemyksiä ja kokemuksia 3–5-vuotiaiden lasten kiusaamisesta. Olemme kiitollisia jokaisesta vastauksesta, suppeistakin.

Mitä mielestäsi on 3–5-vuotiaiden lasten välinen kiusaaminen?

Millä tavoin puutut kiusaamiseen, kun lapsi käyttää fyysistä väkivaltaa muita lapsia kohtaan?

Millä tavoin puutut kiusaamiseen, kun lapsi käyttää henkistä väkivaltaa muita lapsia kohtaan?

Millä tavoin puutut kiusaamiseen, kun lapsi jätetään ryhmän ulkopuolelle?

Millä tavoin käsittelet asiaa kiusaamistilanteen jälkeen kiusaavan lapsen kanssa?

Millä tavoin käsittelet asiaa kiusaamistilanteen jälkeen kiusatun lapsen kanssa?

Kohdistuuko kiusaavan lapsen toiminta vain yhteen lapseen vai useampaan eri lapseen?

Kiusaako useampi lapsi samaa lasta?

Kiusaako ylipäätään useampi lapsi lapsiryhmässänne?

Miten otat kiusaamisen puheeksi lasten/lapsiryhmän kanssa?

Infokirje haastattelusta lasten huoltajille

Hei Karhukallion päiväkodin lasten vanhemmat!

Olemme Turun ammattikorkeakoulun varhaiskasvatukseen suuntautuvia sosionomiopiskelijoita ja teemme parhaillaan opinnäytetyömme kehittämistyönä Ruskon kunnalle. Kehittämistyön tuloksena syntyy Ruskon kunnan varhaiskasvattajien käyttöön konkreettinen työkalupakki, joka sisältää ohjeita ja materiaalia liittyen 3–5-vuotiaiden lasten kiusaamiseen varhaiskasvatuksessa. Karhukallion päiväkoti on toinen yhteistyökumppanimme kehittämistyössä.

Yhtenä keskeisenä osana kehittämistyötämme selvitämme lasten omia näkemyksiä ja kokemuksia kiusaamisesta. Tämän teemme haastattelemalla lapsia aiheeseen liittyen. Emme kerää lasten nimiä tai muitakaan henkilötietoja ja keräämämme haastattelutulokset dokumentoidaan kehittämistyössä täysin nimettöminä. Lapset pysyvät siis täysin tunnistamattomina, vain heidän kertomansa asiat dokumentoidaan kehittämistyöhön.

Olemme tulossa Karhukallioon haastattelemaan päiväkodin 3–5-vuotiaita lapsia maanantaina 14.11.22 ja tiistaina 15.11.22 Jos toivotte, että lapsenne ei osallistu haastatteluun, asiasta voitte ilmoittaa lapsenne ryhmän kasvattajille.

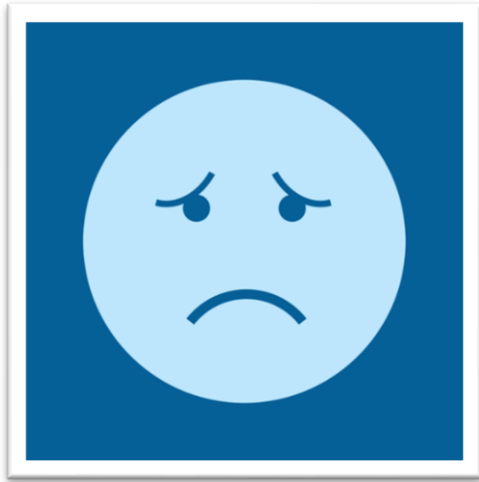
Kiitos jo etukäteen haastatteluun osallistuville lapsille ja heidän vanhemmilleen!

Ystävällisin terveisin,

Susanna Koski & Outi Talvitie

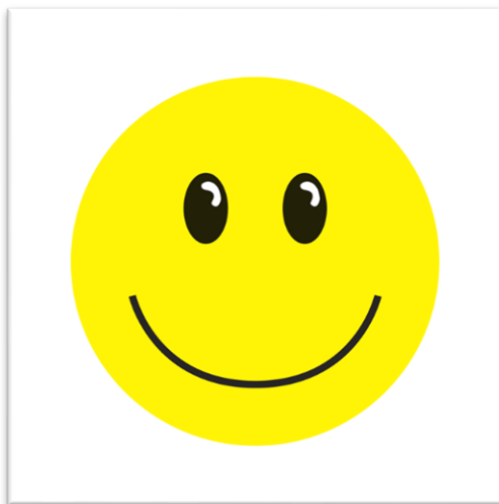
Lasten haastatteluissa käytetyt kuvat

Kuva 1. Surullinen. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera, muokattu versio alkuperäisestä.

Kuva 3. Vihainen. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera.

Kuva 2. Iloinen. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Toisto / Tuija Helkiö.

Kuva 4. Itkeä. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera.

Kuva 5. Kiusaaminen. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera.

Kuva 7. Älä kisko toista vaatteista. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera.

Kuva 6. Pelokas. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera.

Kuva 8. Jättää ulkopuolelle. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera.

Kuva 9. Ei saa heittää hiekkaa. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera.

Kuva 11. Älä raavi toista. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera.

Kuva 10. Pahastua. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sergio Palao / ARASAAC.

Kuva 12. Kiusaaminen. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera.

Tuotoksen kokeilukäyttöjakson palautekysely ja linkki kyselyyn

Käyttäjäpalaute varhaiskasvattajan työkalupakista

Vastaamalla tähän kyselyyn autat meitä kehittämään kiusaamiseen puuttumisen työkalupakkia entistä paremmin varhaiskasvattajien tarpeita vastaavaksi. Tavoitteenamme on kyselyn avulla kartoittaa, mikä työkalupakissa on käytännön kokeilujakson aikana osoittautunut toimivaksi, ja missä taas on kehitettävää. Ideoita ja kehitysehdotuksia otetaan mielellään vastaan. Toivoisimme vastaamista 9.4.2023 mennessä. Kiitos! Ystävällisin terveisin, Susanna Koski & Outi Talvitie

1.Pystyitkö käyttämään työkalupakkia apuna puuttuessasi kiusaamistilanteisiin? Millaisessa tilanteessa?

2.Koitko työkalupakista olevan hyötyä kiusaamistilanteisiin puuttumisessa ja niiden käsittelyssä?

3.Koitko työkalupakista olevan muuten hyötyä käytännön työssäsi?

4.Oliko jokin työkalupakin osio erityisen hyödyllinen? Mikä ja miksi?

5.Oliko työkalupakissa jokin osio tai jotain muuta, joka ei toiminut käytännössä? Mikä ja miksi?

6.Onko jotain, mitä toivoisit lisää työkalupakkiin?

7.Onko työkalupakissa jotain liikaa, joka olisi hyvä jättää pois?

8.Pitivätkö lapset työkalupakin leikeistä? Oliko leikeistä jokin erityisen mieluinen lapsille?

9.Ymmärsivätkö lapset mielestäsi helposti leikkien idean ja niiden ohjeistukset?

10. Koitko leikkien tukevan lasten tunne-, sosiaalisia ja vuorovaikutustaitoja?

11. Vapaa sana; millaista palautetta haluat työkalupakista antaa?

Linkki kyselyyn:

https://forms.office.com/Pages/ResponsePage.aspx?id=hrwyq_ISOEUyYsV3WYLiQV_mV0XpGFnVGIH6yN0e3SwpUMldFRzFPVUdPSUdDVE84VDFOOVFMtlkzMS4u

Työkalupakki

Sisältö

JOHDANTO	3
LINKKIKOKOELMA	4
KIRJAVINKIT	6
VARHAISKASVATTAJILLE TYÖN TUEKSI	6
LASTEN KANSSA LUETTAVAKSI KIUUSAAMISEN JA TUNNETAITOJEN KÄSITTELYYN.....	7
PELIT, TEHTÄVÄT JA TOIMINTAKORTIT	12
VARHAISKASVATTAJIEN NÄKEMYS KIUUSAAMISESTA	16
3–5-VUOTIAIDEN LASTEN VÄLILLÄ ESIINTYVÄN KIUUSAAMISEN MUODOT	16
TAVAT, JOILLA VARHAISKASVATTAJAT PUUTTUVAT LASTEN VÄLISEEN KIUUSAAMISEEN	16
KIUUSAAMISTILANTEIDEN KÄSITTELY	17
MITEN KIUUSAAMINEN KOHDISTUU JA MITEN KIUUSAAMISILMIÖTÄ KÄSITELLÄÄN LASTEN KANSSA	18
VARHAISKASVATUKSEN ERITYISOPETTAJAN NÄKEMYS 3–5-VUOTIAIDEN LASTEN KIUUSAAMISESTA, SIIHEN PUUTTUMISESTA JA KIUUSAAMISTILANTEIDEN KÄSITTELYSTÄ	19
3–5-VUOTIAIDEN LASTEN VÄLILLÄ ESIINTYVÄN KIUUSAAMISEN MUODOT	19
TAPOJA, JOILLA VARHAISKASVATUKSESSA TULISI PUUTTUA LASTEN VÄLISEEN KIUUSAAMISEEN	19
KIUUSAAMISTILANTEIDEN KÄSITTELY	20
MITEN KIUUSAAMINEN KOHDISTUU JA MITEN KIUUSAAMISILMIÖTÄ KÄSITELLÄÄN LASTEN KANSSA	20
LASTEN NÄKEMYS KIUUSAAMISESTA	21
MITÄ KIUUSAAMINEN ON JA MILTÄ SE TUNTUU – 3-VUOTIAAT LAPSET	21
MITÄ KIUUSAAMINEN ON JA MILTÄ SE TUNTUU – 4-VUOTIAAT LAPSET	22
MITÄ KIUUSAAMINEN ON JA MILTÄ SE TUNTUU – 5-VUOTIAAT LAPSET	23
MITÄ KIUUSAAMINEN ON JA MILTÄ SE TUNTUU – 4–5-VUOTIAAT LAPSET	23
MITEN PUUTTUA KIUUSAAMISTILANTEISIIN	25
PISARAPUUTTUMINEN	27
PIKASIN MALLI.....	30
"NO BLAME APPROACH"	32
LEIKKEJÄ	34
KAVERITAITO- JA RYHMÄSSÄ TOIMIMISEN HARJOITTEITA	43
KUVIA KIUUSAAMISEEN LIITTYEN	47
LÄHTEET	51

JOHDANTO

Tämä työkalupakki johdattaa sinut kohti kiusaamisvapaata varhaiskasvatusta ja se on tarkoitettu varhaiskasvattajien työn tueksi taistelussa kiusaamista vastaan. Se on tehty yhteistyössä Ruskon kunnan varhaiskasvatuksen ja Turun ammattikorkeakoulun opiskelijoiden kesken opinnäytetyönä, joka on tehty kehittämistyönä.

Työkalupakki sisältää linkkejä ja kirjavinkkauksia hyödyllisiin teoksiin sekä oman tiedon kartuttamiseen että lasten kanssa luettaviksi. Lisäksi olemme vinkanneet, mitkä kirjat ja linkit sopivat myös lasten vanhemmille.

Mukaan on päässyt muitakin materiaaleja, kuten tunnetaitopelejä sekä tunnekortteja. Löydät myös varhaiskasvattajien sekä lasten näkemykset kiusaamisesta ja kuinka siihen puututaan. Lasten ja varhaiskasvattajien näkemykset kerättiin kahdesta Ruskon kunnan päiväkodista. Olemme koonneet myös muutaman yleisimmän tavan puuttua kiusaamiseen. Ne löytyvät sekä helposti luettavassa tekstimuodossa sekä tulostettavina kuvina.

Työkalupakki sisältää myös paljon ryhmäytymistä edistäviä, sekä tunne- ja kaveritaitoja tukevia leikkejä ja harjoitteita 3–5-vuotiaille lapsille. Leikit ja harjoitteet ovat myös vapaasti muunneltavissa, jos tuntuu, että ne eivät sovi omaan toimintatapaan sellaisinaan.

Lopussa on vielä kiusaamiseen liittyviä kuvia, joita voi tulostaa omaan käyttöön esimerkiksi ryhmän seinälle muistuttamaan, mitkä asiat ja toiminnat eivät olleet toivottavia. Työkalupakin sisältö on rajattu keskittymään 3–5-vuotiaisiin lapsiin.

24.4.2023 Susanna Koski & Outi Talvitie

Linkkikokoelma

Piki-toimintamalli; PIKI-toimintamallin avulla tunnistetaan ja ehkäistään kiusaamista kotona ja varhaiskasvatuksen ryhmissä. Tavoitteena on vahvistaa erityisesti lasten vuorovaikutus- ja tunnetaitoja. <http://www.pikitoimintamalli.fi/>

VINKKI LASTEN HUOLTAJILLE: Piki-toimintamallin internetsivuilla on osio, joka on suunnattu nimenomaan huoltajille, kun heidän lapsensa on joutunut kiusatuksi. Osio "Kuulin, että lastani on kiusattu" sisältää tietoa ja toimintaohjeita huoltajille. → <http://www.pikitoimintamalli.fi/kun-lasta-kiusataan/>

Pienin askelin; Pienin Askelin on opetusohjelma, jonka avulla lapset voivat merkittävästi kehittää itsesäätelytaitojaan, tunnetaitojaan ja sosiaalisia taitojaan.

<https://www.hogrefe.fi/tuotteet/pienin-askelin/>

VINKKI: Pienin askelin-internetsivulla on saatavilla lasten huoltajille vanhempainlinkkejä ja kirjeitä → <https://www.hogrefe.fi/tuotteet/pienin-askelin/sisalto/vanhempainlinkit/> → https://www.hogrefe.fi/testit/askeleittain/Early%20learning%20Kit%20ALL_EL_Homelinks.pdf

MiniVerso; MiniVerso on kehitetty osaksi varhaiskasvatuksen toimintakulttuuria lapsen oikeuksien, osallisuuden ja yhteisöllisyyden vahvistamiseksi ristiriitatilanteissa.

<https://sovittelu.com/vertaissovittelu/koulutukset/miniverso/>

VINKKI LASTEN HUOLTAJILLE: MiniVerso-internetsivuilla on tietoa ja vinkkejä myös lasten huoltajille mm. sovittelevasta vanhemmuudesta → <https://sovittelu.com/vertaissovittelu/huoltajille/>

Empatiataurit; vahvistaa lasten sosiaalisia taitoja ja ryhmän yhteishenkeä. Ohjelma auttaa luomaan ryhmään kiusaamista ennaltaehkäiseviä rakenteita ja tarjoaa työkaluja kiusaamiseen puuttumiseen. <https://empatiataurit.fi/>

Pisarapuuttuminen; Pisarapuuttumisen malli on kehitetty Väestöliiton ja akatemiaturkija Tuija Huukin yhteistyössä pienten lasten välisen kiusaamisen ja häirinnän ehkäisyyn.

Väestöliitto, Cacciatore, R. & Huuk, T. 2019. **Pisarapuuttuminen.** Miten puuttua häirintään, kiusoitteeluun tai nimittelyyn.

<https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2021/09/dc45565c-pisarapuuttuminen-2.pdf>

Väestöliitto, Cacciatore, R. & Huuk, T. 2019. **Pisarapuuttuminen.**

<https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2020/11/8687df4b-pisarapuuttuminen-alustukset.pdf>

Viinikka, A. & Viljanen, M. 2023. **Mielenlukutaitoa! Opas turvallisen päiväkotiryhmän rakentamiseen.** Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
https://cdn.mll.fi/prod/2017/08/09114900/mll_mielenlukutaitoa_www-2023.pdf

Repo, L. 2015. **Bullying and its prevention in early childhood education.** Helsinki: Helsingin yliopisto.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/154445/bullying.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018. **Kiusaamisen ehkäisy sekä työrauhan edistäminen varhaiskasvatuksessa, esi- ja perusopetuksessa sekä toisella asteella.** Loppuraportti. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160694/okm16.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2017. **Päiväkotirauha.**
https://cdn.mll.fi/prod/2017/08/15062021/P%C3%A4iv%C3%A4kotirauhan-suunnittelulomake_A4.pdf

Kirjavinkit

Varhaiskasvattajille työn tueksi

Ahonen, L. 2015. Varhaiskasvattajan toiminta päiväkodin haastavissa kasvatustilanteissa. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden yksikkö.

Ahonen, L. 2017. Haastavat kasvatustilanteet. Lämpimän vuorovaikutuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus

Haapsalo, T.; Kauppila, E.; Kirkkopelto, K.; Nousiainen, K. & Repo, L. 2020. Meidän juttu! Kiusaamisen ehkäisy lasten vertaisryhmissä. Tallinna: Meedia Zone Oy.

VINKKI: Sisältää Piki ja pöljä päivä-kuvakirjan kanssa yhteen sopivia harjoitteita, joita voi tehdä lasten kanssa. Sisältää myös helppolukuista lasten huoltajille suunnattua tietoa mm. kiusaamisesta – hyödyllinen myös kotiväelle.

Haapsalo, T.; Kirkkopelto, K. & Repo, L. 2016. Mun ja sun juttu! Lasten sosiaalisten taitojen vahvistaminen kiusaamisen ehkäisyssä. Helsinki: Premedia.

VINKKI: Sisältää Piki-kuvakirjan kanssa yhteen sopivia harjoitteita, joita voi tehdä lasten kanssa. Sisältää myös helppolukuista lasten huoltajille suunnattua tietoa mm. kiusaamisesta – hyödyllinen myös kotiväelle.

Hamarus, P. 2012. Haukku haavan tekee. Puututaan yhdessä kiusaamiseen. Jyväskylä: PS-kustannus

Hurme, K. & Kyllönen, T. 2014. Turvassa! Vahvista lapsen turvallisuuden tunnetta ja varaudu vaaratilanteisiin. Jyväskylä: PS-kustannus

Järvinen, K. & Mikkola, P. 2015. Oletko sä meidän kaa? Näkökulmia osallisuuteen ja yhteisöllisyyteen varhaiskasvatuksessa. Pedatieto.

Kaski, S. & Nevalainen, V. 2017. Jo riittää. Irti kiusaamisesta ja kiusaajista. Helsinki: Kirjapaja

Kiviluote, J. 2019. Tunteet ja käyttäytyminen hallintaan varhaiskasvatuksessa. Tunnetaitojen opettaminen Aggression portaat-opetusohjelman avulla. Varhaiskasvattajan käsikirja. Turku: JK-kustannus ja koulutus Oy.

VINKKI: sisältää lasten kanssa tehtäviä harjoitteita, tunnetaitotuokioita.

Köngäs, M. 2019. Tunneäly varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus

Laaksonen, V. 2022. Kaveritaidot varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus.

VINKKI: sisältää kaveritaitoja ja ryhmäytymistä tukevia harjoitteita.

Liuska, K. & Turunen, T. 2015. Häijyherneitä ja lempeyslientä – opas lasten ristiriitatilanteiden ehkäisyyn. Jyväskylä: PS-kustannus

Lundán, A. 2012. Konstit vähissä? Ratkaisuja haastaviin kasvatustilanteisiin. Jyväskylä: PS-kustannus

Repo, L. 2015. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Jyväskylä: PS-kustannus

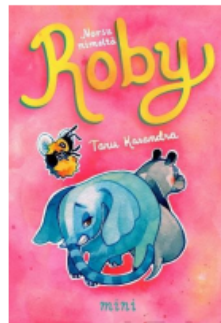
Sainio, T.; Pajulahti, R. & Sajaniemi N. 2021. Näin tuet lapsen itsesäätelyä. Hyvinvoinnin pedagogiikka varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus

Satri, J. 2015. Herkkyys ja kiusaaminen. Helsinki: Basam Books Oy

Lasten kanssa luettavaksi kiusaamisen ja tunnetaitojen käsittelyyn

Kasandra, T. 2016. Norsu nimeltä Roby. Riika: Mini Kustannus Oy.

Roby on ärrävikainen norsunpoikanen, jota kiusataan kangertelevan kielensä lisäksi myös poikkeuksellisesta turkoosista väristään.

Pöyhönen, J. & Livingston, H. 2021. Ympyräiset. Heko Kroko kiusaa. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy
Heko Kroko kiusaa -kirja johdattaa lapsen tarkastelemaan kiusaamisilmiötä turvallisen välimatkan päästä. Tarina antaa keinoja siihen, miten toimia kiusaamista kohdatessa.

VINKKI: Lapsiryhmän lapsille luettu, oli helposti ymmärrettävä ja kovasti lasten mieleen!

Kuusela, A-M. & Teittinen, M. Ympyräiset: Puspus Pusukala tahtoo leikkiin. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy

Puspus Pusukala tahtoo leikkiin käsittelee tunnetaitoja; kaveritaitoja, toisten tunteiden ymmärtämistä, leikkiin mukaan ottamista ja ystävällisyyttä.

Kuusela, A-M. & Teittinen, M. 2020. Ympyräiset: Rähä Ravun kiukkupuuska. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy

Rähä Ravun kiukkupuuska käsittelee tunnetaitoja; anteeksi pyytämistä ja anteeksi antamista, toisten tunteiden huomioimista sekä toisen asemaan eläytymistä.

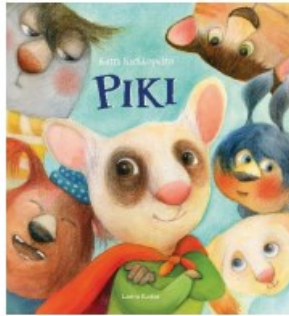

VINKKI! Lasten huoltajille luettavaksi kotona lapsen kanssa: Pöyhönen, J. Livingston, H., Hytti, M. & Teittinen, M. 2021. Ympyräiset: Tunnetaitojen käsikirja. Askeleittain etenevä tunnetaito-ohjelma lapselle ja vanhemmalle. Karkkila: Kustannus-Mäkelä.

Kirkkopelto, K. 2016. Piki. Helsinki: Premedia

Piki on tarina ryhmässä tapahtuvasta kiusaamisesta, itsetunnon vahvistamisesta, tunteista ja ystävydestä.

Kirkkopelto, K. 2020. Piki ja pöljä päivä. Helsinki: Lasten Keskus

Pikin pöljä päivä on liikuttava tarina ryhmään kuulumisen haasteista, tunteista, itsetunnon vahvistamisesta ja ystävydestä.

Pöyhönen, J. & Livingston, H. 2021. Fanni ja suuri tunnemöykky. Tunteiden tunnistamisen ja nimeämisen harjoittelemineen. Jyväskylä: Kumma.

Fanni ja suuri tunnemöykky käsittelee tunteiden moninaisuutta sekä niiden tunnistamista ja nimeämistä. Sisältää myös harjoituksia.

Pöyhönen, J. & Livingston, H. 2022. Fanni ja ihmeellinen tunnelämpömittari. Tunnesäätelyn harjoittelemineen. Jyväskylä: Kumma.

Fanni ja ihmeellinen tunnelämpömittari käsittelee tunteiden kirjoa sekä tunteiden voimakkuuden tunnistamista ja säätelyä. Sisältää myös harjoituksia.

VINKKI! Fanni ja suuri tunnemöykky ja Fanni ja ihmeellinen tunnelämpömittari sisältävät harjoituksia, joita huoltajat voivat tehdä lapsen kanssa kotona.

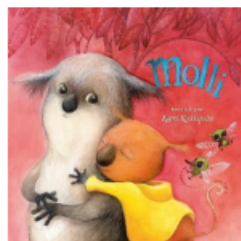
Pöyhönen, J. & Livingston, H. 2021. Fanni ja kiukkuiset kaksoset. Rakentavan riitelyn harjoittelemineen. Jyväskylä: Kumma.

Fanni ja kiukkuiset kaksoset käsittelee vihan tunnetta ja riitelyä. Se opettaa lapsille rakentavan riitelyn keinoja.

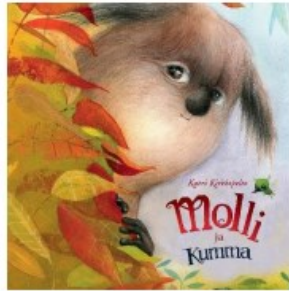
Kirkkopelto, K. 2021. Mollin. Helsinki: Lasten Keskus

Mollin on kertomus ystävydestä ja yksinäisyydestä, kaipauksesta ja sisukkuudesta.

Kirkkopelto, K. 2020. Mollin ja Kumman. Helsinki: Lasten Keskus

Mollin ja Kumman on tarina ystäväydestä, mustasukkaisuudesta ja erilaisuudesta.

VINKKI! Mollin ja Kumman sopii hyvin myös huoltajille luettavaksi lasten kanssa.

Percival, T. 2021. Isla saa kavereita. Jyväskylä: Kumma.

Isla saa kavereita käsittelee kaverisuhteiden rakentamista ja sen vaikeutta, uusiin ihmisiin tutustumista sekä itsensä ja muiden hyväksymistä. Teemana myös monikulttuurisuus.

Juusola, M. & Koski, J. 2016. Tunteiden aakkoset. Voimakirja.

Tunteiden aakkoset käsittelee tunteita ja hyviä sosiaalisia taitoja.

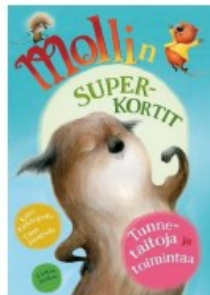

Pelit, tehtävät ja toimintakortit

Kerminen, M. 2022. Virhusaaren seikkailut - Toimintakortit kaveritaitojen harjoitteluun. Jyväskylä: PS-kustannus

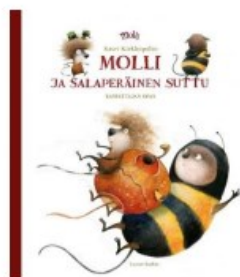

Kirkkopelto, K. & Haapsalo, T. 2022 Mollin superkortit – tunnetaitoja ja toimintaa

Molli-tehtäväkirjat:

Kirkkopelto, K. 2021. Molli ja salaperäinen Suttu – Kasvattajan opas

Kirkkopelto, K. 2019. Tuumasta tunteisiin Mollin malliin — Mollin ja kumma/Mollin ja maan ääri

VINKKI! Mollin ja salaperäinen Suttu – Kasvattajan oppaan ja Tuumasta tunteisiin Mollin malliin — Mollin ja kumma/Mollin ja maan ääri-tehtävävihkosen tehtävät sopivat myös perheille kotona tehtäviksi.

Haapsalo, T. 2013. Mollin - Hyvällä mielellä vai pahalla päällä — Tunteet taidoiksi

Tunnetaitokortit. Korttisarja tunne- ja vuorovaikutustaitojen käsittelemiseen. Oulu: Pedapuu Oy.

Pöyhönen, J. & Livingston. H. Fannin tunnetaitokortit. Jyväskylä: Kumma.

Ympyräiset: Tunnekortit & -muistipeli. 2020. Roundies.

Viianen, J. 2021, Hoksaa tunteet! -lautapeli. Vauhdikas tutkimispeli. Helsinki: Sanoma Pro

Tunnetaitomuistipeli. Hidasta elämää.

Magneettinen tunnepeli. Janod.

Tunteiden kirjasto -kuva-/värityskirja. Aito Graphics.

Varhaiskasvattajien näkemys kiusaamisesta

Kahden Ruskon kunnan päiväkodin varhaiskasvattajilta kerättiin kyselylomakkeiden avulla näkemyksiä ja kokemuksia 3–5-vuotiaiden lasten välillä esiintyvistä kiusaamisesta, sen muodoista, ilmenemisestä ja kiusaamistilanteiden käsittelystä. Seuraavana on tiivistettynä varhaiskasvattajien vastaukset kyselyyn. Kyselyyn vastasi myös varhaiskasvatuksen erityisopettaja. Koska hän ei työskentele vain yhdessä lapsiryhmässä, hänen vastaksensa on lisätty tämän luvun loppuun omaan kappaleeseensa.

3–5-vuotiaiden lasten välillä esiintyvän kiusaamisen muodot

3–5-vuotiaiden lasten välillä esiintyvä kiusaaminen on:

- ✚ suoraa sekä epäsuoraa
- ✚ fyysistä: lyömistä, tönimistä, kamppaamista, lelun ottamista toisen lapsen kädestä
- ✚ sanallista: nimittelyä, haukkumista, selän takana puhumista
- ✚ sosiaalista: leikin ja ryhmän ulkopuolelle jättämistä, lapsi saattaa sanoa toiselle lapselle, ettei ole tämän kaveri, tahallista ärsyttämistä, huomiotta jättämistä ja epäreilua roolien jakamista, lelujen ja tavaroiden omimista, varastamista sekä niiden jakamisesta kieltäytymistä

Varhaiskasvattajien muita mietteitä

- ✚ Lapset kokevat usein eriävätkin mielipiteet kiusaamisena, minkä vuoksi aikuisella on tärkeä rooli puhua asioista niiden oikeilla nimillä ja opettaa lapsia hyväksymään muidenkin mielipiteitä; lapsen tarkoitusperät voivat olla hyvät, vaikka toinen ei sitä heti ymmärrä.

Tavat, joilla varhaiskasvattajat puuttuvat lasten väliseen kiusaamiseen

Fyysinen kiusaaminen

- ✚ Varhaiskasvattajat puuttuvat kaikkeen lasten väliseen fyysiseen kiusaamiseen välittömästi pysäyttämällä toiminnan, ”viheltämällä pelin poikki” heti.
- ✚ Fyysistä kiusaamista harjoittava lapsi siirretään tarvittaessa pois tilanteesta, jos normaali puhe ei toimi.
- ✚ Varhaiskasvattajat keskustelevat tilanteessa olevien lasten kanssa kysymällä, mitä tapahtui ja onko kyseinen toiminta sallittua odottaen lapsen vastausta. Lapsi yleensä vastaa kyseisen toiminnan olevan kiellettyä, minkä jälkeen varhaiskasvattaja ja lapsi toistavat yhdessä ääneen, ettei niin saa tehdä. Tämän jälkeen varhaiskasvattajat pyytävät lasta esittämään toiselle lapselle anteeksipyyntön, jonka lapsi yleensä myös tekee.
- ✚ Sanoitetaan lapsille, että kyseinen toiminta on kiusaamista, eikä ketään saa kiusata.
- ✚ Käydään tilanne läpi kummankin osapuolen kanssa ketään syyttämättä.
- ✚ Lapsen tuntemusta ei vähätellä.
- ✚ Keskustellaan tilanteesta avoimia kysymyksiä käyttäen; lapsen annetaan kertoa itse omin sanoin.

- ✚ Tapahtuma kirjataan ylös.
- ✚ Sovitaan tilanteen seurannasta; palataan asiaan vielä myöhemmin.
- ✚ Puhutaan lasten kanssa tunteista; miltä tuntuu kiusaajasta ja kiusattavasta.
- ✚ Keskustellaan tapahtuneesta huoltajien kanssa.
- ✚ Lasten kanssa harjoitellaan anteeksipyytämisen lisäksi hyviä tapoja ja miten kaveria kuuluu kohdella. Edellä mainituista taidoista myös keskustellaan lasten kanssa.
- ✚ Isommille lapsille kuvitetaan tai näytellään esimerkiksi legoilla, miltä tuntuu tulla kiusatuksi.

Psyykkinen kiusaaminen

- ✚ Varhaiskasvattajat puuttuvat lasten väliseen psyykkiseen kiusaamiseen hyvin samalla tavoin kuin fyysiseen kiusaamiseenkin.
- ✚ Lasten kanssa puhutaan tilanteesta, sen herättämistä tunteista ja siitä, miltä toisesta tilanne tuntuu.
- ✚ Asiasta keskustellaan myös lasten huoltajien kanssa.

Kiusaaminen, jossa lapsi jätetään ryhmän ulkopuolelle

- ✚ Varhaiskasvattajat puuttuvat lasten väliseen kiusaamiseen, jossa lapsi jätetään ryhmän ulkopuolelle samalla tavoin kuin fyysiseen ja psyykkiseenkin kiusaamiseen.
- ✚ Lapsen ulkopuolelle jättäneiden lasten kanssa keskustellaan välittömästi.
- ✚ Keskustelussa lasten kanssa kerrataan, miltä toisesta tuntuu ja miltä lapsesta itsestään tuntuisi, jos hänet jätettäisiin ulkopuolelle.
- ✚ Koko ryhmän kanssa keskustellaan kaverina olemisesta ja tehostetaan kaverisuhdetaitoja.
- ✚ Varhaiskasvattaja menee mukaan leikkeihin, ettei kukaan lapsista jäisi yksin.

Kiusaamistilanteiden käsittely

Toista kiusanneen lapsen kanssa

- ✚ Varhaiskasvattajat käsittelevät toista kiusanneen lapsen kanssa kiusaamistilannetta sen jälkeen ottamalla kyseisen lapsen sivuun toiminnasta ja kysymällä häneltä, mikä nyt on ja mikä harmittaa.
- ✚ Yleensä lapsen harmituksen syynä on esimerkiksi lapsen kova äiti-ikävä, jolloin varhaiskasvattaja sanoittaa lapsen kertoman: "Sinulla on ikävä äitiä."
- ✚ Tämän jälkeen varhaiskasvattaja kysyy lapselta, saako toista kiusata ja ottaa puheeksi sen, että anteeksi täytyy pyytää.
- ✚ Varhaiskasvattajat kertovat lapselle, että aikuiselle voi tulla kertomaan huolestaan, jos on paha mieli sen sijaan, että purkaa pahan mielen kavereihin.
- ✚ Lisäksi varhaiskasvattaja tarjoaa lapselle mahdollisuuden pyytää anteeksi silittämällä, jos hän ei halua pyytää anteeksi sanallisesti.
- ✚ Kiusanneen lapsen kanssa kiusaamistilannetta käsitellään puhumalla asiasta lapsen kehitystasoisesti hyvin yksinkertaisesti ja ymmärrettävästi sekä pohtimalla lapsen kanssa, miten hänen kannattaisi toimia ensi kerralla; miten hän voisi toimia paremmin.
- ✚ Lasta kehutaan heti, kun käytös on hyvää eikä kiusaamista enää tapahdu.

Kiusatun lapsen kanssa

- ✚ Kiusatun lapsen kanssa varhaiskasvattajat käsittelevät kiusaamistilannetta sen jälkeen kehumalla lasta siitä, että hän on kertonut kiusaamisesta varhaiskasvattajalle.
- ✚ Tarvittaessa varhaiskasvattajat pyytävät lapsen tulemaan syliinsä hetkeksi rauhoittumaan ja juttelemaan.
- ✚ Varhaiskasvattajat kuvailevat tilanteen jatkon riippuvan lapsen temperamentista: saattaa monesti olla, että kiusattu lapsi haluaa vain jatkaa leikkiä kaverinsa kanssa. Kaikkien lasten kanssa harjoitellaan kaveritaitoja ja toisinaan jollain lapsella voi olla huono päivä tai hän voi tarvita enemmän harjoittelua. Lapset voivat olla asioista myös eri mieltä ja se, ettei lapsi suostu kaikkeen, ei automaattisesti tarkoita kiusaamista
- ✚ Muistutetaan lasta siitä, ettei kiusaaminen ole sallittua, mutta jos niin kuitenkin tapahtuu, on asiasta tultava kertomaan varhaiskasvattajalle.

Miten kiusaaminen kohdistuu ja miten kiusaamisilmiötä käsitellään lasten kanssa

- ✚ Erässä lapsiryhmässä ei kyselyyn vastaamishetkellä esiintynyt kiusaamista lainkaan.
- ✚ Kiusaavan lapsen toiminta kohdistuu yleensä vain yhteen lapseen sen sijaan, että se kohdistuisi useaan eri lapseen.
- ✚ Useampi lapsi ei yleensä kiusaa samaa lasta yhdessä.
- ✚ Lapsiryhmissä useampi kuin yksi lapsi kiusaa toisia lapsia.
- ✚ Lasten välinen kiusaaminen on hyvin usein erimielisyyttä leikeissä; jotkut vahvatahtoiset sekä päättäväiset lapset saattavat pysytellä tiukasti omissa mielipiteissään ja haluaisivat päättää asioista. Näissä tilanteissa varhaiskasvattajat toimivat sovittelijoina ja vaihtoehtoisten ratkaisumallien antajana. Lapset tarvitsevat kyseisissä asioissa satoja harjoituskertoja ennen kuin ratkaisumallit alkavat siirtyä lapsilla käytäntöön ja neuvottelutaidot kehittyvät.
- ✚ Kiusaamisesta puhutaan ryhmässä avoimesti ja koko ryhmän kesken. Varhaiskasvattajien käytössä on paljon hyviä materiaaleja, kuten erilaisia tunnemateriaaleja, toiminnan tueksi.
- ✚ Keskustellaan siitä, mitä kiusaaminen on.
- ✚ Kiusaaminen otetaan lapsiryhmissä lasten kanssa puheeksi muun muassa Kaveritaidot-tehtävän avulla. Kaveritaidot-tehtävässä käydään lasten kanssa pienryhmissä läpi tärkeitä kaveritaitoja.
- ✚ Kiusaamista käsitellään lasten kanssa leikin, laulujen ja draaman keinoin ikätasoisesti.
- ✚ Päiväkodeissa lasten kanssa ylipäätään käsitellään sitä, millainen on hyvä kaveri.
- ✚ Usein moni lapsi tietää, mitä kiva kaveri tekee sekä mitä kiva kaveri ei tee, ja osaa hyvin kertoa aiheesta.
- ✚ Vaikeampaa lapsille on usein huomata oma käyttöksensä eri leikkitilanteissa; lapset helposti syyttävät asioista aina jotakuta muuta, kuin itseään.
- ✚ Kiusaamistilanteissa on aina kaksi osapuolta, mistä lapsia on hyvä muistuttaa.
- ✚ Asiaa on hyvä myös kerrata lasten kanssa tilanne kerrallaan.
- ✚ Lapsia ohjeistetaan, miten tulee toimia, jos tuntee tullessa kiusatuksi.
- ✚ Ryhmässä korostetaan turvallista ilmapiiriä ja me-henkeä.
- ✚ Arjen toiminnassa huomioidaan myötätuntoteot ja kiitetään niistä.

- ✚ On tärkeää sopia ryhmässä yhdessä säännöt, joita noudatetaan.

Muita varhaiskasvattajien mietteitä:

- ✚ Ennaltaehkäisyn merkitys on hyvä huomioida; fyysisesti ja emotionaalisesti läsnä oleva varhaiskasvattaja, tasa-arvo ja yhdenvertaisuus, osallisuus, tunnekasvatus, ryhmän vertaissuhteiden havainnointi ja yhteisöllinen leikki.
- ✚ Aikuisen jatkuva havainnointi, ohjaus ja osallistuminen on tärkeää.

Varhaiskasvatuksen erityisopettajan näkemys 3–5-vuotiaiden lasten kiusaamisesta, siihen puuttumisesta ja kiusaamistilanteiden käsittelystä

3–5-vuotiaiden lasten välillä esiintyvän kiusaamisen muodot

3–5-vuotiaiden lasten välinen kiusaaminen ilmenee:

- ✚ ulkopuolelle jättämisenä
- ✚ kontrollointina
- ✚ nimittelynä
- ✚ vähättelynä
- ✚ arvosteluna
- ✚ fyysisenä negatiivisena kontaktinottona varsinkin, jos kiusaaminen kohdistuu aina samaan kohteeseen
- ✚ kiusaamista on fyysinen kontakti tai sanallinen vuorovaikutus silloin, kun se ei tunnu toisen osapuolen mielestä mukavalta

Tapoja, joilla varhaiskasvatuksessa tulisi puuttua lasten väliseen kiusaamiseen

Fyysinen kiusaaminen

- ✚ Kiusaamisen syy täytyy pyrkiä selvittämään; miksi lapsi voi niin huonosti. Syyn selvittelyyn on ehdottomasti otettava perhe mukaan.
- ✚ Kiusaamiseen puuttuminen ennaltaehkäisevästi liikennevalomenetelmän avulla: punainen valo kertoo, että on ylitetty ykkössääntö ja satutettu toista lasta. Tästä on seurattava ennalta sovittu seuraamus, esimerkiksi rauhoittuminen aikuisen kädessä. Rauhoittumisen jälkeen tilanne on selvitettävä ja selvennettävä lapselle vaikkapa piirtämisen avulla.
- ✚ Opetetaan lapsille keinoja rauhoittaa itsensä ennen kuin tilanne menee tuohon pisteeseen.
- ✚ Mietitään ryhmän rutiinit ja tilat sellaisiksi, että tilanteita ei pääsisi syntymään.
- ✚ Valvontaa on pyrittävä lisäämään eli varhaiskasvattajan tulisi mennä mukaan leikkeihin.

Psyykinen kiusaaminen

- ✚ Keskustelu lapsen kanssa.
- ✚ Kaveri- ja tunnetaitojen harjoittelu ryhmätasolla.

- ✚ Olennaista on kysyä, tuntuiko äskeinen kaikkien mielestä mukavalta.

Kiusaaminen, jossa lapsi jätetään ryhmän ulkopuolelle

- ✚ Kaveri- ja tunnetaitojen harjoittelu ryhmässä.
- ✚ Aikuisen muodostamat leikki-parit.
- ✚ Osallisuutta tulisi miettiä laajemmin: mistä ulkopuolelle jättäminen johtuu? Onko ryhmäytymiseen kiinnitetty huomiota? Osaako lapsi itse liittyä leikkeihin?

Kiusaamistilanteiden käsittely

Kiusaavan lapsen kanssa

- ✚ Keskustelu.
- ✚ Piirtäminen.
- ✚ Aiheeseen liittyvät videot ja kirjat.
- ✚ Tunnetaitojen opettelu.
- ✚ Opetellaan, mitä ensi kerralla voisi tehdä toisin.

Kiusatun lapsen kanssa

- ✚ Keskustellaan, miltä tilanne tuntui, ja mitä olisi voinut itse tehdä toisin.
- ✚ Keskustellaan, mitä kannattaa tehdä, jos kokee tai näkee kiusaamista.
- ✚ Tilannetta olisi hyvä käydä läpi koko ryhmän kesken draaman keinoin niin, ettei asia kohdistu vain yhteen lapseen.

Miten kiusaaminen kohdistuu ja miten kiusaamisilmiötä käsitellään lasten kanssa

- ✚ Kiusaavan lapsen toiminta kohdistuu sekä vain yhteen lapseen että useampaan eri lapseen.
- ✚ Kiusaamisen kohdistuessa vain yhteen lapseen, kiusaaminen on tahallisempaa ja enemmän kiusaamista.
- ✚ Usein kiusaamisen kohdistuessa useampaan lapseen, on kyse siitä, ettei kiusaava lapsi osaa tai pysty toimimaan tilanteiden edellyttämällä tavalla.
- ✚ Useampi lapsi kiusaa samaa lasta suoraan tai epäsuorasti, kun esimerkiksi jätetään joku lapsi ulkopuolelle.
- ✚ 3–5-vuotiaiden lasten kanssa kiusaaminen on parempi ottaa puheeksi ryhmätasolla niin, että sitä käydään läpi esimerkiksi draaman, kirjojen, videoiden tai laulujen avulla.
- ✚ Tunne- ja turvataitokasvatusta tulee olla ryhmässä säännöllisesti, ei vain silloin, jos kiusaamista esiintyy.
- ✚ Tilanteeseen puututaan heti ja tehdään selväksi, että kiusaaminen ei ole sallittua koskaan.
- ✚ Lapsilta tulee hyviä ja konkreettisia ratkaisuehdotuksia tilanteisiin.

Lasten näkemys kiusaamisesta

Lapsia haastateltiin pienryhmissä kahdessa Ruskon kunnan päiväkodissa. Haastattelujen tukena käytettiin Piki-kirjaa ja kuvakortteja. Lasten kanssa keskusteltiin kiusaamisesta, sen eri muodoista, heidän kokemuksistaan, miltä kiusaaminen tuntuu ja mitä kiusaamistilanteissa voi tehdä. Seuraavana on esitelty haastatteluista kerätty tieto. Muodostimme kerätyn haastatteluaineiston perusteella taulukot esiin tulleista kiusaamisen muodoista ja niiden herättämistä tunteista.

Mitä kiusaaminen on ja miltä se tuntuu – 3-vuotiaat lapset

Ensimmäisessä päiväkodissa haastattelimme viittä 3-vuotiasta, kahdeksaa 4-vuotiasta ja viittä 5-vuotiasta lasta.

3-vuotiaat lapset, päiväkotit 1

Mitä kiusaaminen on	Kuinka monta lasta on kokenut	Miltä tuntui
Nimittelyä		pelko, suru, viha ja pelon sekä vihan yhdistelmä
Tönimistä	4/5	viha, pelko, itkettä
Puremista		
Lyömistä	4/5	surullinen, vihainen, pelokas
Lelun ottamista toisen kädestä	5/5	suru
Hiekan heittämistä toisen päälle	5/5	paha mieli, suru, suututtaa
Leikin ulkopuolelle jättäminen	3/5	paha mieli, suru, kiukku, pelko

3-vuotiaiden lasten muita esiin tulleita mietteitä:

- "Lyöminen sattuu, niin ei saa tehdä."
- "Ketään ei saa sanoa tyhmäksi."

Mitä kiusaaminen on ja miltä se tuntuu – 4-vuotiaat lapset

Ensimmäisessä päiväkodissa haastattelimme kahta 4-vuotiaiden pienryhmää, joissa oli yhteensä 8 lasta koskien kiusaamista sekä heidän kokemuksiaan siitä. Muodostimme haastattelun tuloksista alla olevan taulukon.

4-vuotiaat lapset, päiväkoti 1

Mitä kiusaaminen on	Kuinka monta lasta on kokenut	Miltä tuntui
Lyömistä	2/8	suru, itku
Leikkien häiritsemistä		
Puremista		
Häiritseviä ampumisleikkejä		
Leikin ulkopuolelle jättämistä	4/8	suru, pelko, kiukku, paha mieli
Nimittelyä, haukkumista	2/8	kiukku, suru
Hiuksista repimistä	6/8	suru, viha ja molemmat yhtä aikaa, itku
Nipistämistä	4/8	suru, sattuu
Toisten piirustusten sotkemista	4/8	suuttumus
Lelun ottamista toisen kädestä	3/8	suru, itku, kiukku
Hiekan heittämistä toisen päälle	3/8	suru
Tönimistä	3/8	kiukku, paha mieli
Vaatteiden repimistä	2/8	suru, itku

4-vuotiaiden lasten muita esiin tulleita mietteitä:

- ✚ Ei saa puristaa toisen päätä, eikä käsiä, hiuksista ei saa repiä, pipoa ei saa varastaa, toisen kodin kattoa ei saa rikkoa, kepeillä ei saa lyödä ja raapiminenkin on kielletty.
- ✚ "Tulee hyvä mieli, kun pääsee leikkeihin mukaan.
- ✚ "Jos kaveri alkaa kiusaamaan, pitää pyytää anteeksi ja mennä kertomaan aikuiselle. Aikuinen tulee katsomaan tilanteen ja sitten pyydetään anteeksi. Aikuinen käskää pyytämään anteeksi."
- ✚ "Ei saa kiusata toisten leikkejä."
- ✚ "Kiusaaminen on huonoa tekemistä."
- ✚ "Siitä tulee surulliseksi, jos se hiekka osuu silmään."
- ✚ "Anteeksi pyytäminen lohduttaa, kun on kokenut kiusaamista."

Mitä kiusaaminen on ja miltä se tuntuu – 5-vuotiaat lapset

Jututimme viittä 5-vuotiasta lasta. Lasten esiin tuomat kokemukset kiusaamisesta on esitelty alla olevassa taulukossa.

5-vuotiaat lapset, päiväkoti 1

Mitä kiusaaminen on	Kuinka monta lasta on kokenut	Miltä se tuntui
Leikin ulkopuolelle jättämistä	5/5	suru, tuntuu pahalta
Nimittelyä, haukkumista	5/5	tuntuu pahalta, itkettää, harmitus, joskus pelko
Kivien heittäilyä		
Tönimistä	5/5	tuntuu pahalta, itkettää, harmitus, joskus pelko
Hiekan heittämistä toisen päälle	5/5	on inhottavaa
Hiuksista repimistä	5/5	
Lelun ottamista toisen kädestä	5/5	samaan aikaan suru ja kiukku
Lyömistä	5/5	huono mieli, itku
Toisten piirustusten sotkemista	4/5	

5-vuotiaiden lasten muita esiin tulleita mietteitä:

- ✚ "Jos kiusataan, niin silloin voi vähän alkaa huolestumaan."
- ✚ "Joskus minulle tulee sellainen tunne, että tekisi mieli lyödä, mutta siihen täytyy keksiä jokin muu keino."
- ✚ "Kun kokee kiusaamista, kerrotaan kiusaajalle, että tuo on kiusaamista ja ei saa kiusata. Mennään myös kertomaan aikuiselle, joka selvittää riidan ja kysyy, mitä on tapahtunut."

Mitä kiusaaminen on ja miltä se tuntuu – 4–5-vuotiaat lapset

Toisessa Ruskon kunnan päiväkodissa haastattelimme neljää lasta, jotka olivat iältään 4–5-vuotiaita. Lasten haastattelu toteutettiin samalla tapaan, kuin ensimmäisessäkin päiväkodissa; aluksi lukien osa Piki-kirjasta ja sen jälkeen keskustellen yhdessä tunne- ja kuvakortteja apuna käyttäen. Seuraavana on esitetty lasten esille tulleet näkemykset taulukossa.

4–5-vuotiaat lapset, päiväkotiki 2

Mitä kiusaaminen on	Kuinka monta lasta on kokenut	Miltä se tuntui
Leikin ulkopuolelle jättämistä	3/4	itku, surullinen olo, harmistuminen, "niin ei saa tehdä"
Lelun ottamista toisen kädestä	2/4 (2 ei muista)	surullinen, pelokas, vihainen
Toisten piirustusten sotkemista	2/4	kiukku, suru
Hiekan heittämistä toisten päälle	4/4	suru
Hiuksista repimistä	1/4	
Lyömistä	3/4	pelokas, itku, surullinen, vihainen
Haukkumista	3/4	itku, suru ja viha

Muita esiin tulleita lasten mietteitä:

- ✚ Leikin ulkopuolelle jättämisestä: "Niin ei saa tehdä". "Siitä tulee harmistuminen."
- ✚ "Parempi mieli tulee, kun lohdutetaan."
- ✚ Hiekan heittämisestä toisen päälle: "Mä menin kertoa aikuiselle." "Mulla on laitettu lunta huppuun." "Kaverin huppuun laitettiin kiviä."
- ✚ Lyömisestä: "Takaisin ei saa lyödä." "Pyydetään anteeks." "Kerrotaan aikuiselle ja sitä ei saa unohtaa."
- ✚ "Kaikesta ikävästä tulee kurja mieli."
- ✚ "Sit ku joku kiusaa, mennään heti kertoa aikuiselle. Aikuinen puhuttelee, ei saa tehdä kiusaa. Molemmat kertoo, mitä on tapahtunut."

Miten puuttua kiusaamistilanteisiin

1. **Ota tilanne vakavasti.** Kuuntele molempia osapuolia. Osoita heille, että olet nyt mukana selvittämässä tilannetta.
2. **Pyri ymmärtämään, mitä tilanteessa tapahtui.**
3. **Kuuntele ja ymmärrä kiusatun kokemus.** Kysy ja kuuntele, älä oletta. Pyydä häntä kertomaan omin sanoin, mitä tapahtui? Mikä häntä pelotti tilanteessa?
4. **Pysy kiusatun lähellä.** Osoita kiusatuksi tulleelle, että olet hänen tukena ja aiot auttaa kiusaamisen lopettamisessa ja tilanteen selvittämisessä.
5. **Älä syyllistä kiusattua.** Varo, ettet huomaamattasi anna ymmärtää, että kiusattu olisi ollut väärässä paikassa, pukeutunut väärin tai hänen fyysisissä ominaisuuksissaan, syntyperässään tai muussa olisi selitys kiusaamiselle.
6. **Keskustele kiusaajien kanssa.** Mihin he pyrkivät kiusaamisella? Muistuta, ettei heillä ole oikeutta kohdella loukkaavasti muita lapsia. Kysy, miten heidän mielestään voit auttaa heitä siinä, että he saisivat lopetettua kiusaamisen.
7. **Läsnä olleet ja läheiset aikuiset mukaan selvittämään.** Mitä ajatuksia muilla aikuisilla on tilanteesta? Ovatko he huomanneet loukkaavaa kohtelua lasten välillä? Tietävätkö lasten vanhemmat tilanteesta? Ota heidät mukaan selvittämään asiaa. Lapset tarvitsevat vanhempiensa tukea käyttäytymismallinsa muuttamiseen.

Lähde: MLL; <https://www.mll.fi/artikkelit/kiusaamiseen-puuttuminen-ja-tilanteen-seuraaminen-koulussa/>

Seuraavalla sivulla tulostettava versio.

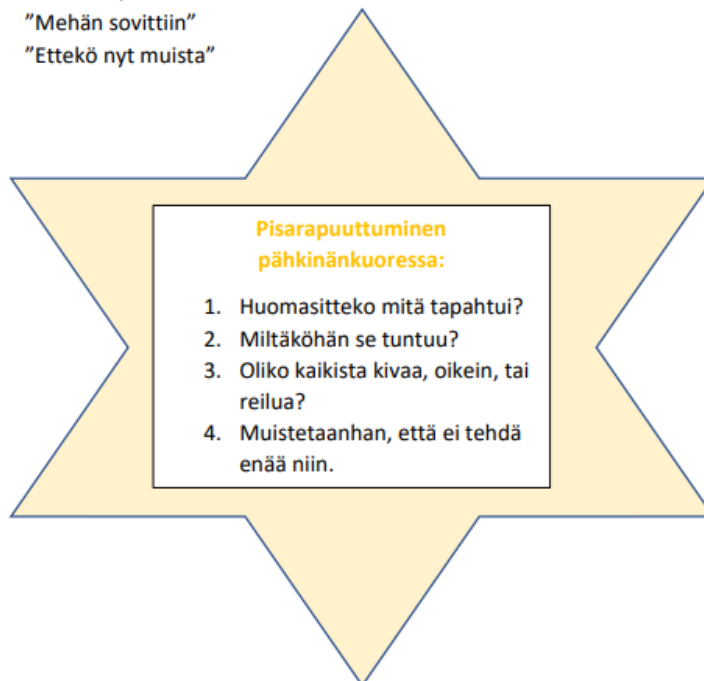

26

1. **Ota tilanne vakavasti.**Kuuntele molempia osapuolia Osoita heille, että olet nyt mukana selvittämissä tilannetta.
2. **Pyri ymmärtämään, mitä tilanteessa tapahtui.**
3. **Kuuntele ja ymmärrä kiusatun kokemukset** ja kuuntele, älä oleita. Pyydä häntä kertomaan omin sanoin, mitä tapahtui? Mikä häntä pelotti tilanteessa?
4. **Pysy kiusatun lähellä.**Osoita kiusatuksi tulleelle, että olet hänen tukenaan ja aiot auttaa kiusaamisen lopettamisessa ja tilanteen selvittämisessä.
5. **Älä syyllistä kiusattua.**Varo, ettet huomaa mattasi anna ymmärtää, että kiusattu olisi ollut väärässä paikassa, pukeutunut väärin tai hänen fyysisissä ominaisuuksissaan, syntyperässään tai muussa olisi selitys kiusaamiselle.
6. **Keskustele kiusaajien kanssa.**Mihin he pyrkivät kiusaamisella? Muistuta, ettei heillä ole oikeutta kohdella loukkaavasti muita lapsia. Kysy, miten heidän mielestään voit auttaa heitä siinä, että he saisivat lopetettua kiusaamisen.
7. **Läsnä olleet ja läheiset aikuiset mukaan selvitämään.**Mitä ajatuksia muilla aikuisilla on tilanteesta? Ovatko he huomanneet loukkaavaa kohtelua lasten välillä? Tietävätkö lasten vanhemmat tilanteesta? Ota heidät mukaan selvittämään asiaa. Lapset tarvitsevat vanhempiensa tukea käyttäytymisensä muuttamiseen.

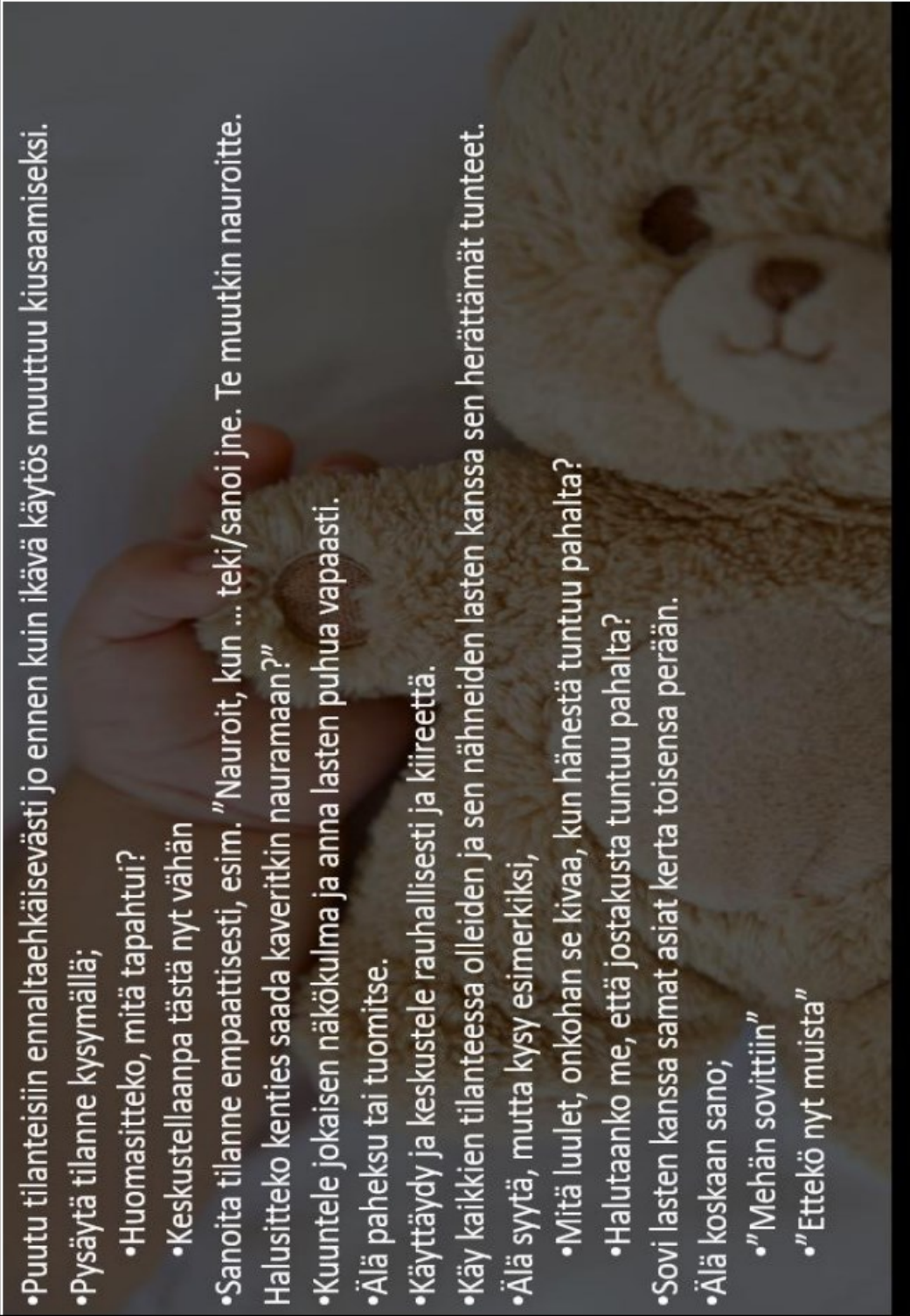
Pisarapuuttuminen

1. Puutu tilanteisiin ennaltaehkäisevästi jo ennen kuin ikävä käytös muuttuu kiusaamiseksi.
2. Pysäytä tilanne kysymällä;
 - Huomasitteko, mitä tapahtui?
 - Keskustellaanpa tästä nyt vähän
3. Sanoita tilanne empaattisesti, esim. "Nauroit, kun ... teki/sanoi jne. Te muutkin naurotte. Halusitteko kenties saada kaveritkin nauramaan?"
4. Kuuntele jokaisen näkökulma ja anna lasten puhua vapaasti.
5. Älä paheksu tai tuomitse.
6. Käyttäydy ja keskustele rauhallisesti ja kiireettä.
7. Käy kaikkien tilanteessa olleiden ja sen nähneiden lasten kanssa sen herättämät tunteet.
8. Älä syytä, mutta kysy esimerkiksi,
 - Mitä luulet, onkohan se kivaa, kun hänestä tuntuu pahalta?
 - Halutaanko me, että jostakusta tuntuu pahalta?
9. Sovi lasten kanssa samat asiat kerta toisensa perään.
10. Älä koskaan sano;
 - "Mehän sovittiin"
 - "Ettekö nyt muista"

Lähde: Väestöliitto, Cacciaiutore, R. & Huuk., T. 2019. Miten puuttua häirintään, kiusoitteeluun tai nimittelyyn.

Seuraavilla sivuilla tulostettavat versiot.

A photograph showing a hand holding a small, clear glass object, possibly a candle or a small jar, over a white teddy bear. The background is dark and out of focus.

28

- Puutu tilanteisiin ennaltaehkäisevästi jo ennen kuin ikävä käytös muuttuu kiusaamiseksi.
- Pysäytä tilanne kysymällä;
 - Huomasitteko, mitä tapahtui?
 - Keskustellaanpa tästä nyt vähän
- Sanoita tilanne empaattisesti, esim. ”Nauroit, kun ... teki/sanoi jne. Te muutkin nauroitte. Halusitteko kenties saada kaveritkin nauramaan?”
- Kuuntele jokaisen näkökulma ja anna lasten puhua vapaasti.
- Älä paheksu tai tuomitse.
- Käyttäydy ja keskustele rauhallisesti ja kiireettä.
- Käy kaikkien tilanteessa olleiden ja sen nähneiden lasten kanssa sen herättämät tunteet.
- Älä syytä, mutta kysy esimerkiksi,
 - Mitä luulet, onkohan se kivaa, kun hänestä tuntuu pahalta?
 - Halutaanko me, että jostakusta tuntuu pahalta?
- Sovi lasten kanssa samat asiat kerta toisensa perään.
- Älä koskaan sano;
 - ”Mehän sovittiin”
 - ”Ettekö nyt muista”

29

1. Huomasitteko mitä tapahtui?
2. Miltäköhän se tuntuu?
3. Oliko kaikista kivaa, oikein, tai reilua?
4. Muistetaanhan, että ei tehdä enää niin

Pikasin malli

1. **Asian esitleminen;** Kasvattaja esittelee asian. Esimerkiksi ”Olen kuullut, että Kirsiä on kohdeltu huonosti, hänen tavaroitaan on piiloteltu ja kuulin myös nimittelyä pihalla.”
2. **Näin ei ole hyvin;** Lapsi saa tilaisuuden kertoa tapahtuneen, häntä kuunnellaan, eikä pakoteta tunnustamaan. Todetaan yhdessä, että ”tällainen käytös ei voi jatkua, olette varmaan kanssani samaa mieltä.”
3. **Käännekohta;** Pyritään yhdessä lasten kanssa etsimään asiaan ratkaisua. Lapset saavat itse ehdottaa ratkaisuja ja kaikki vähänkin rakentavat ehdotukset hyväksytään.
4. **Seurantakeskustelusta sopiminen;** Kun ratkaisu on saatu aikaan, sovitaan seurannasta. ”Tämä kuulostaa hyvältä. Jutellaan taas ensi viikolla (tai huomenna, perjantaina jne.) ja katsotaan, miten ollaan pysytty suunnitelmassa.”

Lähde: Salmivalli, K. 2010. Koulukiusaamiseen puuttuminen – kohti tehokkaita toimintamalleja. 2. painos. Jyväskylä: PS-kustannus

Seuraavalla sivulla tulostettava versio

31

- **Asian esittelemine**n; Kasvattaja esittelee asian. Esimerkiksi ”Olen kuullut, että Kirsiä on kohdeltu huonosti, hänen tavaroitaan on piiloteltu ja kuulin myös nimitteilyä pihalla”
- **Näin ei ole hyvin**; Lapsi saa tilaisuuden kertoa tapahtuneen, häntä kuunnellaan, eikä pakoteta tunnustamaan. Todetaan yhdessä, että ”tällainen käytös ei voi jatkua, olette varmaan kanssani samaa mieltä.”
- **Käännekohta**; Pyritään yhdessä lasten kanssa etsimään asiaan ratkaisua. Lapset saavat itse ehdottaa ratkaisuja ja kaikki vähänkin rakentavat ehdotukset hyväksytään.
- **Seurantakeskustelu**stapiminen; Kun ratkaisu on saatu aikaan, sovitaan seurannasta. ”Tämä kuulostaa hyvältä. Jutellaan taas ensi viikolla (tai huomenna, perjantaina jne.) ja katsotaan, miten ollaan pysytty suunnitelmassa.”

”No Blame Approach”

1. **Kiusatun haastatteleminen:** Otetaan selvää, ketkä kaikki kiusaavat.
2. **Kiusaamiseen osallistuneiden haastattelu;** kerro, miltä kiusatusta tuntuu. Osoita, että vastuu on yhteinen. Kysy ratkaisuehdotuksia. Anna kiusaajille vastuuta ongelman ratkaisussa. Sovi uudesta tapaamisesta
3. **Seurantatapaaminen:** noin viikon kuluttua yksilökeskusteluina. Varmistu siitä, että kiusaaminen on loppunut

Lähde: Salmivalli, K. 2010. Koulukiusaamiseen puuttuminen – kohti tehokkaita toimintamalleja. 2. painos. Jyväskylä: PS-kustannus

Seuraavalla sivulla tulostettava versio.

33

- 1. Kiusatun haastatteleminen:** Otetaan selvää, ketkä kaikki kiusaavat.
- 2. Kiusaamiseen osallistuneiden haastattelu,** kerro, miltä kiusatusta tuntuu. Osoita, että vastuu on yhteinen. Kysy ratkaisuehdotuksia. Anna kiusaajille vastuuta ongelman ratkaisussa. Sovi uudesta tapaamisesta
- 3. Seurantatapaaminen:** noin viikon kuluttua yksilökeskusteluna. Varmistu siitä, että kiusaaminen on loppunut

Leikkejä

Tehdään yhdessä päätöksiä

Harjoituksen tavoite: Lapsen osallisuuden vahvistaminen

Kesto: 30–60 minuuttia

Tarvikkeet: Paperia ja piirustusvälineet

Työtapa: Kuvataide

Asetutaan piiriin. Ohjaaja jakaa jokaiselle lapselle paperin. Tehtävänä on piirtää ”unelmapäiväkoti”. Kun piirroksot ovat valmiita, tutkitaan niitä yhdessä ja pohditaan, miten unelmien päiväkodin toiveita voitaisiin yhdessä toteuttaa omassa päiväkodissa. Mihin haaveet liittyvät: yhteisiin leikkeihin, ulkoiluun, leikkikavereihin, kaveritaitoihin, ryhmätilan järjestelyihin tms.? Ohjaaja kuuntelee ja kirjaa ylös lasten pohdintaa. Lopuksi päätetään yhdessä, mihin toiveeseen tartutaan ensin ja miten asia tehdään.

Lähde: Haapsalo, T., Kauppila, E., Kirkkopelto, K., Nousiainen, K., Repo, L. 2020. Meidän juttu! Kiusaamisen ehkäisy lasten vertaisryhmissä. Tallinna: Meedia Zone

Näin tervehdin

Harjoituksen tavoite: Hyvät käytöstavat, toisten lähestyminen

Kesto: Pitkän aikavälin harjoitus

Työtapa: Draama

Lapsiryhmän ohjaaja antaa lapsille tehtäväksi tervehtiä aamulla kahta lasta kädestä pitäen. Lasten täytyy tervehtiessään käyttää myös toisen lapsen nimeä ja sanoa toiselle esimerkiksi ”Hyvää huomenta, Vili”. Tervehdittävät lapset vaihtuvat joka päivä tai joka toinen päivä. Tavoitteena on, että lapset oppivat huomioimaan kaikkia ryhmään kuuluvia lapsia.

Lähde: Liuska, K. & Turunen, T. 2015. Häijyherneitä ja lempeyslientä. Opas lasten ristiriitatilanteiden ehkäisyyn. Jyväskylä: PS-kustannus

Hyvien tapojen kaupunki

Harjoituksen tavoite: Hyvien tapojen pohtiminen ja nimeäminen

Kesto: 2–3 tuntia (voi jakaa useammalle päivälle)

Tarvikkeet: Tyhjiä maitotölkkejä, pahvilaatikoita, aikakauslehtiä, wc-paperirullien hylsyjä ja muuta kierrätysmateriaalia, värikyniä, maaleja, liimaa ja teippiä

Työtapa: Askartelu

Lapset suunnittelevat hyvien tapojen kaupungin kierrätysmateriaaleista. Jokainen pienryhmä suunnittelee omansa. Kaupungin alustaksi voidaan leikata pahvilaatikon pohjasta tukeva pahvi, jonka päälle kaupunkia aletaan muodostaa.

Kaupunkiin rakennetaan taloja, teitä ja muita yksityiskohtia. Kaupunkiin voidaan lasten oman valinnan mukaan asettaa asukkaiksi esimerkiksi legoukkoja, pieniä nukkeja tai vaikka eläinhahmoja. Lapset voivat myös askarrella kaupunkiin asukkaita kierrätysmateriaaleista.

Valmista kaupunkia tarkastellaan yhdessä ja mietitään, millaisten sääntöjen mukaan ihmiset elävät hyvien tapojen kaupungissa. Mietitään myös, miksi sääntöjä tarvitaan. Lisäksi lapset voivat miettiä, minkälaista elämä kaupungissa olisi ja millaista olisi itse olla kaupungin asukas.

Lähde: Liuska, K. & Turunen, T. 2015. Häijyherneitä ja lempeyslientä. Opas lasten ristiriitatilanteiden ehkäisyyn. Jyväskylä: PS-kustannus

Hyvien tapojen kasvattaminen

Harjoituksen tavoite: Hyvien tapojen harjoittelu ja juurruttaminen

Kesto: Pitkäkestoinen harjoittelu

Tarvikkeet: Purkkeja, multaa, nopeasti itäviä siemeniä (esim. ruusupapu tai auringonkukka)

Työtapa: Pohdinta, toiminta

Laitetaan purkkeihin multaa ja siemenet kasvamaan. Valitaan jokaiselle purkille jokin kaunis tapa, joka halutaan oppia, esimerkiksi kauniisti pyytäminen, tervehtiminen, toisen silmiin katsominen keskustellessa tms. Siemen on kaunis tapa: se on jo olemassa, mutta tarvitsee ryhmän voimaa ja huolenpitoa, jotta se voi kasvaa. Vesi, valo ja huolenpito ovat niitä asioita, joilla tapa juurtuu ryhmään.

Tapoja harjoitellaan samalla, kun seurataan kasvin kasvua. Kasville saa käydä juttelemassa ja harjoittelemassa uusia sanoja ja taitoja. Tärkeää on, ettei kasvin luokse lähetetä rangaistukseksi oppimaan, vaan vahvistamaan positiivisesti uuden tavan juurruttamista.

Lähde: Haapsalo, T., Kauppila, E., Kirkkopelto, K., Nousiainen, K., Repo, L. 2020. Meidän juttu! Kiusaamisen ehkäisy lasten vertaisryhmissä. Tallinna: Meedia Zone

Linnunrata

Harjoituksen tavoite: Omien hyvien puolien tunnistaminen

Kesto: 30–60 minuuttia

Tarvikkeet: Värillisiä papereita, saksia, piirustusvälineet

Työtapa: Askartelu

Jokainen lapsi saa leikata valitsemastaan värillisestä isosta paperista tähden. Tähden keskelle piirretään oma kuva. Sen jälkeen jokainen saa miettiä ja kuvittaa tähden sakaroihin kivoja, myönteisiä asioita itsestään. Kootaan tähdet seinälle linnunradaksi ja käydään jokaisesta tähdessä myönteiset asiat läpi. Lopuksi taputetaan yhdessä kaikille linnunradalla loistaville tähdille.

Lähde: Haapsalo, T., Kauppila, E., Kirkkopelto, K., Nousiainen, K., Repo, L. 2020. Meidän juttu! Kiusaamisen ehkäisy lasten vertaisryhmissä. Tallinna: Meedia Zone

Millainen sinä olet?

Harjoituksen tavoite: Omien ominaisuuksien tunnistaminen ja nimeäminen

Kesto: 5–10 minuuttia

Työtapa: Pohdinta

Ohjaaja valitsee jonkin seuraavista kysymyksistä, johon lapset vuorollaan vastaavat:

- Jos kenkäsi juttelisivat sinusta, mitä ne kertoisivat?
- Jos lemmikkieläimesi kertoisi sinusta, mitä se kertoisi?
- Mikä eläin haluaisit olla? Miksi?
- Mikä soitin haluaisit olla? Miksi?

- Mikä on mielestäsi kaunein asia maailmassa? Miksi?

Lähde: Haapsalo, T., Kirkkopelto, K. & Repo, L. 2016. Mun ja sun juttu! Lasten sosiaalisten taitojen vahvistaminen kiusaamisen ehkäisyssä. Helsinki: Premedia

Kaveruuden lankakerä

Harjoituksen tavoite: Kaveritaitojen opettelu

Kesto: 10–20 minuuttia

Tarvikkeet: Värikkäitä lankakeriä ja kori

Työtapa: Draama, pohdinta

Laitetaan lankakerät koriin. Leikin aloittaja saa valita lankakerän leikkiin ja kertoa, miksi valitsi juuri sen värin. Asetutaan piiriin. Aluksi sovitaan, mitä halutaan tällä kertaa kaverille sanoa: ystävällinen tervehdys, hassu sana, kysymys, positiivinen asia jne. Ensimmäinen leikkijä ottaa langan päästä kiinni, vie langan kaverille ja jää kaverin paikalle langasta kiinni pitäen. Kaveri tarttuu myös lankaan ja kiertää kerää auki seuraavalle leikkijälle jne. Aina kun lanka tuodaan seuraavalle leikkijälle, katsotaan toista silmiin ja sanotaan hänelle sovittu asia. Lopulta leikkijöiden välissä on langasta muodostunut ”ystävyyden verkosto”. Voidaan liikkua piirissä langasta kiinni pitäen rauhallisesti ympäri siten, että verkosto säilyy lasten välillä. Leikki päätetään siihen, että lanka keritään samaa reittiä takaisin.

Lähde: Haapsalo, T., Kauppila, E., Kirkkopelto, K., Nousiainen, K., Repo, L. 2020. Meidän juttu! Kiusaamisen ehkäisy lasten vertaisryhmissä. Tallinna: Meedia Zone

Me tykätään

Harjoituksen tavoite: Vertaissuhteiden vahvistaminen

Kesto: 10 minuuttia

Työtapa: Draama

Lapset seisovat piirissä kasvot piiristä ulospäin. Ohjaaja sanoo yhden asian kerrallaan, esim. ulkoleikit, askartelu, yhteiset lauluhetket, kotileikit, jalkapallo, jne. Kaikki, jotka tykkäävät ohjaajan sanomasta asiasta, kääntyvät piirin keskustaa kohti. Sitten käännetään taas takaisin kasvot piiristä pois päin ja ohjaaja sanoo seuraavan asian. Lapset voivat myös itse sanoa tykkäämiään asioita.

Lähde: Haapsalo, T., Kauppila, E., Kirkkopelto, K., Nousiainen, K., Repo, L. 2020. Meidän juttu! Kiusaamisen ehkäisy lasten vertaisryhmissä. Tallinna: Meedia Zone

Yhteinen polku

Harjoituksen tavoite: Vertaissuhteiden tukeminen

Kesto: 10 minuuttia

Tarvikkeet: maalarinteippi

Työtapa: Draama

Ohjaaja on merkinnyt lattiaan kiemurtelevan polun maalarinteipillä. Jakaudutaan pareihin. Parien pitää kulkea polku päästä päähän ohjaajan antamilla ohjeilla, esimerkiksi käsi kädessä, yhdellä jalalla hyppien, tasahyppyjä tehden, karhukävely jne.

Lähde: Haapsalo, T., Kirkkopelto, K. & Repo, L. 2016. Mun ja sun juttu! Lasten sosiaalisten taitojen vahvistaminen kiusaamisen ehkäisyssä. Helsinki: Premedia

Leikkikumppania etsitään

Harjoituksen tavoite: vertaissuhteiden tukeminen

Kesto: 1–5 minuuttia

Lapset kulkevat hitaasti huoneessa silmät suljettuina hiljaisen musiikin tahdissa. Siitä, jota koskettaa ensimmäiseksi, tulee leikkikumppani. Kummatkin avaavat tällöin silmänsä ja istuutuvat huoneen reunalle. Muut lapset kulkevat huoneessa niin kauan, kunnes ovat lopulta löytäneet kumppanin

Lähde: Bartl, A. & Lares, J. 2000. Lyömättömät leikit. Leikkejä vihaa ja aggressiota vastaan. Helsinki: Lasten keskus

Sankari ja sankaritar

Harjoituksen tavoite: vertaissuhteiden tukeminen

Kesto: Pitkäkestoinen

Lapset istuvat piirissä. Yksi lapsista nimetään sen päivän sankariksi tai sankarittareksi, ja toiset alkavat vuorotellen kehua ja ylistää häntä. Esimerkiksi: "Sinä piirät maailman hienoimpia kuvia" tai "sinulla on paras nauru". Jokaista kehua saattelee raikuvat aplodit.

Tätä leikkiä leikitään useaan kertaan ja pitkäköllä ajanjaksolla. Tärkeää on, että jokainen saa olla sankarina. Joskus voidaan juhlia myös kahta sankaria, esimerkiksi ystävykset, mikäli lasta pelottaa tai hämmentää olla yksin kehuttavana.

Lähde: Dannecker, E. 2004. Vahvoja leikkejä vahvoille lapsille. Itsetuntoa vahvistavia leikkejä. Helsinki: Lasten keskus

Sanojen voima

Harjoituksen tavoite: Empatiakyvyn vahvistaminen, toisen asemaan asettuminen, kiusaamisen ehkäisy

Kesto: 30 minuuttia

Työtapana: Draama

Mietitään yhdessä, mitä ikäviä sanoja voi toiselle sanoa ja mistä tulee paha mieli, esimerkiksi luuseri, tyhmä, räkänokka, hidas, laiska. Mietitään, miltä näiden sanojen kuuleminen tuntuu. Mietitään myös sitä, mitä mukavia sanoja voi toiselle sanoa, jotta hänelle tulee hyvä mieli, esimerkiksi ilopilleri, auttaja, kaunis, valoisa ja ystävällinen. Otetaan parit ja seisotaan kasvot vastakkain sopivalla keskusteluetäisyydellä. Toinen on puhuja ja toinen kuuntelija. Puhuja sanoo kuuntelijalle kolme mukavaa sanaa. Vaihdetaan vuoroja. Keskustellaan siitä, miltä mukavat sanat tuntuvat.

Lähde: Liuska, K. & Turunen, T. 2015. Häijyherneitä ja lempeyslientä. Opas lasten ristiriitatilanteiden ehkäisyyn. Jyväskylä: PS-kustannus

Peukku ylös, peukku alas

Harjoituksen tavoite: Pohdinta, mikä on oikein ja mikä väärin

Kesto: 10 minuuttia

Työtapana: Draama

Lapsille esitetään kuvauksia erilaisista sosiaalisista tilanteista ja ristiriitatilanteista. Lasten tehtävä on arvioida, onko tilanne oikein vai väärin. Lapsia ohjeistetaan näyttämällä mielipiteensä asiasta. Ylöspäin oleva peukku tarkoittaa asian olevan oikein ja alaspäin oleva peukku tarkoittaa asian olevan väärin.

Esimerkkejä tilanteista:

- Matti-tipu ottaa piloillaan Riikka-tipun lelun ja siirtää sen kokonaan toiseen paikkaan
- Late-lamma nostaa Linni-lampaan lattialle pudottaman kynän ja laittaa sen pöydälle

- Reetta-kana kertoo Alisa-kanalle jutun Matti-lampaasta, vaikka ei ole varma, pitääkö se paikkansa
- Pekko-possu ohittaa toiset possut ruokajonossa
- Ruusa-lehmä käskee Elna-lammasta pestä sorkat ennen ruokailua
- Armas-possu tönäisee toisen possun kauemmas, kun tämä meinaa polttaa saparonsa nuotiossa

Oman ryhmän tapahtumiin liittyviä kuvitteellisia tilanteita voi keksiä lisää.

Lähde: Liuska, K. & Turunen, T. 2015. Häijyherneitä ja lempeyslientä. Opas lasten ristiriitatilanteiden ehkäisyyn. Jyväskylä: PS-kustannus

Yksinäiselle apua

Harjoituksen tavoite: Tunteiden tunnistaminen, empatiakyvyn vahvistaminen, kaveritaitojen vahvistaminen

Kesto: 10–20 minuuttia

Tarvikkeet: Tunnekortteja

Työtapa: Pohdinta, kuvallinen ilmaiseminen

Levitetään tunnekortit lattialle. Lapset saavat katsella kortteja ja käydä hakemassa niistä ne, jotka heidän mielestään kuvaavat niitä, joilta puuttuu kaveri. Katsotaan kuvia yhdessä ja pohditaan: Mistä tietää, että toinen on jäänyt yksin? Miten yksinäistä kaveria voisi auttaa?

Lähde: Haapsalo, T., Kauppila, E., Kirkkopelto, K., Nousiainen, K., Repo, L. 2020. Meidän juttu! Kiusaamisen ehkäisy lasten vertaisryhmissä. Tallinna: Meedia Zone

Riitapussi

Harjoituksen tavoite: Ristiriitojen ratkaiseminen

Kesto: Pitkäkestoinen harjoitus

Tarvikkeet: Helmiä tms. "siemeniä"

Työtapa: Draama

Istutaan piirissä. Ohjaajalla on kädessään kangaspussi, joka on pullollaan riidan siemeniä. Pussi laitetaan kiertämään ja jokainen lapsi nostaa vuorollaan yhden siemenen ja kertoo, millainen riidan siemen hänellä on. Kun on kuultu, mitä riitaa siemen aiheuttaa, kaikki saavat esittää ajatuksensa siitä, miten tämä riita ratkaistaisiin. Lopuksi siemenet pudotetaan takaisin pussiin. Jos kyseisestä asiasta tuntuu myöhemmin tulevan riitaa, haetaan siemen riitapussista ja mietitään, mikä olikaan ratkaisumalli.

Lähde: Haapsalo, T., Kirkkopelto, K. & Repo, L. 2016. Mun ja sun juttu! Lasten sosiaalisten taitojen vahvistaminen kiusaamisen ehkäisyssä. Helsinki: Premedia

Kun harmittaa

Harjoituksen tavoite: Opitaan tunnistamaan pettymyksen tunne ja pääsemään negatiivisen tunteen yli. Opetellaan myös lohduttamaan toista.

Kesto: 10–15 minuuttia

Tarvikkeet: käsinuket tai keppinuket (voivat olla ihmis- tai eläinhahmoja, nämä voi askarrella etukäteen)

Työtapana: draama

Lapsille esitetään tilanteita, jossa jotakuta nukeista harmittaa jokin asia (lista harjoituksen lopussa). Lasten tehtävänä on neuvoa eläimiä, miten tilanteessa voisi toimia ja miten mielensä pahoittanutta nukkea voisi lohduttaa. Lapset voivat joko omalta paikaltaan ideoida, kuinka nukkea voitaisiin piristää, tai jos joku haluaa konkreettisesti esimerkiksi käydä silittämällä lohduttamassa onnetonta käsinukkea, niin sekin on sopivaa.

Isompien lasten kanssa voidaan harjoitusta jatkaa myös niin, että lapset saavat ottaa itselleen valitseman nukan ja käydä esittämässä, miten tämä hahmo kävisi lohduttamassa surullista nukkea.

- Viekas-kettua harmittaa, kun täysi mustikkasanko kaatui maahan
- Miilu-kissaa harmittaa, kun hiiri voitti juoksukilpailun
- Tero Tipusta harmittaa, kun jalkapallopelejä jouduttiin perumaan sateen vuoksi
- Late-lammasta harmittaa, kun Linni-lamma voitti Afrikan tähti -pelissä
- Possuja harmittaa, kun ne eivät saaneetkaan iltapalaksi omenoita, vaikka oli luvattu

Lähde: Liuska, K. & Turunen, T. 2015. Häijyherneitä ja lempeyslientä. Opas lasten ristiriitatilanteiden ehkäisyyn. Jyväskylä: PS-kustannus

Pahan mielen karkotus

Harjoituksen tavoite: Pahan mielen purkaminen

Kesto: 10 minuuttia

Tarvikkeet: Erivärisiä kangaspaloja tai paperipaloja, vauhdikasta musiikkia, pähvilatikko tai sanko

Työtapana: liikunta

Muodostetaan harjoitukseen osallistujista piiri. Keskelle piiriä laitetaan erivärisiä kankaita ja riepua tai vaihtoehtoisesti erivärisiä papereita, joiden tehtävänä on kuvata paha mieltä ja paha oloa. Pyydetään leikkijöitä miettimään tilannetta, jolloin heillä on ollut paha mieli tai heitä on harmittanut. Kun he ovat keksineet tilanteen, heitä pyydetään valitsemaan piirin keskeltä olevista kankaista tai papereista yksi, joka kuvaisi tätä tilannetta parhaiten. Laitetaan vauhdikasta musiikkia soimaan ja sanotaan lapsille, että musiikin soidessa he saavat rytistää kangasta ja purkaa siihen paha oloaan. Vastaavalla tavalla voidaan myös käsitellä paperia sillä erotuksella, että sitä saa

myös repiä. Kun musiikki loppuu, jokainen kuljettaa kankaan tai paperin pahvilaatikkoon tai sankoon ja ne suljetaan sinne. Näin paha mieli on karkotettu.

Lopuksi keskustellaan harjoituksesta:

- Miltä tuntui?
- Auttoiko harjoitus pahan mielen purkamisessa?
- Voisiko tällä tavalla saada purettua harmitusta paremmin kuin esimerkiksi tavaroita rikkomalla tai toisia satuttamalla?

Lähde: Liuska, K. & Turunen, T. 2015. Häijyherneitä ja lempeyslientä. Opas lasten ristiriitatilanteiden ehkäisyyn. Jyväskylä: PS-kustannus

Kiukkupaperi-maalauk

Harjoituksen tavoite: Pahan mielen purkaminen

Kesto: 30 minuuttia

Tarvikkeet: paperia, vesivärejä, maalaustarvikkeet, akvarelliliitua

Työtapa: Kuvataide

Lattialle laitetaan maalauspaperia, ja jokainen saa maalata ensin taustavärin kiukulle. Sen jälkeen lapset saavat piirtää liidulla paperille oman kiukkuhahmonsa. Miltä kiukku tuntuu ja näyttää? Istutaan yhdessä maalausten äärelle. Yhdessä voidaan tutkia, mitä kuvien värit ja muodot kertovat kiukusta. Missä kohtaa omaa maalausta kiukku on vahvimmillaan? Jos lapset haluavat, he voivat ottaa oman kiukkuhahmonsa ja heittää sen yhteiseen suureen pussiin, jonka suu suljetaan. Näin lapset saavat käsityksen siitä, kuinka tunteet tulevat ja menevät eivätkä jää pysyväksi osaksi itseään.

Lähde: Haapsalo, T., Kauppila, E., Kirkkopelto, K., Nousiainen, K., Repo, L. 2020. Meidän juttu! Kiusaamisen ehkäisy lasten vertaisryhmissä. Tallinna: Meedia Zone

Kaveritaito- ja ryhmässä toimimisen harjoitteita

Ryhmän pelisäännöt

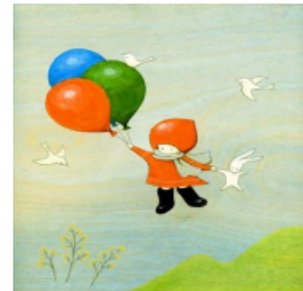
Tavoite: rakentaa ryhmään yhteiset pelisäännöt, jotka lapset ymmärtävät, ja joita he osaavat noudattaa.

Kesto: Koko toimintakausi

Esimerkki toteutuksesta: Ryhmän kanssa keskustellaan sen säännöistä, millaisessa ryhmässä on hyvä olla ja millaisista asioista tulee hyvä tai paha mieli. Keskustelujen pohjalta laaditaan yhteiset pelisäännöt. Ryhmälle voidaan rakentaa yhteinen kaveriseinä, johon kiinnitetään yhdessä laaditut säännöt, kuten ”ei saa lyödä”, ”anna kaverille leikkirauha” jne. Kaveriseinälle lisätään myös lasten kanssa heidän tuottamiaan pelisääntöihin liittyviä kuvia yms. Lapset voivat esimerkiksi piirtää hyvän ryhmän, oman kuvansa ja mistä itse pitävät päiväkodissa tai leikkiin mukaan ottamisesta.

Kaveriseinän ja sääntöjen äärelle palataan pitkin toimintakautta teema kerrallaan, esim. millainen on hyvä kaveri, miten voi olla toisille ystävällinen, miten vahingossa saattaa pahoittaa toisen mielen jne. Pelisääntöjä voidaan tarvittaessa tarkentaa ja säännöt voidaan allekirjoittaa painamalla lasten kädet papereille, jotka liitetään osaksi kaveriseinää. Voidaan hyödyntää draaman, taiteen ja keskustelun keinoja sekä antaa lapsille kaveritehtäviä, joista keskustellaan niiden suorittamisen jälkeen. Onnistuneista kaveritehtävistä voidaan antaa esim. tarra kaveriseinälle. Ryhmän pelisäännöt on hyvä jakaa ja niistä keskustella myös lasten huoltajien kanssa.

Lähde: Laaksonen, V. 2022. Kaveritaidot varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus

Erilaiset tunteet

Tavoite: Harjoitella omien ja muiden tunteiden tunnistamista sekä huomioimista. Lasten välisen tarkoituksenmukaisen ja toisten lasten tunteet ja viestintätavan huomioiva viestimisen opettelu ja tukeminen.

Kesto: Voi olla itsenäinen harjoite tai voidaan toistaa ympäri vuoden. Sopii hyvin uuden ryhmän toimintaa tukeväksi harjoitteeksi.

Esimerkki toteutuksesta: Varhaiskasvattaja valitsee tunteen/tunteet ryhmän tarpeiden ja lasten iän mukaan. Tunteista keskustellaan lasten kanssa: onko tuttu tunne? Milloin lapsi on kokenut

tunnetta? Miltä se on tuntunut? Tunteita havainnollistetaan kuvilla. Voidaan käsitellä tunteita myös piirtämällä, askartelemalla, toiminnallisesti tai draaman keinoin.

Askartelu: Askarrellaan lasten kanssa leikekirja, johon kerätään lapsille iloa tuottavia asioita päiväkodissa (kuvia, piirustuksia ja muita materiaaleja). Edellä mainitut voidaan liittää osaksi kaveriseinää (kts. harjoite ryhmän pelisäännöt).

Piirtäminen: Lapsi piirtää tai maalaa tunnetilan tunteeseen sopivan musiikin soidessa taustalla.

Toiminnallinen: Lapset liikkuvat musiikin tahdissa tunteen mukaisesti.

Draama: Lapset ilmentävät heille osoitettuja tunteita yksin tai parin kanssa nonverbaalisesti tai eri äänensävyin. Voidaan käyttää tunnekortteja apuna. Sama asia sanotaan eri äänensävyillä.

Harjoitteen jälkeen lasten kanssa keskustellaan siitä: mikä tunteiden tunnistamisessa ja kuvaamisessa oli vaikeaa tai helppoa, miten toisten tunteita voidaan huomioida, miten voi toimia, ettei toisille tule paha mieli, tai että muille tulisi hyvä mieli?

Lähde: Laaksonen, V. 2022. Kaveritaidot varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus

Leikkiin liittyminen

Tavoite: Harjoitella leikkiin liittymistä, leikkipyynnöön vastaamista, muiden lähestymistä oma-aloitteisesti ja rakentavasti sekä myönteistä suhtautumista muiden osallistumiseen. Vahvistaa lasten osallisuutta ja toimijuutta.

Kesto: Voi olla itsenäinen harjoite tai voidaan toistaa ympäri vuoden.

Esimerkki toteutuksesta: Varhaiskasvattaja johdattelee lapset leikkiin liittymisen äärelle sopivassa vuorovaikutustilanteessa esim. kertomalla lapsille leikkiin mukaan pääsystä kysymisen taidon tärkeydestä.

Draama: Lapset harjoittelevat vuorotellen leikkiin liittymistä aidosti tai pehmoeläinten avulla. Jokainen kysyy vuorollaan, pääseekö mukaan leikkiin ja pääsee kokemaan myöntävän vastaanoton ryhmältä.

Tarina: Varhaiskasvattaja lukee leikkiin liittymistä käsittelevän sadun ja kysyy lapsilta sopivassa kohdassa, mitä eri tilanteissa olisi hyvä tehdä. Miten lapset itse neuvoisivat tarinan henkilöitä leikkiin liittymisessä?

Toiminnallisuus: Kaksi lasta liittyy leikkiin ja yrittää arvata, mitä yhteistä leikkiä muut lapset esittävät pantomiimina. Parin pitää myös matkia samaa leikkiä tai liikettä.

Lopuksi varhaiskasvattaja pohtii ja keskustelee lasten kanssa: mikä leikkiin liittymisessä on helppoa tai vaikeaa, miksi on tärkeää suhtautua toisten osallistumiseen myönteisesti ja tukea sitä sekä miten ikäviä tilanteita voidaan ehkäistä?

Lähde: Laaksonen, V. 2022. Kaveritaidot varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus

Ystävällisyys ja toisten loukkaamisen välttäminen

Tavoite: ystävällisyyden osoittamisen ja loukkaamisen välttämisen taitojen vahvistaminen.

Kesto: Aloitetaan toimintakauden alussa ja syvennetään vuoden aikana. Hyvä palata harjoitteeseen varsinkin, jos ryhmässä ilmenee kiusaamista tai yksinäisyyttä. Voidaan toteuttaa osana ryhmän pelisääntöjä.

Esimerkki toteutuksesta: Varhaiskasvattaja valitsee sopivia kaveritaitoihin liittyviä kuvia, tarinoita tai esimerkkitalanteita sekä johdattaa lapset keskustelemaan kaveritaidoista ja -pulumista, kuten kiusaamisesta tai yksinäisyydestä. Tarinallisesti toteutettuna varhaiskasvattaja lukee lasten kanssa tarinan kiusaamisesta tai yksinäisyydestä. Tarinasta, toimintavaihtoehtoista, tunteista ja auttamisen sekä lohduttamisen keinoista keskustellaan lasten kanssa lukemisen päätteeksi.

Lopuksi varhaiskasvattaja pohtii ja keskustelee lasten kanssa esim. siitä, mikä oli helppoa tai vaikeaa, toisten huomioimisen yhteisvastuusta ja miten voitaisi entistä paremmin ryhmässä huomioida muita.

Lähde: Laaksonen, V. 2022. Kaveritaidot varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus

Ryhmäytyminen

Tavoite: Harjoitella ryhmäytymistä, tutustua monipuolisesti kaikkiin ryhmän jäseniin ja opetella lähestymään rakentavasti myös muita, kuin omiin parhaisiin kavereihin lukeutuvia lapsia.

Kesto: Aloitetaan toimintakauden alussa ja syvennetään vuoden aikana. Hyvä palata harjoitteeseen pitkien lomajaksojen jälkeen ja uuden lapsen aloittaessa ryhmässä.

Esimerkki toteutuksesta: Varhaiskasvattaja keskustelee lasten kanssa ”meidän ryhmästä”, mm. siitä, millainen ryhmä on, millainen on hyvä ryhmä, kaikki kuuluvat ryhmään tasa-arvoisesti ja miksi on tärkeää olla yhteiset säännöt. Ryhmä voidaan nimetä yhdessä.

Toiminnallisuus: Jokainen lapsi saa esim. aamupiirissä kertoa jotain itsestään, kuten lempiväriinsä.

Piirtäminen: Lapset voivat piirtää omat kuvansa tai kuvan itsestään osana ryhmää. Kuvat kiinnitetään seinälle. Lasten kuvien viereen voidaan kiinnittää kaverikortti, johon kirjataan kavereiden lapsesta sanomia mukavia asioita.

Lopuksi varhaiskasvattaja pohtii ja keskustelee lasten kanssa esim. siitä, mikä oli helppoa tai vaikeaa, miten ryhmässä on hyvä toimia ja miten ulkopuolelle jäämiseen voi puuttua.

Lähde: Laaksonen, V. 2022. Kaveritaidot varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus

Tunteiden liikennevalot SEIS – MIETI - TOIMI

Opeteltava taito: vihan tunne ja suuttumuksen hallinta

Alkuun lasten motivoimiseksi voidaan lukea lasten kanssa Päivi Honkakosken satu Rullaluistimet, joka löytyy J. Kiviluotteen (2019) teoksesta Tunteet ja käyttäytyminen varhaiskasvatuksessa – Tunnetaitojen opettaminen Aggression portaat-opetusohjelman avulla - Varhaiskasvattajan käsikirja sivulta 68.

Tarinasta ja etenkin liikennesääntöjen merkityksestä sekä yhteisten pelisääntöjen merkityksestä keskustellaan yhdessä lukemisen jälkeen. Pohditaan myös suuttumuksen tunnetta ja sen hillitsemisen keinoja.

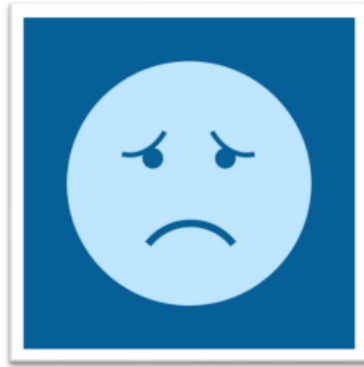
Lasten kanssa tehdään jokaiselle omat liikennevalot. Kiviluotteen (2019) teoksesta Tunteet ja käyttäytyminen varhaiskasvatuksessa – Tunnetaitojen opettaminen Aggression portaat-opetusohjelman avulla - Varhaiskasvattajan käsikirja sivulta 189 löytyy valmis värityskuva liikennevaloista. Liikennevalot väritetään, leikataan ja liimataan paperille ja valoista muodostetaan liikennevaloseinä.

Harjoitteen loppuun voidaan ottaa loppurentoutus (esim. Belknap 1993 Lohikäärmeiden kesyttäminen – Sateenkaarenväriset pilvet) ja itsearviointihetki, jossa lapset näyttävät peukalolla, miten omasta mielestään onnistuivat rentoutusharjoituksessa.

Lähde: Kiviluote, J. 2019. Tunteet ja käyttäytyminen hallintaan varhaiskasvatuksessa. Tunnetaitojen opettaminen Aggression portaat-opetusohjelman avulla. Varhaiskasvattajan käsikirja. Turku: JK-Kustannus ja koulutus Oy

Kuvia kiusaamiseen liittyen

Kuva 1. Surullinen. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera, muokattu versio alkuperäisestä.

Kuva 3. Vihainen. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera.

Kuva 2. Iloinen. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Toisto / Tuija Helkiö.

Kuva 4. Itkeä. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera.

Kuva 5. Kiusaaminen. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera.

Kuva 7. Älä kisko toista vaatteista. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera.

Kuva 6. Pelokas. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera.

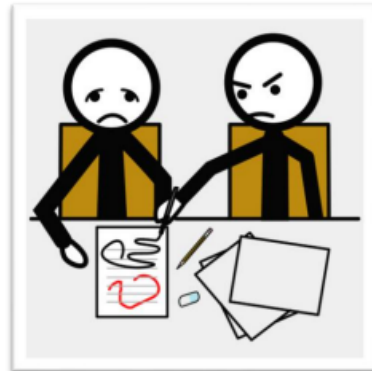
Kuva 8. Jättää ulkopuolelle. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera.

Kuva 9. Pahastua. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sergio Palao / ARASAAC.

Kuva 11. Älä raavi toista. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera.

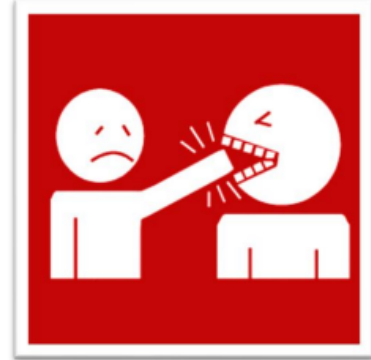
Kuva 10. Ei saa heittää hiekkaa. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera.

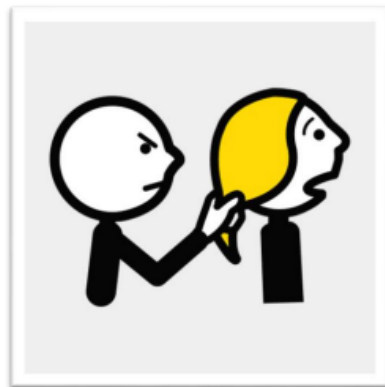
Kuva 12. Kiusaaminen. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera.

Kuva 13. Ei saa lyödä. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera.

Kuva 15. Ei saa purra. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera.

Kuva 14. Vetää hiuksista. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sergio Palao / ARASAAC.

Kuva 16. Yhdessä. Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera, muokattu versio alkuperäisestä.

Lähteet

Bartl. A. & Lares. J. 2000. Lyömättömät leikit. Leikkejä vihaa ja aggressiota vastaan. Helsinki: Lasten keskus

Dannecker, E. 2004. Vahvoja leikkejä vahvoille lapsille. Itsetuntoa vahvistavia leikkejä. Helsinki: Lasten keskus

Haapsalo, T., Kauppila, E., Kirkkopelto, K., Nousiainen, K., Repo, L. 2020. Meidän juttu! Kiusaamisen ehkäisy lasten vertaisryhmissä. Tallinna: Meedia Zone

Haapsalo, T., Kirkkopelto, K. & Repo, L. 2016. Mun ja sun juttu! Lasten sosiaalisten taitojen vahvistaminen kiusaamisen ehkäisyssä. Helsinki: Premedia

Haapsalo, T.; Kirkkopelto, K. & Repo, L. Piki-toimintamalli. Kuulin, että lastani on kiusattu. Viitattu 16.3.2023

<http://www.pikitoimintamalli.fi/kun-lasta-kiusataan/>

Haapsalo, T.; Kirkkopelto, K. & Repo, L. Piki-toimintamalli. Viitattu 16.3.2023

<http://www.pikitoimintamalli.fi/>

Hogrefe Psykologien Kustannus Oy 2023. Pienin askelin. Vanhempainlinkit. Viitattu 16.3.2023

<https://www.hogrefe.fi/tuotteet/pienin-askelin/sisalto/vanhempainlinkit/>

Hogrefe Psykologien Kustannus Oy 2023. Pienin askelin. Viitattu 16.3.2023

<https://www.hogrefe.fi/tuotteet/pienin-askelin/>

Kasandra, T. 2016. Norsu nimeltä Roby. Riika: Mini Kustannus Oy

Kehitysvammaliitto & Papunet 2023. Kuvapankki. Viitattu 22.4.2023

<https://kuvapankki.papunet.net/>

Kirkkopelto, K. 2016. Piki. Helsinki: Premedia

Kirkkopelto, K. 2020. Piki ja pöljä päivä. Helsinki: Lasten Keskus

Kiviluote, J. 2019. Tunteet ja käyttäytyminen hallintaan varhaiskasvatuksessa. Tunnetaitojen opettaminen Aggression portaat-opetusohjelman avulla. Varhaiskasvattajan käsikirja. Turku: JK-Kustannus ja koulutus Oy

Laaksonen, V. 2022. Kaveritaidot varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus

Liuska, K. & Turunen, T. 2015. Häijyherneitä ja lempeyslientä. Opas lasten ristiriitatilanteiden ehkäisyyn. Jyväskylä: PS-kustannus

Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2023. Kiusaamiseen puuttuminen ja tilanteen seuraaminen koulussa. Viitattu 16.3.2023

<https://www.mll.fi/artikkelit/kiusaamiseen-puuttuminen-ja-tilanteen-seuraaminen-koulussa/>

Pöyhönen, J. & Livingston, H. 2021. Ympyräiset. Heko Kroko kiusaa. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy

Pöyhönen, J.; Livingston, H. & Ympyräiset 2023. Ehkäise kiusaamista Ympyräisten kanssa. Viitattu 17.3.2023

<https://empatiataiturit.fi/>

Salmivalli, K. 2010. Koulukiusaamiseen puuttuminen – kohti tehokkaita toimintamalleja. 2. painos. Jyväskylä: PS-kustannus

Suomen sovittelufoorumi ry & VERSO-ohjelma 2023. Huoltajille. Viitattu 17.3.2023

<https://sovittelu.com/vertaissovittelu/huoltajille/>

Suomen sovittelufoorumi ry & VERSO-ohjelma 2023. MiniVerso varhaiskasvatukseen. Viitattu 17.3.2023

<https://sovittelu.com/vertaissovittelu/koulutukset/miniverso/>

Väestöliitto, Cacciatore, R. & Huuk, T. 2019. Pisarapuuttuminen. Miten puuttua häirintään, kiusoitteeluun tai nimittelyyn. Viitattu 16.3.2023

<https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2021/09/dc45565c-pisarapuuttuminen-2.pdf>

Väestöliitto, Cacciatore, R. & Huuk, T. 2019. Pisarapuuttuminen. Viitattu 16.3.2023

<https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2020/11/8687df4b-pisarapuuttuminen-alustukset.pdf>